

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

ABDÜLKÂDİR GEYLÂNÎ’NİN HADİS ANLAYIŞI
(EL-ĞUNYE ÖRNEĞİ)

Abdullah DOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR

KONYA-2016

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah DOĞAN
	Numarası	128106031016
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Hadis
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR
	Tezin Adı	ABDÜLKÂDİR GEYLÂNÎ'NİN HADİS ANLAYIŞI (EL-ĞUNYE ÖRNEĞİ)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Abdülkâdir Geylânî'nin Hadis Anlayışı (el-Ğunye Örneği) başlıklı bu çalışma 10/08/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Ömer ÖZPINAR	
2	Prof. Dr.	Mehmet EREN	
3	Doç. Dr.	Recep ASLAN	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah DOĞAN		
	Numarası	128106031016		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	ABDÜLKÂDİR GEYLÂNÎ'NİN HADİS ANLAYIŞI (EL-ĞUNYE ÖRNEĞİ)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Abdullah DOĞAN

İMZA

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah DOĞAN		
	Numarası	128106031016		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR		
Tezin Adı	Abdülkâdir Geylânî'nin Hadis Anlayışı (el-Ğunye Örneği)			

Abdülkâdir Geylânî, Hicrî VI. yüzyılda yaşamış ve günümüzde dahi dünyanın farklı yerlerinde mensubu bulunan Kadirî Tarikatının kurucusudur. Tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve vaaz gibi konuları bünyesinde barındıran pek çok eser kendisine nispet edilmektedir. Önemli eserlerinden birisi de klasik ilmihal tarzında hazırlanan el-Ğunye li-Tâlibî Tarîki'l-Hak isimli eseridir. Bu eserde, İslam dini ve tarikat adabına ilişkin malumata yer veren Geylânî, hadislere sıkça yer vermektedir. Söz konusu eserin hadis ilimleri açısından tetkik edilmesi önemi haizdir. Bu çalışmada, eserdeki rivayetler ve hadisler eksenindeki değerlendirmelerinden Geylânî'nin hadisçi kimliği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte çalışmanın amacı, önemi ve kullanılan metotla beraber Geylânî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti kısaca zikredildi. Birinci bölümde yaşadığı dönemin siyasî, ilmî ve kültürel yapısı ele alınarak onun ilmî düşünceleri ile hadis anlayışının ortaya konulması, tasavvuf ve vaaz ilmindeki ününe karşın gölgede kalan hadis ilmine katkısının belirlenmesine yer verildi. Bu bağlamda onun hadis, haber ve eser kavramlarını kullanımı, sünnete yüklediği anlam ve bağlılığına temas edildi. İkinci bölümde Geylânî'nin el-Ğunye li-Tâlibî Tarîki'l-Hak isimli eserinden hareketle hadis ilimleri açısından değerlendirilip, hadis kullanımı ve hadis usulüne dair bilgiler ele alındı. Ayrıca hadisleri yorumlama ve değerlendirme metoduna değinildi. Sonuç bölümünde ise çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlardan genel olarak bahsedilerek çalışma tamamlandı.

Anahtar Kelimeler: Geylânî, el-Ğunye, Hadis, Sünnet, Tasavvuf

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Abdullah DOĞAN		
	Student Number	128106031016		
	Department	Temel İslam Bilimleri/ Hadis		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR		
Title of the Thesis/Dissertation	Abdulqadir al-Gaylani's Comrehension of the Hadith (the case of his al-Gunya)			

Abulqadir Gaylani, who was lived in the Hijri VI. Century is the founder of the Kadiri Tarikah which have member all around the world even in the present day. Many books which contains subjects such as Tafsir, Hadith, Fiqh, Sufism, and Sermon, are been related to him. One of his important works is al-Gunya li-Talibi Tariq al-Haq which is prepared in a form of classical book explaining the principles of Islam. In this book al-Gaylani gives information about Islam and the rules of the Tarikah also he uses hadith often. Therefore it is important to analyze the mentioned work in terms of Hadith sciences. In this work Geylani's Hadith ID will be exhibited from the evaluations in terms of hadiths and narratives.

This work consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction, this work's purpose, importance, method as well as Gaylani's life and his scientific personality is shortly mentioned. In the first chapter, by considering lived period's political, scientific and cultural structure his scientific thoughts, understanding of hadith and his contribution to Hadith sciences is given. In this context, his use of Hadith, Khabar, eser terms, his definition of sunnah and his loyalty to tradition is mentioned. In the second chapter, his use of Hadith and Hadith procedure is discussed from his book al-Gunya li-Talibi Tariq al-Haq. Furthermore, His method for evaluating and interpreting the Hadiths are mentioned. In the conclusion, this work is completed by mentioning the results that is put forward.

Key Words: Geylani, al-Gunyah, Hadith, Sunnah, Sufism,

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
ÖNSÖZ	4
KISALTMALAR	6
GİRİŞ	7
1. ÇALIŞMA HAKKINDA	8
1.1. Araştırmanın Konusu ve Yöntemi	8
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	8
1.3. Konu İle İlgili Yapılmış Çalışmalar.....	9
2. ABDÜLKÂDİR GEYLÂNÎ'NİN HAYATI	10
2.1. Doğumu ve Ailesi	10
2.2. Hocaları ve Talebeleri.....	11
2.3. İlmî Şahsiyeti ve Eserleri.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDÜLKÂDİR GEYLÂNÎ VE YAŞADIĞI DÖNEM

1. İLİM VE KÜLTÜR HAYATI	19
1.1. Siyasî Hayat	19
1.2. İlmî Hayat	21
2. VA'Z VE İRŞAD FAALİYETLERİ	24

3. ABDÜLKÂDİR GEYLÂNÎ'NİN İLMÎ ANLAYIŞI.....	28
3.1. Fıkhî Görüşleri.....	28
3.2. Kelâmî Görüşleri.....	29
3.3. Tasavvufî Görüşleri	40
3.3.1. Keşif.....	46
3.3.2. Rüya.....	47
3.3.3. Zâhir-Bâtın Ayrımı	49
3.4. Abdülkâdir Geylânî'nin Hadisçiliği.....	50
3.4.1. Sünnet Anlayışı ve Sünnete Bağlılığı	51
3.4.2. Sahabe Hakkındaki Görüşleri	52
3.5. İslam Âlimlerinin Abdülkâdir Geylânî Hakkındaki Düşünceleri	55
Değerlendirme	57

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS İLİMLERİ AÇISINDAN EL-ĞUNYE Lİ-TÂLİBİ TARÎKİ'L-HAK

1. EL-ĞUNYE'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ	58
1.1. Telif Amacı.....	58
1.2. Özellikleri	58
1.3. Kaynakları.....	60
2. EL-ĞUNYE'DE HADİS KULLANIMI.....	61
2.1. Hadis İstilahlarına Yer Vermesi	61
2.2. Hadis Edâ Siğalarının Kullanımı	65
2.3. Rivayet Farklılıklarına Değinmesi.....	66
2.4. Zayıf Hadisler Karşısındaki Tutumu	69
2.5. Mevzû Rivayetlere Yaklaşımı	72

3. HADİSLERİ YORUMLAMA VE DEĞERLENDİRME METODU	74
3.1. Rivayetlerin Senedi ile İlgili Usûlü	74
3.1.1. Hadisleri Senedleriyle Zikretmesi	74
3.1.3. Hadislerin Sıhhatine Yönelik Açıklamaları	78
3.2. Rivayetlerin Metni ile İlgili Usûlü	79
3.2.1. Garib Kelimeleri Açıklaması	79
3.2.2. Ayetlerle İstişhadı	81
3.2.3. Hadislerle İstişhadı	82
3.2.4. Arap Şiirleriyle İstişhadı	83
3.2.5. Sahabe Sözlerini Kullanması	85
3.3. Hadisleri Yorumlama Örnekleri	86
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	98

ÖNSÖZ

Abdülkâdir Geylânî (v. 561/1165-66), İslam tarihinde tarikatlar dönemi olarak isimlendirilmesi mümkün olan hicri V. ve VI. yüzyıllarda, tasavvufî kimliğiyle meşhur olmuş bir zattır. İlmî ve fikrî düşüncelerini yansıtan birçok eser kendisine nispet edilmektedir. Söz konusu eserlerin muhtevaları itibariyle daha çok vaaz literatürünü haiz olduğu söylenebilir. Bu eserlerde Geylânî ayet ve hadislerle sıkça yer vermektedir. Dolayısıyla bunların deliller itibariyle sıhhatinin tespit edilmesi elzemdir. Zira vaaz ve irşad gibi dini sahada kullanılan bu eserlerin ihtiva ettiği kaynakların gözardı edilmesi telafisi güç sonuçlara neden olabilir. Onun eserlerinin hadis tekniği açısından incelenerek barındırdığı hadislerin sıhhat yönünden değerlendirilmesinin yapılması, Abdülkâdir Geylânî'nin hadis anlayışını ve eserlerindeki hadisleri sınıflandırmaya olumlu katkı sunacak veriler elde etmemizi mümkün kılacaktır.

Yaptığımız bu araştırmada Geylânî hakkında pek çok çalışma yapılmakla (özellikle onun tasavvufî yönüne yönelik) birlikte onun hadisçi kimliğine ve eserlerinde kullandığı hadislerin tahliline dair herhangi bir çalışmaya rastlanılmaması bizleri bu konunun çalışılmasına sevk etmiştir. Bu amaçla onun telif eseri olan *el-Ğunye li Tâlibî Tarîki'l-Hak* isimli eseri araştırmaya tabi tutulmuş, onun hadisçi kimliği ve kullandığı bazı rivayetlerin tahlillerine yer verilmiştir. Bu esnada ihtiyaç duyuldukça Geylânî'nin diğer eserlerine de müracaat edilmiştir.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Abdülkâdir Geylânî'nin hayatı, eserleri ve ilmi şahsiyeti kısaca tanıtılmıştır. Birinci bölümde, Geylânî'nin ilmi ve fikri görüşleri ile dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısı ana hatlarıyla belirtilip, sonrasında Geylânî'nin yaşadığı dönem, tasavvuf ve hadis ilimleri açısından durumu işlenmiştir. Ayrıca Geylânî'nin sahip olduğu tasavvufî gelenek de göz önünde bulundurularak hocaları, öğrencileri ve eserleri çerçevesinde ilmî şahsiyeti ele alınmıştır. Bir mutasavvıf olarak Geylânî'nin eserleri incelenerek kullandığı hadislerle dair bir takım mülahazalara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise; Geylânî'nin *el-Ğunye li-Tâlibî Tarîki'l-Hak* isimli eseri, hadis ilimleri açısından incelenmiş olup elde edilen veriler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmamızın her aşamasında fikirleriyle bana yol gösteren, beni bu konuda teşvik eden değerli danışman hocam Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR'a sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Abdullah DOĞAN

KONYA-2016

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen madde
a.mlf.	: aynı müellif
b.	: bin, ibn
Bkz.	: bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: hicrî
Hz.	: hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
krş.	: karşılaştırınız
ktp.	: kütüphane
nr.	: numara
nşr.	: neşreden
s.	: sayfa
(s)	: sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: tahkik eden(ler)
tsz.	: tarihsiz
terc.	: tercüme eden
v.	: vefatı
vd.	: ve devamı
v.dğr.	: ve diğerleri
yay.	: yayınevi

GİRİŞ

İslam tarihi boyunca her dönemde karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan Hadis ve Tasavvuf ilimleri arasındaki ilişki, araştırmacıların dikkatini çekmiştir. İslam edebiyatındaki klasik çalışmaların yanı sıra, son dönemlerde hadis ve tasavvuf ortak alanı en çok rağbet edilen konulardan olmuştur. İslam Medeniyeti tarihinde “en güzel örnek olan” Hz. Peygamber’i kendilerine model alarak, hem tasavvuf ilmini, hem de hadis ilmini bünyelerinde özümseyen sūfîler vardı. Abdülkâdir Geylânî (v. 561/1165-66) bunlardan en çok dikkati çekenlerden biridir. O, İslam âlimlerinden olup tasavvuf alanındaki şöhretiyle maruftur. Ehl-i sünnet çizgisine sahip olan Geylânî, akâid, ahlak, ibadet ve tasavvufun yanı sıra farklı alanlarda çeşitli kitaplar telif etmiştir.

Bu çalışmada, Abdülkâdir el-Geylânî’nin yaşadığı dönemin siyasi, sosyal, fikri ve ilmi durumları dikkate alınarak, şahsı ve eserleri bağlamında hadis ve tasavvuf durumu incelenecektir. Ayrıca dönemin tarihi, hadis ve tasavvuf ilimlerinin hicrî VI. yüzyıldaki durumları, Geylânî’nin biyografisi, eserleri, ilmi kişiliği ve özellikle *el-Ğunye* isimli eserinde hadis kullanımını ve tahlili üzerinde durulacaktır.

El-Ğunye isimli eserin seçilmesinde temel etken, onun müellifin telif ettiği ilk eseri olmasıdır. Bu eser fıkıh, akaid, vaazlar, faziletli ameller ve tasavvuf ilimlerini bünyesinde barındıran ilk telifi olarak kabul edilmektedir. Eser klasik bir ilmihal kitabı mahiyetindedir. Yazar dile getirdiği fikirlerini çoğu yerde rivayetlerle desteklemektedir. Bir kısım hadisçilerin tenkidine uğrayan bu eser, tasavvuf ehline genel kabul görmüştür.

Geylânî’nin eserleriyle ilgili tasavvuf çevrelerinde çeşitli çalışmalar yapılmasına rağmen, hadis ilmi açısından yeterli bir çalışma görülememiştir. Bu alandaki eksikliğin bir nebze giderilmesi açısından çalışmanın sonraki çalışmalara öncü olmasını ümit ederim.

1. Çalışma Hakkında

1.1. Araştırmanın Konusu ve Yöntemi

“Abdülkâdir Geylânî'nin Hadis Anlayışı (el-Ğunye Örneği)” isimli bu çalışma, Geylânî örneğinde hadis-tasavvuf ilişkisini konu edinmektedir.

Tez çalışma esnasında, doküman analiz yöntemi (araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsar) kullanılacaktır. Yazarın hayatı hakkında tarihî araştırma yöntemi benimsenerek ricâl-tabâkât ağırlıklı kaynaklara müracaat edilecektir. Tabâkât kitapları müelliflerinin Geylânî hakkındaki görüşlerine yer verilecektir. Onun kullandığı hadis tahammül ve eda yolları tespit edilecektir. Daha sonra yazarın *el-Ğunye li-Tâlibî Tarîki'l-Hak* isimli eseri diğer eserleriyle karşılaştırılarak eserindeki hadisçiliği ve hadis anlayışı tespit edilecektir. Geylânî'nin kullandığı rivayetlerin hangi bağlamda kullandığına, hadisleri yorumlama ve değerlendirme metoduna yer verilecektir. Bu bağlamda rivayet farklılıklarına değinilecek ve daha sonra asıl hadis kaynaklarındaki metinlerle karşılaştırılacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İslamî ilimler temel iki kaynaktan neşet etmiştir. Bu iki kaynak Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. Kendi literatür ve disipliniyi oluşturan tasavvuf ilmi de doğal olarak Hz. Peygamber'in söz, fiil ve uygulamalarından istifade etmiştir. Bu yönüyle aralarında etkileşim bulunan hadis-tasavvuf ilimleri arasındaki ilişkinin daha iyi ortaya konulması adına dönemsel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kâdiriyye tarikatının kurucusu olan Abdülkâdir Geylânî, eserlerinin ve mensuplarının günümüzde dahi var olması açısından aktüel değerini korumaktadır. Bu sebeple İslami ilimlerden kabul edilen tasavvuf ve vaaz edebiyatıyla ilgili birçok eserin yazarı Geylânî'nin hadis ilmindeki yerini tespit etmek, hadis yorumculuğunu ve bir bütün olarak Geylânî'nin hadis anlayışını ortaya koymak araştırmanın temel amacını teşkil etmektedir.

Tabi ki eserlerini tefsir, fıkıh, hadis gibi İslami ilimlerin hemen hemen her dalından istifade ederek oluşturmuştur. Biz bu araştırmada özellikle onun eserlerinde kullandığı hadis metinlerini inceleyip, üzerinde durduğu ve tartışma konusu yaptığı hadis meselelerini muhaddislerin görüşleriyle mukayese etmeye çalışacağız. Ayrıca hadislerin anlaşılmasında nasıl bir metot takip ettiğini, ortaya koyduğu fikirlerin ilmi boyutunu anlamaya gayret göstereceğiz.

Bu amaçla, *el-Ğunye* isimli eserinden yola çıkılarak, kullandığı bazı rivayetlerin değerlendirilmesi yapıp, tespit edilen hadislerin hangi bağlamda kullanıldığına da değinilecektir. Çalışmanın hadis edebiyatına katkı sağlayacağı düşünülürken, aynı zamanda bu çalışma çeşitli ilimlerde adından bahsedilen bir âlimin ilmî anlayışını da günümüz insanına sunacaktır.

1.3. Konu İle İlgili Yapılmış Çalışmalar

İlim ve kültür tarihimizde derin izler bırakmış Abdülkâdir Geylânî eskiden olduğu gibi günümüzde de çeşitli vesilelerle araştırmacıların ilgisini çekmeye devam etmektedir. Farklı alanlarda onun hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir. Esasen hadis-tasavvuf ilişkisine yönelik ülkemizde ve diğer ülkelerde pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların genellikle şahıs ve eser bağlamında olduğu görülmektedir. Çalışma konumuzu teşkil eden Abdülkâdir Geylânî hakkında da tasavvufî kimliği ve tasavvufî düşüncelerine yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye’de yapılan çalışmaların en önemlisi Dilaver Gürer’in tasavvuf alanında *Abdülkâdir Geylânî ve Kadiriyye’nin Kolları* (1997) isimli doktora çalışması ile yine aynı müellifin *el-Fethu’r-Rabânî ve’l-Feyzu’r-Rahmânî* (Abdülkâdir el-Geylânî), (Ankara, 2002) isimli makalesi bulunmaktadır. Hadis alanında ise, Muhittin Uysal’ın *Tasavvuf Kültüründe Hadis* isimli kitabının üçüncü bölümü olan *Tasavvuf Kitapları ve İhtilaflı Haberler* başlığı altında Abdülkâdir Geylânî’ye ait *el-Fethu’r-Rabbânî* isimli eseri hadis ilimleri açısından incelemiştir. Saliha Kobak ise *el-Gunye*’nin Edeb bölümünde kullanılan rivayetlerin tahrir ve değerlendirmesi¹ isimli yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Seyfullah Erdoğan da *Abdülkâdir Geylânî’nin Kendi İsnadıyla Rivayet Ettiği Hadisler* isimli bir çalışma

¹ Kobak, Saliha, *Gunyetü’t-Tâlibinde Delil Olarak Kullanılan Hadislerin Tahrir ve Değerlendirilmesi (Edeb Bölümü Bağlamında)*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), SDÜ, SBE, Isparta, 2013.

yapmıştır. Bu çalışmada Geylânî'nin senediyle nakledilen 5 hadise yer verilmiştir. Bu hadislerden sadece 1 tanesi el-Ğunye'de yer almaktadır. Ayrıca eserin üçüncü bölümünde Geylânî'nin Ebû Bekr el-Hallâl'den (v. 311/923)² isnadlı nüsha olarak kitaplarından aldığı rivayetlere yer vermiştir.

Ülkemizde Abdülkâdir Geylânî ile alakalı akademik çalışmalar yapılmakla birlikte, özellikle onun hadis-tasavvuf ilişkisini konu edinen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Abdülkâdir Geylânî merkezli çalışmalar daha çok onun tasavvufî düşüncelerine yöneliktir.³

2. ABDÜLKÂDİR GEYLÂNÎ'NİN HAYATI

2.1. Doğumu ve Ailesi

Kâdiriyye tarikatının kurucusu olan Abdülkâdir Geylânî 470-471'de (1077-1078)⁴ Hazar denizinin güneybatısındaki Gîlân eyalet merkezine bağlı Neyf kasabasının Büştîr köyünde doğdu. Arapça'da "el-Cîlî, el-Cîlânî",⁵ Farsça'da "Gîlî, Gîlânî"⁶, Türkçe'de ise "Geylânî" şeklinde telaffuz edilen nispetiyle şöhret buldu. Babası Mûsa Cengî-dost dindar bir kimse olduğu bilinmekte, Cengî sıfatından da anlaşılacağı üzere savaşlarda kahramanlıklar gösteren bir muhariptir. Ancak hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen Abdülkâdir Geylânî 18 yaşına gelmeden önce vefat etmiştir.⁷ Annesi Ümmü'l-Hayr Emetü'l-Cebbâr Fâtıma binti Ebî Abdillah es-Savmaî'dir. Kaynaklarda⁸ annesinin salih ve kerâmet sahibi bir

² Ahmed b. Hanbel'in görüşlerini derleyen Hanbelî fakihî (Özen, Şükrü, "el-Hallâl", DİA, İstanbul, 1997, XV, 382-83).

³ Abdülkâdir Geylânî hakkında yapılan çalışmaların detaylı listesi için bkz. Gürer, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan yay. İstanbul, 2014, s. 139-144.

⁴ ez-Zehabî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (v. 748/1347), *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Nuaym el-Araksûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1405/4985, XX, 439; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâduddîn İsmâîl (v. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 1419/1998, XVI, 419-420; İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebû's-Saâdât el-Cezerî (v. 606/1209), *el-Kâmil fi't-Târih*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2007, II, 2466.

⁵ el-Yâfîî, Afifeddîn Abdullah b. Es'ad (v.768/1366), *Mirâtü'l-Cinân ve İbratü'l-yakzân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1417/1997, III, 265.

⁶ Gürer, *a.g.e.*, s. 55.

⁷ Uludağ, Süleyman, "Abdülkâdir-i Geylânî", DİA, İstanbul, 1988, I, 234.

⁸ el-Yâfîî, *a.g.e.*, III, 265; İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihabüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Gıbtatu'n-Nâzir fi Tercemeti eş-Şeyh Abdülkâdir el-Geylânî*, Calcutta, 1903, s. 3.

kadın olduğu zikredilmiştir. Babasının vefatından sonra anne tarafından dedesi Abdullah es-Savmaî'nin yanında kaldı. Dedesinin zahid ve çok ibadet eden biri olduğundan dolayı kendisine es-Savmaî (ibadete düşkün) lakabı verilmiştir.⁹ Geylânî, böylesine güzel bir ailede takva, salah ve güzel ahlak üzere; İbadete düşkün, takva sahibi, dünyada zâhid, ahirete yönelmiş bir halde şer'i ilimlere talip olarak yetiştirilmiştir.

Abdülkâdir Geylânî'in uzun ve verimli geçen hayatı, birkaç gün süren hastalığından sonra son bulmuştur. Ölüm döşeğinde oğlu Abdülvehhâb'a son tavsiyelerini¹⁰ yaptıktan sonra 561/1166 yılında cumartesi günü doksan bir yaşında iken vefat etmiştir. Cenazesi büyük bir kalabalık eşliğinde medresesinin bahçesine defnedilmiştir.¹¹

2.2. Hocaları ve Talebeleri

Küçük yaşta babasını kaybeden Abdülkâdir, annesinin yanında ve dedesi Abdullah es-Sâvmaî'nin himayesinde büyüdü. Geylânî on yaşında mektebe gidip gelirken melekler tarafından korunduğuna inanırdı. Cilân beldesi, şer'î ilimlerde pek de şöhret sahibi olmayan bir yerdi. Bundan dolayı onun gayesi, tahsiline devrin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'ta devam etmektir. On sekiz yaşına gelince annesinden izin alarak bir kafiyeyle katılıp Bağdat'a gitti. Orada birçok hocadan ders aldı. En meşhur hocaları şunlardır:

2.2.1. Hadis Hocaları

Tabakat kitapları, Geylânî'nin pek çok kişiden (cemâat) hadis okuduğunu belirtir. Bu şahıslardan bazılarının ismi onun senedli olarak okuttuğu ya da eserlerinde kullandığı hadislerde de geçmektedir. Kaynaklarda tespit ettiğimiz hadis hocaları şunlardır:

⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, 3.

¹⁰ Geylânî'nin vasiyeti için bkz. Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1973, s. 176; Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî ve'-Fezû'r-Rahmânî*, thk. Eş-Şeyh Enes Mühürâ, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 2010, s. 323.

¹¹ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdirrahmân b. Alî b. Muhammed (v. 597/1201), *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir A'ta-Mustafa Abdülkâdir A'ta, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, XVIII, 173; ez-Zehebî, *a.g.e.*, XX, 450; el-Yâfiî, *Mirâtü'l-Cinân*, III, 262; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XVI, 420; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 2466.

1- Ebu'l-Hüseyin el-Mübârek b. Abdilcebbâr b. Ahmed b. El-Kâsım b. Ahmed b. Abdillâh el-Bağdâdî es-Sayrafî (İbnü't-Tuyûrî) (v. 495/1101).

2- Ebû Gâlib Muhammed b. El-Hasan b. Ahmed b. El-Hasan el-Bakillânî (v. 500/1106).

3- Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed b. El-Hüseyin (el-Hasan) b. Ahmed el-Bağdâdî es-Serrâc el-Kârî el-Edîb (v. 500/1106).

4- Ebû Sa'd Muhammed b. Abdilkerîm b. Huşeyş el-Bağdâdî (v. 502/1108).

5- Ebû Bekr Ahmed b. El-Muzaffer b. Hüseyin b. Abdillâh b. Sûsen (Sevsen) et-Temmâr (v. 503/1109).

6- Ebu'l-Izz Muhammed b. el-Muhtâr b. Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdillâh b. El-Müeyyed Billâh el-Hâşimî el-Abbâsî el-Bağdâdî (v. 508/1114).

7- Ebû Osmân İsmâîl b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer b. Ebî Saîd b. Melle el-İsbahânî (v. 509/1115).

8- Ebu'l-Berekât Hibetullâh b. el-Mübârek b. Mûsâ el-Bağdâdî es-Sekâtî (v. 509/1115).

9- Ebu'l-Kâsım Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Beyân b. Er-Rezzâz el-Bağdâdî el-Kerhî (v. 510/1116).

10- Ebû Tâhir Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilkâdir b. Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf el-Bağdâdî el-Bezzâz (v. 511/1117).

11- Ebû Tâlib Abdülkâdir b. Muhammed b. Abdilkâdir b. Muhammed b. Yûsuf el-Bağdâdî el-Yûsufî b. Ebî Bekr (v. 516/1122).

12- Ebu'l-Berekât Talha b. Ahmed b. Talha b. Ahmed b. El-Hasan b. Süleymân b. Bâdî b. El-Hâris b. Kays b. El-Eş'as b. Kays el-Kündî el-Akûlî (v. 510 ile 520 arası /1116 ile 1126 arası).

13- Ebû Gâlib Ahmed b. El-İmâm Ebî Alî el-Hasan b. Ahmed b. Abdillâh b. el-Bennâ el-Bağdâdî el-Hanbelî (v. 527/1132).¹²

2.2.2. Fıkıh-Akâid Hocaları

1-el-Kâdî Ebû Sa'd el-Mübârek b. Alî b. El-Hüseyin el-Muharrimî el-Bağdâdî (v. 513/1119).

2- Ebu'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. El-Hasan b. Ahmed el-Kelvâzânî (432-510/1040-1116).

3- Kadı Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. El-Kâdî el-Kebîr Ebî Ya'lâ Muhammed b. Hüseyin b. Halef b. El-Ferrâ el-Hanbelî el-Bağdadî (451-526/1059-1131).

4- Ebu'l-Vefâ Alî b. Ukayl b. Muhammed b. Ukayl b. Abdillâh el-Bağdâdî ez-Zaferî el-Hanbelî (431-513/1039-1119).

2.2.3. Dil ve Edebiyat hocaları

Kaynaklar, Geylânî'nin edebiyatı sadece Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed b. Hasan b. Bestâm eş-Şeybânî el-Hatîb et-Tebrizî'den (421-502/1030-1108) okuduğunu kaydederler.¹³

Geylânî, kısa zamanda usul, fûru ve mezhepler konusunda geniş bilgi sahibi oldu. Öyle ki Zehebî (v. 748/1347), onu, şöyle özetlemiştir: “Şeyh, imam, âlim, zahid, arif, önder, şeyhülislam, velilerin meşhuru, dinin ihya edicisidir.”¹⁴

Hocası Ebû Saîd, Geylânî'nin öğrendiği ilimleri öğrencilerine aktarması için kendisine tahsis ettiği Bâbülerec'deki medresede hadis, tefsir, kıraat, fıkıh ve nahiv gibi ilimleri okutması ve halka vaaz vermesi için görevlendirdi. O da verilen bu görevi yerine getirmek için medresenin başına geçti.

¹² ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm*, XX, 440; İbn Receb el-Hanbelî, *ez-Zeyl âlâ Tabakâti'l-Hanâbile*, thk. Abdurrahmân b. Süleyman, Mektebetü'l-Abîkân, Riyad, 1425/2005, II, 189; el-Yâfîfî, *Mirâtü'l-Cinân*, III, 266.

¹³ İbn Receb el-Hanbelî, *ez-Zeyl âlâ Tabakâti'l-Hanâbile*, II, 190.

¹⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm*, XX, 439.

2.2.4. Talebeleri

Abdülkâdir Geylânî medresesinin asıl kurucusu ve ilk sahibi hocası Ebû Sa'd el-Muharrimî'dir. Onun 513/1119'da vefatından sonra medresenin başına Abdülkâdir Geylânî geçmiştir. Geylânî, burada derslere 521/1127 tarihinde başlamış ve zamanla gördüğü rağbete karşılık medrese 528/1134 tarihinde genişletilmiştir. Medresede tefsir, hadis, mezhep, hilâf, usûl, nahiv ve kıraat dersleri yoğun olarak okutulurdu. Öyle ki Abdülkâdir Geylânî "Cuma günü veya ribâta¹⁵ çıkma vakitlerinin dışında medreseden ayrılmazdı." Geylânî, vefat edinceye kadar medresede ders vermeye devam etti.¹⁶

Ömrünü ilme ve insanları irşad etmeye adanmış Geylânî, tabii olarak pek çok talebe yetiştirmiştir. Bu talebelerin en önemlileri arasında isimleri geçenler şunlardır:

- 1- Tâcü'l-İslâm Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'anî (506-562/1112-1157).
- 2- El-Kadî Ebu'l-Mehâsin Ömer b. Alî el-Kureşî (v. 575/1179).
- 3- Ebu'l-Meâlî Ahmed b. Abdilganî (Mutî) el-Bâcîsrâî (v. 563/1168).
- 4- El-Hafız Takîyeddîn Ebû Muhammed Abdülganî b. Abdilvâhid el-Makdisî (v. 600/1203).
- 5- Vâsile b. El-Eska' el-Hemedânî (Ebû Hureyre) (v. 605/1209).
- 6- Abdürrezzâk b. Abdilkâdir Geylânî (v. 603/1207).
- 7- Musâ b. Abdilkâdir Geylânî (v. 616/1219).¹⁷

2.3. İlmî Şahsiyeti ve Eserleri

2.3.1. İlmî Şahsiyeti

Geylânî'nin asıl kimliğini oluşturan en önemli unsur hiç şüphesiz onun ilmî, edebî ve tasavvufî yönü olan bir şahsiyete sahip olmasıdır. Onun bu ilmî kişiliği telif ettiği eserlerinde görülmektedir.

¹⁵ Ribât: Sınır boylarında ve stratejik mevkilerde askerî amaçlı müstahkem yapılara verilen isimdir. Tasavvufun gelişmesi ribâtlara yeni bir işlev kazandırdı ve ribâtlar giderek birer tekke ve zâviyeye dönüştü (Yiğit, İsmail, "Ribât", DİA, İstanbul, 2008, XXXV, 76-79).

¹⁶ ez-Zehebî, *a.g.e.*, XX, 449.

¹⁷ ez-Zehebî, *a.g.e.*, XX, 440.

Ömrünün otuz yılını ilim yolunda, din ilimlerini tahsil ile geçirdi. Önce Kur'an'ı hıfzetti. Daha sonra Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) mezhebi Hanbelilik üzerine fıkıh okudu. Hadis ve Edebiyat tahsili gördü. Hammad ed-Debbas'ın sohbetlerine devam etti. Tasavvuf ilmini ondan aldı. Daha sonra Ebû Said el-Muharrimî'den tarikat hırkası giydi. Dinî ilimlerde devrinin önde gelenlerinden oldu. Gayret ve samimiyeti herkes tarafından kabul gördü. Daha sonra hocası el-Muharrimî'nin medresesinin başına geçip, burada İslami ilimleri okutup, vaaz vermeye başladı.¹⁸ Daha çok tasavvuf ve vaaz konularını ihtiva eden eserler telif etti. Yetiştirdiği birçok talebe ve müridi dünyanın farklı bölgelerine yayılarak onun tasavvufî anlayışını dünyaya yaydılar.

Geylânî'nin bu şekilde yetişmesinde ve ilmî şahsiyetinin oluşmasında hizmeti geçen ona hocalık yapanların başında Ebû Said el-Muharrimî, tasavvufî kimliğinin oluşmasında ise Ebû'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbâs gelmektedir.

2.3.2. Tasavvufa İntisabı

Geylânî, dinî ilimleri tamamladıktan sonra riyâzat ve mücâhedeye başlamak için inzivaya çekilmiştir. Ancak bu tasavvûfî anlamda bir faaliyet değildi. Onun bu hareketi, şehrin ve insanların sıkıntılarından uzaklaşma, Rabbiyle ile baş başa kalma arzusu idi. Geylânî, siyasi çekişmeler, dinî kavgalar, halkın mali ve ahlaki yoksulluğu gibi Bağdat'ın üzüntü veren durumlarından bunalıp şehri tamamen terk etmeyi düşünürdü. Ancak içinden gelen bir ses buna engel olurdu. Yirmi beş yıllık bir zaman boyunca ara ara uzlete çekilirdi. Vaaz meclislerine başlamadan önce sık sık şehir dışına çıkarak, viranelerde kalmış ve doğada bulduğu bitkilerden yiyerek hayatını idame ettirmişti.¹⁹ Bağdat'ta bulunduğu sıralarda Bağdat mutasavvıflarıyla yakın dostluklar kuran Geylânî, bu esnada zamanın önde gelen sûfilerden Hammad ile tanışmıştır. Onunla sohbet eder ve tarikat ilmini ondan öğrenmiştir.²⁰ Geylânî, Hammâd'ın yanında bir süre tarikat ilmi (tasavvuf) ile meşgul olduktan sonra Ebû Sa'd el-Muharrimî'den tarikat hırkası giyerek, onun tarikat şeceresini devam ettirir.²¹

¹⁸İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVIII, 173.

¹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâm*, XX, 444.

²⁰ el-Yâfiû, *Mirâtü'l-Cinân*, III, 266.

²¹ el-Yâfiû, *a.g.e.*, III, 266.

2.3.3. Vaaza Başlaması

Abdülkâdir Geylânî, ilim tahsilini ve tasavvufî arayışını tamamladıktan sonra, hicrî 521 yılının Şevvâl ayında Ebû Sa'd el-Muharrimî'nin Bâbü'l-Ezc'deki medresesinde vaaz meclisi tertip etmeye başlamıştır.²² Bunda Yûsuf el-Hemedânî'nin (440-535/1048-1140) önemli rolü olmuştur. Abdülkâdir Geylânî, Yûsuf el-Hemedânî'nin (v. 440-535/1048-1140) kendisini vaaza teşvik ettiğini anlatır. Ancak kendisinin acem olduğu için Bağdat fasihleri gibi konuşamayacağını dile getirirse de Yûsuf el-Hemedânî, onun İslami ilimleri iyice öğrendiğini dolayısıyla halka vaaz ve nasihatte bulunması gerektiğini ifade etmiştir.²³ Bundan sonra vaaz kürsüsüne çıkıp halkı irşat etmeye başlar. Öyle ki kaynaklar onun vaazlarını binlerce kişinin dinlediğini belirtirler.²⁴ Bir kerameti olarak sohbet meclisinde bulunan uzak yakın herkesin aynı şekilde sesini duyduğu nakledilir.²⁵ Kaynaklarda onun vaazlarına sadece Müslümanların değil tüm dinlerden dinleyicilerinin bulunduğu nakledilmektedir. Öyle ki vaaza başlamasından 7 yıl sonra medresesi genişletilmek zorunda kalır.²⁶ Son derece etkili bir üsluba sahip olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Kendisine nispet edilen eserlerinde onun iyi bir vaiz olduğunu, yazmış olduğu eserlerin vaaz edebiyatına büyük bir katkı sağladığı görülmektedir.

Eserlerinden de anlaşıldığı kadarıyla vaazları son derece tesirli, akıcı ve samimidir. Konuşmalarında cennet-cehennem, mükâfat-ceza, iyi-kötü, hayır-şer gibi zıt unsurları daima bir arada kullanmış, insanları yapacakları amellere göre uyarmaya ve müjdelemeye oldukça önem vermiştir. Vaazlarında bol bol ayet, hadis, sahabe ve tabiin sözleri ile evliyanın hikmetli sözlerini kullanarak sohbetlerini süslemiştir.

2.3.4. Eserleri

1. *el-Ğunye li-Tâlibî Tarîki'l-Hak*; çalışmamızın konusu olan bu eser dinî hükümlerden iman, tevhid ve ahlakı konu edinir. Muhteva olarak Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kûtü'l-Kulûb*'una benzer. İbadetlerin faziletine ve Müslümanların günlük

²² İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, XVIII, 173; ez-Zehebî, *a.g.e.*, XX, 444.

²³ ez-Zehebî, *a.g.e.*, XX, 446-447; İbn Hacer, *Gıbtatü'n-Nâzir*, s.13-14.

²⁴ ez-Zehebî, *a.g.e.*, XX, 447.

²⁵ Şattanufî, Ali b. Yûsuf, *Behcetü'l-Esrâr ve Ma'denü'l-Ebrâr fî menâkib-i Bâzi'l-Eşheb*, thk. Cemâlüddin el-Fâlih el-Keylânî, Fas, 2013, s. 330.

²⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVIII, 173; ez-Zehebî, *a.g.e.*, XX, 444.

hayatla ilgili hal ve hareketlerine geniş yer veren *el-Ğunye*'de akaid konuları selef akidesi esas alınarak açıklanmaktadır. Şîa, Mu'tezile ve Cehmiyye gibi mezhepler ağır bir dille reddedilirken, Allah hakkında teşbih ve tecsimi andıran bazı izahlara yer verir. Bu eserde tasavvufî konular zühd ve takvâ seviyesinde ele alınır. Eser bazı dillere de tercüme edilmiştir.²⁷

2. *el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzü'r Rahmânî*; 1150-1152 yılları arasında çoğunu medresede, bir kısmını ribât'ta verdiği vaazların müridleri tarafından notlar halinde yazılmasından meydana gelen altmış iki bölümlük bir esedir. Abdülkâdir-i Geylânî'nin tasavvuf bakımından en önemli eseri kabul edilmektedir. Eser Abdülkadir Akçiçek (İstanbul, 1961) ve Yaman Arıkan (İstanbul, 1986) tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Eser Muhittin Uysal tarafından hazırlanan Tasavvuf Kültüründe Hadis isimli doktora çalışmasının içinde incelenmiştir.

3. *Fütûhu'l-Gayb*; Oğlu Abdürrezzâk'ın babasının meclislerinde topladığı yetmiş sekiz vaazdan ve ölürken yaptığı vasiyetten oluşan bir eser olup, eserin sonunda bir soy şeceresi de yer alır. Bu eser İbn Teymiyye (v. 728/1328) tarafından *Şerhu Kelimât min Fütûhi'l-Gayb* ismiyle şerh edilmiştir. Ayrıca bu eser Walter Braune tarafından Almancaya, Abdülkadir Akçiçek tarafından da *İlâhî Armağan* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.²⁸

4. *el-Füyûzâtü'r-Rabbâniyye fî Evrâdi'l-Kadiriyye*; Nesir ve nazım halindeki dua ve evrâddan meydana gelen bir risaledir. Eser *İlâhî Feyzler* adıyla Celal Yıldırım tarafından tercüme edilmiştir (İstanbul, 1975).²⁹

5. *Mektûbât*; Abdülkâdir'in on beş mektubu Refet Süleyman Paşa (Mektûbât-ı Şeyh Abdülkâdir-i Gelânî, İstanbul, 1276) ve Abdülkadir Akçiçek (*Onların Mektupları*, İstanbul, 1966) tarafından tercüme edilmiştir. Ayrıca Fevzi Paşa tercümesini Bekir Uluçınar sadeleştirerek yayımlamıştır (İstanbul 1981).³⁰

6. *Cilâü'l-Hâtır min Kelâmi Şeyh Abdilkâdir*; Süleyman Uludağ'ın *ifadesine göre* el-Fethu'r-Rabbânî'nin 57. ve 59. bölümlerinden ibarettir. Ancak Dilaver Gürer, her iki eserin karşılaştırılması sonucu farklı ifade tarzları ve bazı

²⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, (v. 1067/1657), Daru İhyâi't-Turâs, Beyrût, tsz. II, 1211.

²⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1240.

²⁹ Uludağ, *a.g.m.*, I, 236.

³⁰ Gürer, *a.g.e.*, s. 115; Uludağ, *a.g.m.*, I, 236.

ifadelerin diğ erinde bulunmayı ş ı gibi sebeplerle bu bilginin do ğ ru olmadı ğ ı kanaati ta ş ıdı ğ ını belirtmektedir.³¹ Eserin bir n ü ş hası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Celâlettin Ökten, nr. 239) bulunmaktadır.³²

7. *Sırru'l-Esrâr ve Mazharü'l-Envâr*; bir n ü ş hası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Celâlettin Ökten, nr. 239) bulunan eser, Abdülkadir Akç içek tarafından *Ötelerden Haber* adıyla (İstanbul, 1964)³³ Mehmet Eren ise *Sırların Sırrı* ismiyle Türkçeye çevirmi ş tir (Konya, 2006).

8. *ed-Delâil; Evrâd ve Salavâtü'l-Kübrâ* adlarıyla da anılan eser Süleyman Hasbi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmi ş tir (İstanbul, 1273, 1306).³⁴

9. *es-Sirâcü'l-Vehhâc fî Leyleti'l-Mi'rac* (İstanbul, 1312); *el-Gunye*'nin Mir'ac'la ilgili bölümlerinden derlenmi ş tir. Eser Mustafa Güner (*Üç Aylar ve Faziletleri*, Ankara, 1975) ve Hasırcızâde (*Üç aylar ve Mübarek Geceler*, İstanbul, 1984) tarafından tercüme edilmi ş tir.³⁵

10. *Akidetü'l-Bâzi'l-Eşheb* (Behcettü'l-Esrâr'ın kenarında); müellifin çe ş itli kaside ve manzumelerini ihtiva eder. "Muhyî" mahlasını kullanan Abdülkâdir Geylânî'nin "Hamriyye", "Ümmiyye", "Tâiyye", "Lâmiyye", "Tasavvufiyye" adlı kaside ve manzumelerini içine alan iki mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Pertev Paş a, nr. 615/3 ve Hacı Mahmud, nr. 2598/5) bulunmaktadır.³⁶

Abdülkâdir-i Geylânî'ye nisbet edilen diğ er eserler ş unlardır:

Kitâb fî Usûli'd-Dîn (Süleymaniye, Ktp., Şehid Ali Paş a, nr. 2763/9), *el-Esmâ'ü'l-hüsnâ* (Süleymaniye Ktp., Düğ ümlü Baba, nr. 496/1), *Kitâb-ı Hamse-i Geylânî* (Süleymaniye Ktp., Serezli, nr. 4050).³⁷

Geylânî'nin bu gün elimizde olup incelediğ imiz ve kaynakların varlı ğ ına iş aret ettiğ i eserleri bunlardan ibarettir. Geylânî, İslami ilimlerden daha çok vaaz edebiyatına dair eserler kaleme almı ş tir. Bir kısım eserleri ise talebeleri tarafından vaazlarından alınan notlar esas alınarak kitaplaşt ırılmı ş tir. Eserlerin dili yalın ve sadedir. Bu eserlerin büyük çoğ unluğ u Türkçeye çevrilmi ş tir.

³¹ Gürer, *a.g.e.*, s. 113.

³² Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 592; Gürer, *a.g.e.*, s. 113; Uludağ, *a.g.m.*, I, 236.

³³ Gürer, *a.g.e.*, s. 116; Uludağ, *a.g.m.*, I, 236.

³⁴ Gürer, *a.g.e.*, s. 121; Uludağ, *a.g.m.*, I, 236.

³⁵ Gürer, *a.g.e.*, s. 117; Uludağ, *a.g.m.*, I, 236.

³⁶ Gürer, *a.g.e.*, s. 118; Uludağ, *a.g.m.*, I, 236.

³⁷ Gürer, *a.g.e.*, s. 117-120; Uludağ, *a.g.m.*, I, 236.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDÜLKÂDİR GEYLÂNÎ ve YAŞADIĞI DÖNEM

1. İLİM ve KÜLTÜR HAYATI

Abdülkâdir Geylânî ilmî ve kültürel açıdan İslam âleminin en canlı, en hareketli ve en bereketli dönemi olan hicrî V. ve VI. yüzyıllarda yaşamıştır. Bu dönemde Müslümanlar ilimde, sanatta, kültürde, mimaride, ticarete, kısacası hayatın her alanında ilerleme kaydetmişlerdir. Öte yandan siyasî hayatta sıkıntılı bir dönem olarak tarihe geçen bu asırları Gürer, şöyle tasvir etmektedir: “Bir yandan siyasi ve dinî karışıklıklar yaşarken, diğer yandan da özellikle ilmî alanda velûd insanlar yetiştirmesi, tarihin garip ve ibretli bir tecellisi olsa gerektir.”³⁸

1.1. Siyasî Hayat

Abdülkâdir Geylânî 470-561/1078-1166 tarihleri arasında yaşamış, 91 yıllık uzun sayılabilecek bir ömür geçirmiştir. Bu süreç içerisinde isimlerini aşağıda vereceğimiz altı halifenin yönetimine şahitlik etmiştir. Dönemine şahitlik ettiği halifelerin isimleri ve sıraları aşağıdaki gibidir.

1. Ebu'l-Kâsım Abdullah el-Muktedî Bi-emrillah (167-187/1075-1094).
2. Ebu'l-Abbâs Ahmed el-Müstazhir Billâh (487-512/1094-1118).
3. Ebû Mansûr el-Fazl el-Müsterşid Billâh (512-529/1118-1135).
4. Ebû Ca'fer el-Mansûr er-Râşid Billah (529-530/1135-1136).
5. Ebû Abdillâh Muhammed el-Muktefî Li-Emrillâh (530-555/1136-1160).
6. Ebu'l-Muzaffer el-Müstencid Billâh (555-566/1160-1170).

Yaşadığı bu dönemde İslam toprakları; Orta Asya, Hindistan, İran, Mezopotamya ve havalisi, Anadolu, Arabistan Yarımadası, Kuzey Afrika'nın tamamı ve Endülüs gibi çok geniş bir coğrafyayı kapsamış, aynı zamanda İslam, Afrika'nın ortalarında da bir din olarak yayılmaya başlamıştı. Ancak bu geniş coğrafi yayılışa karşılık, Müslümanlar arasındaki siyasî birlik tamamıyla dağılmıştı. Endülüs

³⁸ Gürer, *a.g.e.*, s. 47-48.

Emevileri, Murabıtlar (Berberiler) ve Muvahhidler sülalesi Endülüs'te; Fatımiler Mısır'da; Karahanlılar Türkistan havzası ile Doğu İran'da; Gazneliler yine İran'da; Anadolu Selçukluları, Anadolu ve Irak'ta, Abbasiler de Irak-Arabistan'da hüküm sürmekteydi.³⁹

Geylânî'nin yaşadığı yer olan Bağdat, Abbasilerin hilafet merkeziydi. Bu dönemde Abbasiler ile Selçuklular arasında sıkı bir diyalog vardı. Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey (431-455/1040-1063) 447/1055 yılında Bağdat'a girerek Abbasi iktidarını Şîi saldırılarından kurtarmış, sünnî akidenin ve Abbasî hilafetinin koruyuculuğunu üstlenmiştir. Buna karşılık Halife Kâim bi-Emrillâh (422-467/1031-1075) Tuğrul Bey'e "Sultan" unvanını vererek, onu "Doğunun ve batının hükümdarı" ilan etmişti. Selçuklular, Abbasî hilafetini siyasî bakımdan Şîi hanedanların tahakküm ve tehdidinden kurtarmakla kalmamış, bununla beraber yeni bir eğitim kurumu olan Nizamiye Medreselerini kurarak (455-457/1065-1067), fikrî bakımdan da Şîilerle mücadelenin yolunu açmışlardır.⁴⁰

Şu da bir gerçek ki: Abbasî hilafeti, Selçukluların desteğine rağmen günden güne nüfuz kaybına uğruyor, eriyor ve aslında son zamanlarını yaşıyordu. Kısacası bu dönemde İslam âlemi tam bir siyasi kargaşa ve otorite boşluğu içerisindeydi.⁴¹

Kısaca değindiğimiz bu hadiselerden anlaşılıyor ki Geylânî yaşadığı sırada pek çok sıkıntılar ve olaylara şahitlik etmiştir. O, bu olaylarla hiç ilgilenmemiş olmasına rağmen onun şahsiyeti üzerinde bu olayların etkisini görmemiz mümkündür. Bundan olsa gerektir ki bu olaylar karşısında halktan uzaklaşıp inzivaya çekilmiştir. Ancak halkın kendisine olan ihtiyacına binaen belli bir süre sonra tekrar halkın yanında yer alıp onlara yol göstermeye çalışmıştır.

Hemen hemen bütün ilim dallarında canlılık ve yeniliklerin görüldüğü bu dönemde dînî ilimlerin, başlıklar halindeki görünümü aşağıda görülecektir. Hadis ilimlerine biraz daha fazla yer verilmesi, o dönemin hadis ilimleri açısından özetle bilinmesi konumuzun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

³⁹ Gürer, *a.g.e.*, s. 46.

⁴⁰ Gürer, *a.g.e.*, s. 47.

⁴¹ Gürer, *a.g.e.*, s. 47.

1.2. İlmî Hayat

1.2.1. Hadis İlmî

Yaklaşık olarak hicri V. asrın sonlarından başlayıp miladi XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam eden altı asırlık bir süreyi kapsayan bu dönemde hadis alanında çok farklı çalışmalar yapılmıştır. Bir önceki devirde hadis metinlerinin zabta geçirilmesi tamamlanmış, hadisler kitaplardaki yerlerini almıştır. Bu müddet zarfında kitaplarda senetleriyle birlikte yer almamış bir metin, sonraki asırlarda hadis olarak ortaya çıkmışsa, bunun hadis olarak kabul edilmesi şüphe ile karşılanmıştır. Bu dönemde rivayetler şahıstan değil kitaplardan alınmaya başlanmıştır.⁴²

Hicrî V. ve VI. asırda hadis tedvinine, cerh ve ta'dile ait eserler verme dönemi gerilerde kalmış, hadis diye uydurulmuş sözlerle ilgili çalışmalar ilim âleminin hizmetine sunulmaya başlanmıştır. Bu dönemde el-Makdisî'nin (v. 507/1113) *Tezkiretü'l-Mevzûât* ile İbnü'l-Cevzî'nin (v. 597/1200) *Kitâbü'l-Mevzûât*'ı o dönemde uydurma hadislerle ilgili telif edilmiş en önemli eserlerdir.

Temel hadis kaynaklarının nakledilmesi, otorite kazanmaları, hadislerin sıhhatini belirlemede esas alınmaları, yapılan çalışmaların genellikle Kütüb-i Sitte merkezli olması, ayrıca hadis kavramlarının tanımlanması ve hadis eğitiminde kurumsallaşmaya geçilerek dârü'l-hadislerin kurulması bu dönemin hadis ilimleriyle ilgili önemli gelişmelerdendir.⁴³

Kütüb-i Sitte, bu dönemden itibaren belli bir yetkinliğe ulaşmıştır. Bu dönemde Kütüb-i Sitte merkezli birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların başında; cem', zevâid, etraf ve şerhler gelmektedir. Yine bu dönemde hadis usûlü sahasında temel kaynak olarak kabul edilen eserler yazılmıştır. Bu dönemin bir diğer özelliği de hadis terimlerine dair tanımların yapılmasıdır. Zira daha önceleri birçok hadis terimi kullanılmakla birlikte, genellikle tanımları yapılmamıştı. Ayrıca bu dönemde

⁴² Yardım, Ali, *Hadis II*, Dokuz Eylül Üni. yay. İzmir, 1984, s. 99.

⁴³ Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İFAV yay. İstanbul, 2014, s. 127-28.

hadis anlayışında Ehl-i Hadis yaklaşımı kabul görmüş, Mutezile ve ona yakın olan Ehl-i Rey anlayışı zayıflamıştır.⁴⁴

Kısacası bu dönemde yapılan hadis çalışmaları çok yönlü olup, zamanın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde eserler yazılmaya başlanmıştır. Problemlerin çözümünde kısa zamanda kaynaklara ulaşmak için çalışmalar yapılmıştır. Yine hadislerin anlaşılması ve yorumlanması ile hadis ilimlerinin geliştirilmesi de bu dönemde giderek gelişme göstermiştir.

1.2.2. Fıkıh İlmi

Geylânî'nin yaşadığı dönemde fıkıh usûlü ile ilgili temel eserler kâmil bir biçimde meydana getirilmiş, tatbikî hukuk denilen fûrû'l-fıkıh konusunda hacimli eserler yazılmış ve fıkıh yapı itibarıyla istikrara kavuşmuştur.⁴⁵

Fıkıh alanında bu dönemin en önemli eserleri el-Kâsânî'nin (v. 587/1192) *Bedâiu's-Sanâyi' fî Tertîbi's-Şerâyi'* ve el-Merginânî'nin (v. 593/1198) *el-Hidâye* adlı çalışmalarıdır.

1.2.3. Kelâm

Eş'arî kelâmı, bu dönemde Gazzâlî ile zirveye ulaşmış ve nihâî şeklini almıştır. Ancak kelâmın, mantık ilmini İslamî ilimler için bir ölçü olarak kabul etmesiyle birlikte, felsefe, kelâm içerisine girmiş, başka bir ifadeyle bu dönemde kelâm felsefe yaklaşması başlamıştır.⁴⁶

Dönemin en önemli kelâm eserleri, Ebu'l-Muîn en-Neseffî (v. 508/1115), *Tabsıratu'l-Edille* ve Ömer en-Neseffî'nin (v. 537/1143), *el-Akâid* isimli çalışmalarıdır.

1.2.4. Felsefe

Bu dönemde kelâm ilmindeki değişiklik felsefede de görülmüştür. Bu iki ilim dalının birbiri ile yaklaşması sonucu kelâm felsefileştiği gibi, felsefe de

⁴⁴ Yücel, *a.g.e.*, s. 167-68.

⁴⁵ Gürer, *a.g.e.*, s. 48.

⁴⁶ Gürer, *a.g.e.*, s. 49.

kelâmileşmiş, felsefî meselelerin çözümünde kelâm normları, kelâm usulleri kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁷

Bu dönemin en önemli felsefe eserleri Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî'nin (v. 561/1166), *Kitâbu'l-mu'teber* ve İbn Rüşd'ün (v.595/1198) *Faslu'l-Makâl* ve *Tehâfütü't-Tehâfüt* isimli çalışmalardır.

1.2.5. Dinler Tarihi

Geylânî'nin yaşadığı dönem, dinler tarihi açısından ayrı bir önem arz eder. Çünkü ilim dünyasına Bîrûnî'nin (v. 453/1061) *Tahkîk mâ li'l-Hind* isimli eseri ile girmiş olan dinler tarihi konusunda, temel eserler bu dönemde kaleme alınmaya başlanmıştır. Bîrûnî'nin de bu döneme uzak olmaması sebebiyle dinler tarihi açısından bu dönemi başlangıç kabul etmek, herhalde yanlış olmaz.⁴⁸

Bu dönemde dinler tarihi alanında yazılmış en önemli eser şüphesiz Şehristânî'nin (v. 548/1153) *el-Milel ve'n-Nihal* adlı eseridir.

1.2.6. Tarih ve Tabakât

Bu dönemde geleneksel İslam tarihçiliği devam etmiştir. Ancak tarih ve tabakât alanında önemli eserler meydana getirilmiştir.⁴⁹

Sem'anî'nin (v.561/1166) *el-Ensâb* ve İbnü'l-Cevzî'nin (v. 597/1200) *el-Muntazam* isimli eserler bu devirde telif edilmiştir.

⁴⁷ Gürer, *a.g.e.*, s. 49.

⁴⁸ Gürer, *a.g.e.*, s. 49.

⁴⁹ Gürer, *a.g.e.*, s. 49.

2. VA'Z ve İRŞAD FAALİYETLERİ

Vaaz, ı'za ve mev'iza kelimeleri aynı kökten türemiştir. Bu kelimeler öğüt vermek, nasihat etmek, bir kimseye kalbini yumuşatacak sevap ve ceza ile ilgili sözler söylemek, işin sonunu hatırlatmak gibi manalar ifade eder.⁵⁰

Kıssa kelimesi ise Arapça'da “قصص” kökünden bir isim olup, sözlükte “hikâye, haber, cümle, söz parçası, vak'a, durum ve mevzu” gibi anlamlara gelmektedir.⁵¹ Kıssa kelimesinin terim anlamı ise geçmiş zamanda yaşamış insanların başlarından geçen ilgi çekici, ibret verici olay ve hadisedir.⁵²

Vaaz edebiyatı sözlü olarak başlamış, hicri II. asrın sonlarına doğru yazılı hale gelmiştir. Bu dönemde vaaz etme işini kolaylaştırmak, düzenli hale getirmek ve vaizlere yardımcı olmak amacıyla birçok eser telif edilmiştir. Tarihi seyri içerisinde 250 civarında vaaz kitabı tespit edilmiştir. Bu eserler şekil ve muhteva olarak genellikle belli bir üslupla yazılmış eserlerdir. Vaaz kitaplarında kullanılan en önemli unsur Kur'an'dır. İkinci sırada ise Hz. Peygamberin sözleri ve fiilleri gelir. Bunların yanı sıra sahabe ve tâbiûn sözleri, hikâyeler, şiirler ve menkıbeler de kullanılmıştır. Vaaz kitaplarında işlenen hadislerin genellikle uydurma olabileceği üzerinde çok durulmuştur.⁵³ Fakat uydurma haberlerin yer aldığı eserler olmakla birlikte, çok sağlam bir şekilde dikkatli âlimler tarafından yazılan eserler de vardır.⁵⁴

Hicrî VI. asırda dini hitabet, büyük bir gelişme kaydetmiştir. Bunun sebebi vaaz ve nasihate, önceki dönemlerden daha çok ihtiyaç hissedecek insanların bulunmaları olmuştur. Ayrıca eski kültür ve medeniyetlere sahip insanların İslam'a girmeleri dinde saygısız, haramlara karşı dikkatsizlik, dini otoriteye karşı çıkma gibi problemlere yol açmıştır. Bu durum halkın vaizlere olan ihtiyacını daha da artırmıştır. Bu dönemde vaazlar genelde camilerde yapılıyordu. Daha sonraları meydanlarda ve sokaklarda da yapılmaya başlanmıştır. Halk vaiz ve kıssacılara

⁵⁰ İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem (v. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr v.dğr., Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, tsz.,VI. 4873-74.

⁵¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, V, 3651.

⁵² İbn Manzûr, *a.g.e.*, V, 3651; Şengül, İdris, “Kıssa”, DİA, İstanbul, 2002, XXV, 498-501.

⁵³ Yeşil, Mahmut, *Va'z Edebiyatında Kullanılan Hadisler ve Değerleri* (Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 1996, s. 2.

⁵⁴ Yeşil, *a.g.e.*, s. 2.

bağlılığını devam ettirmiştir. Kısacası hicrî VI. asır vaaz tarihi açısından çok büyük bir önem arz eder. Çünkü bu dönemde Abdülkâdir Geylânî ve İbnü'l-Cevzi gibi İslami ilimlerin birçok dalında eser veren pek çok meşhur vaiz yetişmiştir.⁵⁵

Halka vaaz veren din görevlileri insanları hayra teşvik, şerden alıkoymak ve geçmişte yaşanan hadiselerden ibret almak için vaazlarında kıssalara yer verirler. Bundan amaç sadece geçmiş kavimlere ait tarihi bilgiler nakletmek değildir. Halkın, geçmiş toplulukların yaşadıklarından dersler çıkarmak gibi amaçları bulunur. Kıssa anlatan kişilerin sahih bilgilerle donanımlı olması, aktardığı kıssaların doğru ve sahih olmaları son derece önemlidir. Aşağıda da görüleceği üzere bazı sahabiler camilerde kıssa anlatanları kovmuşlardır. Muhtemelen bunun sebebi anlatılan bilgilerin dine uygun olmayışı ve anlatan kişilerin din bilgilerinin sağlam olmayışından kaynaklanmaktadır.

Abdülkâdir Geylânî'nin eserleri incelendiğinde en önemli malzemenin Kur'an ve Hz. Peygamber'in sözleri olduğu görülecektir. Dolayısıyla bu hadislerin sıhhat değerlerinin bilinmesi gerekir. O bazı hadisleri seçerken çok dikkat etmiş, sıhhat durumlarına riayet etmiştir. Ama bazı konularda zayıf ve mevzu haberlere yer verdiği görülmüştür.

Geylânî, "cuma namazı"nı anlattığı bölümde kıssacılar hakkında şöyle der: "Cuma namazının öncesinde hikâye anlatanların sohbetine katılmak müstehab değildir. Çünkü hikâye anlatmak, bid'attir. İbn Ömer ve diğer bazı sahabiler hikâye anlatanları camiden kovarlardı. Ancak sohbet eden kişi marifet ve yakîn ehlinde Allah'ı bilen biriye bu müstesna. Böyle birinin sohbet halkasında bulunmak, kişinin münferiden namaz kılmasından daha üstündür."⁵⁶ Çünkü Ebû Zerr'in naklettiği bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "İlim meclisinde bulunmak, bin rekât namaz kılmaktan daha hayırlıdır."⁵⁷

⁵⁵ Yeşil, *a.g.e.*, s. 51.

⁵⁶ Abdülkâdir Geylânî, Muhyiddîn Ebû Muhammed (v.561/1165-66), *el-Ğunye li-Tâlibî Tarîki'l-Hak*, thk. eş-Şeyh Yusûf b. Mahmûd el-Hacc Ahmed, Mektebetü İlmî'l-Hadis, Dımaşk, 1421/2001, s. 437.

⁵⁷ Rivayeti hadis kaynaklarında bulamadık.

Bir diğerk rivayette ise şöyle buyrulmuştur: “İlmî bir konuyu öğrenmeniz veya başkasına öğretmeniz, bin rekât namaz kılmaktan daha hayırlıdır.”⁵⁸

Görüldüğü gibi Geylânî, halka vaaz veren kişilerin ehil olmalarına dikkat çekmiş, halkın dinî duygularını bid’at ve hurafelerle sömüren kişileri tenkit etmiştir. Onları dinlemenin yanlışlığına vurgu yapmıştır. Geylânî, vaaz meclislerini ilim meclisi olarak kabul etmiştir. Yani vaaz dinleme ile nafîle namaz kılmayı mukayese ederek ilim tahsilinin daha faydalı ve hayırlı olduğunu belirtmiştir.

2.1. Va’z ve İrşad Kitapları

Toplumunu yönlendiren dinî ve kültürel dinamiklerden birisi de camide veya diğerk yerlerde yapılan vaazlardır. Vaazların halkın üzerindeki ciddi tesiri bulunmaktadır. Bu tesirin temel sebebi, halkın din görevlilerine olan güvenidir. Halkın güvenini alan vaizlerin de halkın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kendilerini yetiştirmeleri önem arz eder. İslam tarihi boyunca yapılan vaazlarda temel olarak Kur’an ve hadislere yer verilmektedir. Bununla beraber bazı vaizler Kur’an ve sünneti aktarırken kısa şiir ve menkıbelere de yer vermiştir.

İslam tarihi boyunca hicrî II. asırdan itibaren vaaz ve nasihat kitapları telif edilmiştir. Mahmut Yeşil’in tespitlerine göre h. II. asır ile h. XV. asır arasında vaaz ve nasihat kitaplarının en çok yazıldığı dönem hicrî VI. asır olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi muhtemelen o dönemde çok meşhur vaizlerin yetişmiş olması olabilir. İslamî ilimlerin çeşitli alanlarında da eser telif eden Gazzâlî (v. 505/1111), Zemahşerî (v. 538/1143), Geylânî ve İbnü’l-Cevzî gibi âlimlerin yaşadığı bu asırda 50 civarında⁵⁹ vaaz kitabı telif edilmiştir.

Çalışmamızın da hem tasavvufî hem de vaaz kültürünü taşıması sebebiyle bu dönemde çalışmamıza katkı sağlaması amacıyla hicri VI. asırda yazılan kitapların bir kısmını müellifleriyle birlikte zikretmek istiyoruz:

⁵⁸ Deylemî, Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye (ö. 558/1163), *Firdevsü’l-Ahbâr bi-Mesûri’l-Hitâb*, Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrût, 1407/1987, I, 343 (no: 1093); İbn Mâce’de ise rivayet şu şekildedir: Ebû Zer el-Gıfârî’den (r.a) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Ey Ebâ Zer! Sabahleyin evinden çıkıp Kur’an’dan bir âyet öğrenmen senin için yüz rekât nafîle namaz kılmaktan daha hayırlıdır. Yine sabahleyin evinden çıkıp mükellefin ameli ile ilgili olan veya olmayan ilimden bir babı öğrenmen (senin için) bin rekât nafîle namazdan daha hayırlıdır. (İbn Mâce, *Mukaddime*, 16).

⁵⁹ Yeşil, *a.g.e.*, s. 121.

1. el-Muhaddis Ebû Abdillâh Muhammed b. Fadl b. Ahmed el-Ferâvî en-Nesâî (v. 503/1109):
 - *El-Mecâlis fi'l-Va'zı ve't-Tezkir.*
2. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî:
 - *Bidâyetü'l-Hidâye fi'l-Mev'ıza.*
 - *Nasihatü'l-Mülûk.*
 - *Risâle fi'l-Va'zı ve'n-Nasîha.*
 - *Ed-Dürretü'l-Fâhira fi Keşfi'l-Ulûmi ve'l-Ehira.*
3. Abdülaziz b. Osman b. İbrahim el-Esedî en-Nesefî (v. 533/1138):
 - *Ravdatu'n-Nâsîhî'n fi Şerhi Hutabi'l-Erbaîn.*
4. Ebu'l-Kâsım Carullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî:
 - *Nasâihu'l-Kibâr.*
 - *Nasâihu's-Sığâr.*
5. Abdülkâdir b. Musa b. Abdillâh el-Geylânî:
 - *el-Ğunye li-Tâlibî Tariki'l-Hak*
6. Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî: Tefsir, hadis, tarih konularında da değerli eserler bırakan müellif aynı zamanda meşhur bir vaizdir. İbnü'l-Cevzi'ye 25 civarında vaaz kitabı nispet edilmektedir. En önemlileri şunlardır:
 - *Yâkûtetü'l-Mevâız,*
 - *Hâdî Kulûbi'l-Ebrâr ilâ Dâri'l-Karâr,*
 - *Cevâhiru'l-Mevâız,*
 - *Kitâb fi'l-Mevâız,*
 - *Mecâlisü Va'ziyye,*
 - *Telbisü İblis,*
 - *Saydu'l-Hâtır vd.*⁶⁰

Yukarıda da görüldüğü üzere dönemin önemli âlimleri farklı ilim dallarında eserler verirken, halkı irşad ve hidayete davet etmek için iyiliği emir, kötülüğü nehiy babından birçok eser telif etmişlerdir. Ancak bu kitaplardan istifade edilirken tahkikli nüshalardan faydalanıp, hadisleri incelendikten sonra halka vaaz edilmelidir. Aksi

⁶⁰ Diğer eserlerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Yeşil, *a.g.e.*, s. 74-82.

takdirde bazı vaaz ve rekâik (kalbi yumuşatan şeyler) kitaplarında yer alan zayıf ve mevzu haberlerin halka aktarılması yanlış din algısının oluşmasına neden olabilir.

3. ABDÜLKÂDİR GEYLÂNÎ'NİN İLMİ ANLAYIŞI

3.1. Fıkâhî Görüşleri

Geylânî, fıkhîta Hanbelî mezhebine bağlıdır. O, *el-Ğunye*'nin birinci bölümünde fıkâhî görüşlerini Hanbelî mezhebine göre aktarmaktadır. Nadir de olsa eserinde Şafîî⁶¹ ve Hanefî⁶² mezhebine ait bazı görüşlere değindiği görülmektedir.

Kaynaklarda Geylânî'nin problemleri konularında fetvalar verdiğine dair örnekler yer alır. O örneklerden biri: Dostlarından biri kendisinin Ebû Yezid el-Bistâmî'den üstün olduğuna dair üç talakla yemin etmişti. Meselenin çözümü için Irak âlimlerinin hemen hepsine başvurmuş, cevap veren olmamıştı. Nihayet Geylânî'ye gidip danışmasını tavsiye ettiler. Bunun üzerine Abdülkâdir Geylânî'ye gidip meselesini danışınca şu cevabı verdi: “Zevcenle görüşebilirsin. Çünkü sen Ebû Yezid el-Bistâmî'den öne geçtin. Sen fetva ilmine sahipsindir, O ise hiç fetva vermemişti. Sen evlendin, çoluk çocuk sahibi oldun. O evlenmedi.”⁶³

Diğer bir örnek de oğlu Abdürrezzâk b. Abdilkâdir'in şöyle anlattığı rivayet edilmiştir: “Acemlerden bir genç, Irak'lı âlimlere müracaat ettikten sonra yeterli bir cevap bulamadığından Bağdat'a gelmişti. Sorusu şu şekilde idi: “Ey seçkin âlimler! Kişinin yalnız kaldığı zaman ferdî olarak Allah'a ibadet edeceğine dair üç talakla yemin etmesi halinde yapması gereken ibadetler hususunda ne derler?” bu soruyla babama geldi. O da hemen şunu yazıverdi: “Mekke'ye gider, tavaf edenlerden boş kalınca yedi defa yalnız başına tavaf eder. Böylece yemini yerine gelmiş olur.” Fetva isteyen kişi Bağdat'ta kalmadan hemen gitti.”⁶⁴

⁶¹ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 113.

⁶² Geylânî, *a.g.e.*, s. 526.

⁶³ İbn Receb el-Hanbelî, *ez-Zeyl âlâ Tabakâti'l-Hanâbile*, II, 195.

⁶⁴ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, II, 196-97.

Geylânî, el-Ğunye'nin birinci bölümünde fikhî görüşlerini desteklemek için pek çok ayet ve hadise yer verir. Fikhî görüşlerine dayanak teşkil eden bu hadislerin sıhhat durumu genel olarak orta seviyededir. Muhakkik eş-Şeyh Yusûf b. Mahmûd el-Hacc Ahmed'in tahricine göre kullandığı bu hadislerin 119'u sahih, 25'i hasen, 48'i zayıf, 14'ü şiddetli zayıf, 10'u mevzu ve 9 tanesi de kaynaklarda bulunamayan toplam 225 hadis kullanmıştır.

3.2. Kelâmî Görüşleri

3.2.1. Tevhid İnancı

Abdülkâdir Geylânî, kelâmî görüşlerini el-Ğunye'nin ikinci bölümünde *fi Marifeti's-Sâmi*' başlığı altında işlemektedir. Tevhid inancını anlattığı kısımda o, Allah'ı bilip anlamının ancak ayetlerdeki delillerle mümkün olduğunu belirtmektedir.

Geylânî'ye göre, Allah'ı bilmek demek, O'nun bir, tek, eşi ve benzerinin olmadığını yakîn olarak bilmek demektir. Geylânî Allah hakkındaki düşüncelerini “Allah birdir, tektir, hiçbir varlığa ihtiyaç duymaz, herkes ona muhtaçtır, doğmamış ve doğurmamıştır, O'nun hiçbir dengi yoktur”⁶⁵ ile “Hiçbir şey O'na benzemez; O işiten ve görendir”⁶⁶ ayetleriyle temellendirmektedir.⁶⁷

Geylânî'nin tevhid anlayışı Ehl-i Sünnet kelimcileriyle paralellik arz etmektedir. Özellikle Eş'arî kelâmı, onun eserlerinde kendisini daha çok belli etmektedir. Ona göre Allah'ın sıfatları onun nasıl bir varlık olduğuna işaret etmektedir. Ona göre bir Müslüman şöyle inanır: “Hiçbir yardımcısı ve destekçisi yoktur. Ortağı ve veziri yoktur. Cisim değildir, kendisine dokunulamaz. Cevher değildir, algılanamaz. Araz değildir (yani varlığı başka bir şeyin varlığına bağlı değildir), son bulmaz. Parçalardan oluşmuş (mürekkebe) değildir, kullandığı herhangi

⁶⁵ İhlâs, 112/3-4.

⁶⁶ Şûrâ, 42/11.

⁶⁷ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 101.

bir alet yoktur; o'nun hakkında en, boy, ağırlık gibi sınırlamalar söz konusu değildir.”⁶⁸

“O, Allah'tır; göğü kaldırmış, yeri yerleştirmiştir. Onun (bilebildiğimiz) hiçbir doğası (tabiat) yoktur. Onun üzerinde hiçbir şey doğmaz. Onun ne açılan bir karanlığı ne de aydınlatan bir ışığı vardır. İlmiyle her yerde bulunur. Herhangi bir temas olmaksızın her şeyi görür.”⁶⁹ Kahhârdır; hüküm verendir; sonsuz kudret sahibidir; rahmet sahibidir; bağışlayandır; örtendir; yüceltendir; yardım edendir; şefkatlidir; yaratıcıdır; ilk ve sondur; zâhir ve bâtındır; tektir; mabuddur; diridir, ölmez; ezeldir, yok olmaz; sonsuz mülk sahibidir; hep uludur; kayyumdur (kâinatın bütün işlerini sevk ve idare eder); hiç uyumaz; yücedir ve onun yüceliğini kimse paylaşmaz; kendini koruyandır; kimse ona ulaşamaz.”⁷⁰

3.2.2. Kur'an-ı Kerime Bakışı

Geylânî, Kur'an'ı; Allah'ın keliması, kitabı, hitabı ve Cebrail'in Rasulullah'a getirdiği vahyi⁷¹ olarak kabul etmektedir. O bu husustaki görüşünü “Onu Ruhü'l-Emîn (Cebrail), uyarıcılardan olası diye apaçık Arap diliyle senin kalbine indirmiştir”⁷² ayeti ile desteklemektedir. Ona göre Kur'an Allah Resulünün, âlemlerin rabbi olan Allah'ın emrine uyarak ümmetine tebliğ ettiği bir kitaptır. Çünkü Allah (c.c.): “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et”⁷³ buyurmaktadır.

Geylânî'ye göre Allah'ın keliması olan Kur'an, yaratılmış değildir. Nasıl okunursa okunsun, nasıl yazılırsa yazılsın fark etmez. Onu okuyanın okuyuşu değişik de olsa tarzı farklı da olsa nasıl ezberlenirse ezberlensin, bir şey değişmez, yaratılmış değildir.

O Allah kelimasıdır. Allah'ın zati sıfatlarından bir sıfattır. Sonradan meydana gelmiş bir şey değildir. Başkasının yerine konmayan, değiştirilmeyen, telif

⁶⁸ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 101.

⁶⁹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 101.

⁷⁰ Geylânî, *a.g.e.*, s. 101.

⁷¹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 107.

⁷² Şu'arâ, 26/193-195.

⁷³ Mâide, 5/ 67.

edilmeyen, noksanlık olmayan ve herhangi bir fazlalık olmayan bir kitaptır. Kur'an Allah tarafından indirilmiş ve hüküm olarak da yine ona dönecektir.⁷⁴ Geylânî, bu anlamda şu rivayete yer vermektedir:⁷⁵

Osman b. Affan'ın rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kur'an'ın diğer sözlere üstünlüğü, Allah'ın mahlûkata olan üstünlüğü gibidir.”⁷⁶

Geylânî, Kur'an'ın mahlûk olduğunu iddia edenlerin kâfir olduklarını ve tövbe etmeleri gerektiği ifade etmektedir. Bu konuda aşağıdaki rivayetlere yer vermektedir.

Rivayete göre, Ebû Derdâ, Hz. Peygambere Kur'an hakkında soru sormuş, o da şöyle buyurmuştur: “Allah kelimadır ve mahlûk (yaratılmış) değildir.”⁷⁷

Rasulullah'ın azatlı kölesi, Abdullah b. Abdülgaffar'dan rivayet edildiğine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kur'an zikredildiği zaman şöyle deyiniz: Kur'an Allah kelimadır, mahlûk değildir. Bir kimse Kur'an'ın mahlûk olduğunu söylerse, o kâfir olmuştur.”⁷⁸

Muaviye b. Hakem'in rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Bu kıldığımız namazda insanoğluna ait bir söz, uygun olmaz. Zira namaz, kıraat, tesbih, tehliil ve Kur'an okumaktır.”⁷⁹ Geylânî'ye göre bu rivayette Hz. Peygamber Kur'an tilavetinin Kur'an olduğunu da haber vermiştir. Allah ve Rasûlü müminlere namazda

⁷⁴ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 107-108.

⁷⁵ Geylânî, *a.g.e.*, s. 107-110.

⁷⁶ Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, thk. Dr. Abdülaliyy Abdülhamid Hamid, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1423/2003, III, 393 (no: 1860); Suyûtî, Abdullah b. Ebî Bekr, *Câmiu'l-Ehâdis*, tertib: Abbâs Ahmed Sakar-Ahmed Abdülcevâd, Dâru'l-Fikr, 1414/1994, III, 114 (no: 7634).

⁷⁷ Rivayet mevzudur (İbn Arrâk, Ali b. Muhammed el-Kinânî, *Tenzîhu's-Şerîati'l-Merfûa ani'l-Ahbâri's-Şeniati'l-Mevzûa*, thk. Abdulvehhâb Abdullatif-Abdullah Muhammed es-Siddîk, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz. s. 135.)

⁷⁸ Rivayet mevzudur (Alî el-Kârî, *el-Masnû fi Marifeti'l-Hadisi'l-Mevzû*, thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, tsz. s. 129)

⁷⁹ Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrût, tsz. *Mesâcid*, 33; Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, takdim: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müeesesetü'r-Risale, Beyrût, 1421/2001, Salat, 100; İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk, *es-Sahîh*, thk. M. Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslamî, Beyrût, 1424/2003, I, 435.

Kur'an okumayı emretti ve konuşmayı yasakladı. Şayet namazda okuduğumuz bizim sözümüz olsaydı, biz mutlaka namazda yanlış bir şeyi işlemiş olurduk.⁸⁰

Geylânî, Kur'an lafzının kelâm-ı lafzî olduğunu söyleyen Eş'ariler'le Maturidîler'i tenkit ederken, Eş'arîler'in "Kalam Allah'ın zatıyla kaim bir manadır" sözünü kaydettikten sonra, "Allah bid'atlere inanan, yoldan çıkmış ve başkalarını da yoldan çıkararak herkesi hesaba çekecektir. Allah, öteden beri kelâm sıfatının sahibidir ve onunla konuşur. Onun kelâmı, emretme, yasaklama ve soru sorma anlamlarının tümünü kapsar."⁸¹ Bu söz her ne kadar mensup olduğu Hanbelî mezhebine uygun olsa da, onun maksadını aşan hatalı bir beyanı olarak kabul edilmiştir.⁸²

Görüldüğü gibi Geylânî, dönemindeki tartışmalı konulara dair görüşlerini açıklamaktadır. O, bu konulardaki görüşlerini açıklarken sahih hadislerle yer verdiği gibi bazı konularda da hadislerin sıhhat değerlerine bakmadığı anlaşılmaktadır. Kur'an'ın yaratıldığı meselesi Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıktığı için bu konudaki rivayetlerin mevzû olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.3. İman

Abdülkâdir Geylânî'ye göre İman, sözlükte; tasdik edilen şeyin nelerden ibaret olduğunu bilerek kalbin onu tasdik etmesi, doğrulamasıdır. Şeriatta ise; tasdik etmek anlamına gelir. Bu tasdik Allah'ı ve sıfatlarını tasdik etmektir. Bununla beraber, yapılması gereken itaatleri yapmak, nafileleri yerine getirmek, hatalardan ve isyanlardan kaçınmak gerekir.⁸³ Geylânî, imanı, dil ile söylemek, kalple bilmek, erkânına göre amel etmekle açıklamaktadır.⁸⁴

Geylânî, imanın artıp eksildiğini öne sürmektedir. Ona göre iman, itaatle artar, isyanla da eksilir. İlimle kuvvetlenir, cehaletle zayıflar. Allah'ın verdiği tevfik ile de yerinde kalır. Bu konuda "İman edenlere gelince, (bu süre) onların imanlarını artırır ve onlar sevinirler"⁸⁵ ayeti gösteriyor ki, artması caiz olan bir şeyin azalması

⁸⁰ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 110.

⁸¹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 112.

⁸² Abdülhay el-Leknevî, *er-Ref ve't-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dil*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire tsz. s. 166 vd.

⁸³ Geylânî, *a.g.e.*, s. 116.

⁸⁴ Geylânî, *a.g.e.*, s. 116.

⁸⁵ Tevbe, 9/124.

da caiz olur. Ayrıca Geylânî, imanın artması ve eksilmesi konusunda Eş'arileri eleştirecek mahiyette şu ayetlerle de görüşünü desteklemektedir:⁸⁶

“Müminler, kendilerine Allah’ın ayetleri okunduğunda imanları artan ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir”⁸⁷

“Kendilerine kitap verilenler iyice inansın, iman edenlerin imanını artırsın.”⁸⁸ Bu konu ile ilgili olarak da İbn Abbas, Ebû Hureyre ve Ebû Derda’dan rivayet edildiğine göre, onlar şöyle demişlerdir: “İman artar ve eksilir.”⁸⁹ Kaynaklar bu sözün selefın icmasına göre sahih bir söz olduğunu, ancak Hz. Peygamber’e nispet edilmesinin doğru olmadığını ifade etmişlerdir.⁹⁰

3.2.4. Kulların Fiilleri

Geylânî’ye göre kulların yaptıkları işleri Allah yaratır (halk), onlar ise kazanırlar (kesb). Yani yaptıklarının iyisi de kötüsü de; güzeli de çirkini de; itaat etmek de karşı gelmek de kullara aittir. Ancak bu, Allah’a karşı gelmeyi (yani günah işlemeyi) emrettiği anlamına gelmez. Aksine Allah günahı da takdir etmiş, vakti gelince yaratmış ve onu, kulun amacına uygun kılmıştır.⁹¹ Onun bu görüşü Eş’ârilerdeki halk ve kesb anlayışıyla uyumludur.

3.2.5. Kader

Abdülkâdir Geylânî’ye göre mümin, kaderin hayrına ve şerrine, kazanın tatlılığına ve acılığına inanmalıdır. Kişinin başına gelecek olan şey, o kişinin sakınması ile kendisinden geçip gitmez. Eğer gelecekse, gelir. Yine bir kimse sebeplerini bırakıp da bir şeyin kendisine gelmesini istese, bu da gelmez. Bütün

⁸⁶ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 116.

⁸⁷ Enfâl, 8/2.

⁸⁸ Müddessir, 74/31.

⁸⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr el-Hanbelî, *el-Menâru’l-Münîf fi’s-Sahîhi ve’d-Daîf*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî, Dârü’l-Âsime, Riyad, 1416/1997, s. 79; İbnü’l-Cevzî, *Kitabu’l-Mevzûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü’s-Selefiyye, Medine, 1386/1966, I, 129; Süyûtî, *el-Leâliu’l-Masnûa fi’l-Ehâdisi’l-Mevzûa*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, tsz. I, 39-45; krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 115-116.

⁹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 79.

⁹¹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 118.

geçmiş zaman ve asırlarda olmuş ne varsa, dirilip toplanılacak mahşer gününe kadar olacak her şey Allah'ın takdiri ve hükmü ile olur.⁹²

Geylânî, kader konusunda görüşlerini desteklemek için bazı meşhur rivayetleri delil olarak kullanmaktadır. O rivayetlerden biri;

Zeyd b. Vehb'den rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Mesud, Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Sizin organlarınız, henüz ana rahminde bir nutfe iken kırk gün boyunca birleştirilir. Sonra Allah, dört şeyi; - huyunu, rızkını, yapacaklarını ve bir de mutlu mu yoksa bedbaht mı olacağını- belirlemek üzere bir melek gönderir. Bir kimse yaşadığı sürece cehennemle arasında bir karışık mesafe kalıncaya kadar hep cehennemliklerin davranışlarını sergiler. Sonra yazgısı devreye girer ve cennetliklere yakışan bir amel yaparak cennetin yolunu tutar. Bir başkası da kendisiyle cennet arasında bir karışık mesafe kalıncaya kadar hep cennetliklerin davranışlarını sergiler. Derken yazgısı devreye girer ve cehennemliklere layık bir iş yaparak cehennemi boylar”⁹³

Geylânî kader konusunda yukarıdaki rivayetle aynı anlamda başka iki hadis⁹⁴ daha zikretmektedir. Ayrıca Geylânî'nin akide bölümünde zikrettiği diğer görüşlerine kısaca yer vermek istiyoruz.

3.2.6. İtikad ile İlgili Diğer Görüşleri

Geylânî rızık konusunda şöyle der: “Rızıkları Allah paylaştırmış ve takdir etmiştir. Takdir edilen rızıkların gelmesine kimse engelleyemez, engel olmak isteyen de engel olamaz. Allah'ın fazla verdiği rızık eksilmez, noksan verdiği de fazlalaşmaz. Allah helal olanı rızık olarak verdiği gibi haramı da rızık olarak verir.

⁹² Geylânî, *el-Ğunye*, s. 120.

⁹³ el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl (v. 256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki-Muhiddin el-Hatib, el-Mektebetü's-Selefiyye, Kahire, 1400/1980, Tevhid, 28; Müslim, *Kader*, 1; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), *Sünen*, thk. Şuayb Arnavûd-Muhammed Kamil, Dâru'r-Risaleti'l-Alemiyye, Beyrût, 1430/2009, *es-Sünne*, 17.

⁹⁴ Hadisler için bkz. Buhârî, *Cenâiz*, 82; Müslim *Kader*, 6; Ebû Dâvûd, *Sünne*, 17; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed (v. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh (Sünen)*, thk. Ahmed Muhammed Şakir v.dğr., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1398/1978, *Kader*, 3; İbn Hanbel, Ahmed (v. 241/855), *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavûd v.dğr., Müessesetü'r-Risale, Beyrût, 1421/2001, XLI, 279 (no: 24762); İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim el-Bustî (v. 354/965), *es-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Meârif, Mısır, tsz. XIV, 47 (no: 6174); krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 121.

Yani Allah helal rızık vererek, bu rızık nasıl ki bedenın gıdası oluyor ve beden onunla kuvvet bulup ayakta duruyorsa, haram olan da bedene öyle gıda olur.”⁹⁵

Katilin durumu da bu şekildedir. Geylânî’ ye göre katil, ölen kişinin ömrünü kesmez. Bilakis o ölen kişi, eceli geldiği için ölür.⁹⁶

Geylânî, sevap ve ceza konusunda Cehmiyye ve Kaderiyyenin görüşlerini aktardıktan sonra onları sert bir şekilde tenkit etmektedir. Geylânî’ye göre, kullara gelen emir, yasak ve hitaplardan, kulların çalışma ve kazançları tespit edilmiştir. Bu kazançları sebebiyle, Allah’ın vaat ettiği gibi, sevap ve ceza göreceklerdir. İlgili ayetleri⁹⁷ verdikten sonra şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Bu ayetlerden anlaşıldığı üzere Allah, cezayı, kulların fiilleri yüzünden verecektir. Böylece kullar için kazanç da ispatlanmış oldu.”⁹⁸

Geylânî’ye göre, imanlı biri, işlediği büyük günah sebebiyle Allah tarafından cehenneme atılırsa, o orada sonsuza dek kalmayacak, Allah onu oradan çıkaracaktır. Böyle birisi için cehennem, dünya hayatındaki hapis gibidir. Orada günahı ve hatası ne kadarsa o kadar kalır. Sonra Allah’ın rahmeti ile oradan çıkar ve bir daha oraya girmez.⁹⁹

Allah’ın dünyada görülmesine de değinen Geylânî, Hz. Peygamber’in Allah’ı dünya gözüyle gördüğüne, bu görmenin kalp ve rüya ile olmadığına inandığını belirtmektedir. O, bu düşüncelerini şu rivayetlere dayandırmaktadır: Cabir b. Abdullah şöyle naklediyor: Allah Rasûlü (s) “Andolsun ki O’nu önceden bir defa daha görmüştü.”¹⁰⁰ ayetini okuduktan “Ben, Rabbimi tam karşımda gördüm, bunda en ufak kuşku yok” buyurdu. Hemen devamındaki “Sidretü’l-Müntehâ’da”¹⁰¹ ayetini okuyunca “Ben O’nu Sidretü’l-Müntehâ’da gördüm. Öyle ki, yüzünün nuru karşımda belirdi” buyurmuştur. Geylânî’nin Hz. Peygamber’in Allah’ı gördüğüne dair kullandığı bu rivayetleri temel hadis kaynaklarında bulamadık. Aksine Hz. Aişe’dan

⁹⁵ Geylânî, *a.g.e.*, s. 118.

⁹⁶ Geylânî, *a.g.e.*, s. 118.

⁹⁷ Ayetler için bkz: Secde, 32/17; Ahkâf, 46/14; Vâkı’a, 56/24; Ra’d, 13/24; Müddessir, 74/42-44; Tûr, 52/14; Hac, 22/10.

⁹⁸ Geylânî, *a.g.e.*, s. 119.

⁹⁹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 120.

¹⁰⁰ Necm, 53/13.

¹⁰¹ Necm, 53/14.

nakledilen “Kim Muhammed’in Allah’ı gördüğünü iddia ederse, o Allah’a iftira atmıştır”¹⁰² rivayeti bu düşünceleri reddetmektedir.

İbn Abbas “Sana gösterdiğimiz (mi’râc) rüyasını, o müşrik halk için bir sınama ve aldanma vesilesi kıldık”¹⁰³ ayetini açıklarken, “Burada kastedilen şey, Allah’ın gözle görülmesidir. Hz. Peygamber (s) bu tecrübeyi, İsrâ gecesinde yaşamıştır” demiştir.¹⁰⁴ Yine İbn Abbas “Hullet (dostluk Hz. İbrahim’e, kelim (konuşma) Hz. Musa’ya ve rü’yet (görme) de Hz. Muhammed’e verildi”¹⁰⁵ demiştir. Ayrıca “Hz. Muhammed (s) Rabbini gözleri ile iki kez gördü”¹⁰⁶ Geylânî İbn Abbas’ın sözleri ile bu konuda görüşünü destekleyerek Hz. Peygamber’in dünya gözü ile Allah’ı gördüğünü ifade etmiştir. Geylânî’ye göre bu görme olayı, Hz. Aişe’nin böyle bir görmeyi kabul etmediği, rivayetine ters düşmez. O yaptığı açıklamalardan, o olmamış sayılan görmeyi ispat ettiğini düşünür. Çünkü ikisi (görmek ve görmemek) bir arada olunca görmeyi kabul etmek, kabul etmemekten önce gelir. Çünkü Hz. Peygamber (s) Allah’ı gördüğünü bizzat kendisi söylemiştir.¹⁰⁷

Abdülkâdir Geylânî’ye göre, Hz. Peygamber’in büyük günah işleyenlere şefâat edeceğine ve Allah’ın bunu kabul edeceğine inanmak farzdır. Bu şefâat, cehenneme girmeden önce iman eden ümmetlerin hepsi için geçerli olacaktır. Cehennem hayatı başladıktan sonra ise yalnızca kendi ümmetinden olanlara şefâat edecek ve büyük günah işleyen kullar O’nun ve diğer mü’minlerin şefâatiyle cehennemden çıkacaklardır. Sonunda, kalbinde zerre kadar Allah inancı bulunan ve yaşarken bir defa da olsa inanarak “*Lailahe illallah Muhammedün Resûlullah*” diyen (ve bu hal üzere ölen) hiç kimse cehennemde kalmayacaktır.¹⁰⁸ Geylânî şefaati kabul

¹⁰² el-Buhârî, *Bedu’l-Halk*, 7; Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’an*, 7.

¹⁰³ İsrâ, 60.

¹⁰⁴ el-Buhârî, *Menâkibu’l-Ensâr*, 42; Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’an*, 18; İbn Hibbân, I, 211 (no: 56).

¹⁰⁵ el-Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbü’rî (v. 405/1014), *el-Müstedrek alâ’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, 1411/1990, I, 133, (no: 216).

¹⁰⁶ Şuayb Arnavûd’un tespitlerine göre rü’yet konusunda İbn Abbas’tan gelen rivayetler farklılık arz etmektedir. Çünkü o, rü’yeti bazen mutlak, bazen de fuad (kalb) ile kayıtlandırır. İbn Abbas’tan gözleriyle gördüğüne dair açık bir lafız bulunmamaktadır. Aynı şekilde Ahmed b. Hanbel de İbn Abbas gibi farklı rivayetler nakletmektedir. Gözleri ile gördüğüne dair bir rivayet nakletmemektedir. Gözleri ile gördüğüne dair Kur’an, sünnet ve sahabe sözlerine dair herhangi bir delil bulunmamaktadır. (İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 353-54 (Şuayb Arnavûd dipnotu).

¹⁰⁷ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 122.

¹⁰⁸ Geylânî, *a.g.e.*, s. 127.

etmeyen kaderi görüşe mensup kişileri eleştirirken bu konuda birçok ayet¹⁰⁹ ve aşağıda verilen birkaç hadise yer verir.¹¹⁰ Aşağıda vereceğimiz rivayetler, onun bu metoduna işaret etmektedir.

Cabir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Benim şefâatim, esasen ümmetimden büyük günah işleyenler içindir.”¹¹¹

Ebû Hureyre de Resûlullah'ın: “Her peygamberin makbul bir duası vardır; ama diğer bütün peygamberler acele davranarak bu dualarını dünyada etmişlerdir. Ben ise duamı ümmetime şefâat etmek için kıyamet gününe sakladım. Ümmetimden Allah'a ortak koşmadan ölenler benim bu şefâatime nail olacaklardır”¹¹² dediğini nakletmektedir.

İbn Mesud'un rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Cehennemde azap görmekte olan bir grup Allah'ın rahmeti ve şefaati edenlerin de şefaati ile cennete girecektir.”¹¹³

Geylânî, bütün peygamberlerin hatta sâdik ve sâlih insanların şefaati edeceklerine inanmaktadır. Geylânî, şefaatin varlığını ispatlama adına dokuz rivayet kullanmıştır. Muhakkikin tespitine göre bu rivayetlerin beşinin sahih, üçünün hasen birinin de zayıf olduğu görülmektedir.¹¹⁴ Dolayısıyla ona göre şefaati olgusu sahih rivayetlerle sabit bir olgudur.

Geylânî, Mutezile, Mürcie ve Hâricilerin mizânı inkâr ettiklerini ve “Terazinin manası adalettir, amellerin tartılması doğru değildir” sözlerini aktardıktan sonra şöyle der: “Ehl-i Sünnetin inancına göre, kıyamet gününde Allah iyilik ve

¹⁰⁹ Ayetler için bkz: Şu'arâ, 26/100-101; A'raf, 7/53; Müddessir, 74/48.

¹¹⁰ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 128-129.

¹¹¹ Ebû Davûd, *es-Sünne*, 23; Tirmizî, *Sıfatü'l-Kiyame*, 11; İbn Hanbel, *Müsned*, XX, 439, (no: 13222); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, XIV, 386, (no: 6467).

¹¹² Buhârî, *Daavât*, 1; Müslim, *İmân*, 338; Tirmizî, *Daavât*, 129; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (v. 273/886), *Sünen*, thk. Şuayb Arnavûd v.dğr., Dârü'r-Risâle el-Alemiyye, 1430/2009, *Zühd*, 37.

¹¹³ et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Beyrût, tsz. X, 264, (no:10509); el-Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (ö. 807/1405), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş, Dârü'l-Fikr, Beyrût, 1414/1994, X, 689 (no: 18530).

¹¹⁴ Geylânî, *a.g.e.*, s. 128-129.

kötülükleri bir terazi ile ölçecektir. Bu terazinin iki kefesi ile bir de ölçüsünü gösteren bir dili vardır.”¹¹⁵

Geylânî’ye göre cennet ve cehennem Allah tarafından yaratılmışlardır. O, ikisinin de sonsuz olduğunu belirtmektedir. Geylânî bu konuda ayet ve hadisleri aktardıktan sonra şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Delillerle sabit olmuştur ki, cennet ve cehennem ile içindekiler ebedi olarak yok olmayacaklar, Allah cennetten hiç kimseyi çıkarmayacak, cennet ehline hiç ölüm gelmeyecek, cennetin nimetleri daima olacak, her gün artarak devam edecektir. Zira bu konuda gelen rivayetler Hz. Peygamber’den sahih olarak gelmişlerdir.”¹¹⁶

Geylânî el-Ğunye’nin “doğru yoldan sapan fırkaların açıklanması” bölümünde doğru yoldan çıkan grupları açıklamaktadır. Bu fırkaların dört halife döneminden sonra ortaya çıktıklarını ve hadislerde geçen fırka-i nâciyenin İslam dinini muhafaza ettiğini belirtmektedir. O bu konuda gelen rivayetleri sıralamaktadır. Özellikle dikkat çeken yetmiş üç fırka rivayetini ele alarak bu sapkın grupları ve özelliklerini açıklamaya çalışmaktadır.

Bu konudaki rivayet, Kesir b. Abdullah’tan gelmektedir. O, Amr b. Avf’dan o da babasından, o da dedesinden rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Siz sizden öncekilerin yolunu adım adım takip edeceksiniz. Onların gittiği yoldan siz de gideceksiniz. Öyle ki, onlar bir karış gitse siz de bir karış gideceksiniz. Bir zira (kol kadar) gitseler siz de gideceksiniz. Bir arşın gitseler siz de bir arşın gidip onları takip edeceksiniz. Onlar bir keler deliğine girecek olsalar, siz de gireceksiniz.”¹¹⁷

“Dikkat ediniz! İsrail oğulları Hz. Musa’ya karşı yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Bunların hepsi de dalalet içinde kaldılar. Sadece bir tanesi hariç o da İslam cemaatidir. Sonra Hz. İsa b. Meryem’e karşı da yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Hepsi de sapıklıkta kaldı. Ancak bir tanesi hariç, o da İslam cemaatidir. Siz de yetmiş üç

¹¹⁵ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 132-133.

¹¹⁶ Geylânî, *a.g.e.*, s. 136.

¹¹⁷ Buhârî, *İ’tisâm bi’s-Sünne*, 14; Müslim, *İlim*, 6; İbn Hanbel, *Müsned*, XVIII, 322 (no: 11800).

fırkaya ayrılacaksınız. Onların hepsi sapıklık içinde kalacak, sadece bir fırka kurtulup doğruyu bulacaktır. O da İslam cemaatidir.”¹¹⁸

Geylânî, konunun tam anlaşılması için bu rivayetin diğer tariklerini de zikretmektedir:

Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr’den o da babasından o da Avf b. Malik el-Eşcâî’den rivayete göre, Rasûlullah (s) şöyle buyurmuştur: “Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Onların çoğunluğu ümmetime fitnedir, dini işlerde kendi görüşleriyle hareket edecekler, öyle bir hale gelecekler ki helali haramı da helal sayacaklar.”¹¹⁹

Abdullah b. Zeyd, O da Abdullah b. Ömer’den nakledilen rivayete göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: “İsrailoğulları yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Ancak biri hariç bunların hepsi cehennemliktir. Benim ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Onların da hepsi cehennemliktir. Sadece biri müstesnadır.” dediler ki “Bu bir fırka hangisidir?” Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Beni ve ashabımı izleyenlerdir.”¹²⁰

Geylânî’ye göre bu fırkaların aslı on fırka olup, kollarıyla beraber yetmiş üç eder. Bunlar: Ehl-i sünnet (bir), Hariciler (on beş), Şia (otuz iki), Mutezile (altı), Mürcie (on iki), Müşebbihe (üç), Cehmiyye, Neccariye, Dırariye, Kilabiye (bire) fırka olup, rivayette geçen yetmiş üç sayısına ulaşmaktadır. Geylânî bu fırkalarla ile kollarını ve onların belirgin özelliklerini detaylı bir şekilde eserinde anlatmaktadır.¹²¹

Geylânî akaid ile ilgili hemen hemen tüm konular hakkında görüşlerini beyan etmiştir. Biz tartışmalı konulardan bazılarına yer verdik. Aslında o tasavvuf alanında şöhret bulmuşken kendisinden sonra gelen bazı kelamcılar da onun akaid ile ilgili fikirlerinden övgüyle bahsetmişler ve istifade etmişlerdir. Ancak onu tenkit eden bazı kişiler de onun bir takım görüşlerinin tutarsız olduğunu, böylesine salih ve âlim birinden bu görüşlerin sadır olmasını garipsemişlerdir. Kanaatimizce Geylânî, akâid

¹¹⁸ İbn Mâce, *Fiten*, 17; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübra*, X, 351 (no: 20901).

¹¹⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVIII, 51 (no: 90); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 430 (no: 841).

¹²⁰ Tirmizî, *İmân*, 18; İbn Mâce, *Fiten*, 17.

¹²¹ Detaylı bilgi için bkz. Geylânî, *el-Ğunye*, s. 154- 173.

hususunda isabetli görüşlerde bulunurken bazen de yaşadığı dönemde meydana gelen hadiselerden dolayı hatalı içtihatlarda bulunmuştur.

Abdülkâdir Geylânî, kelamî görüşlerini ifade ederken sık sık ayet ve hadislere başvurmuştur. O, Allah hakkındaki sıfatları, sahabe ve tabiunun bunları tevil etmeden naklettiklerini, bu sebeple onları tevil etmeksizin kabul etmek gerektiğine inanmak gerektiğini söylemektedir. Kullandığı ayet ve hadisleri zâhirî manalarına dayanarak Hanbelî mezhebine göre açıklar ve teville başvurmaz. Teville başvurulanları tenkit eder. Geylânî, akaid görüşlerini açıkladığı ikinci bölümde, muhakkikin tahricine göre 108 rivayet kullanmış olup, bu rivayetlerin 74'ü sahih, 11'i hasen, 8'i zayıf, 6'sı şiddetli zayıf, 7'si mevzu ve 2 tanesi de bulunamamış olup toplam 108 hadis kullanır. Kullandığı bu rivayetler ayetlerin yorumlarını destekleyici mahiyettedir. Yine bu rivayetlerin hiçbirinde işârî yorumlara başvurmamaktadır. Geylânî, akidesini hem ayet hem de hadislerle destekleyerek sağlam temeller üzerine kurmaya çalışmaktadır.

3.3. Tasavvufî Görüşleri

Abdülkâdir Geylânî'nin tasavvufu, şeriata ve dinin zâhirî hükümlerine son derece bağlıdır. O her zaman Kur'an ve hadislere uygun hareket etmeyi öğütler. Ona göre bir zâhidin hayatında görülebilecek derunî haller dinî ölçülerin dışına çıkmamalıdır.¹²²

Geylânî'ye göre tasavvuf: "Hakka karşı özü sözü bir olmak ve halka karşı güzel ahlaklı olmaktır." O, mutasavvıf ve sûfinin farklı olduğunu düşünür. Ona göre Mutasavvıf yeni başlamıştır, sûfi işin sonuna varmıştır. Yolu tamamlamış ve vuslatın kendisinde bittiği zata ulaşmış kişidir. Mutasavvıfın sırtına yük yüklenir; sûfi ise sırtta taşınır. Mutasavvıf, ağır hafif her ne varsa yüklenir ve neticede nefsi eriyip yok olur, şehvî arzuları tamamen kaybolur, irade ve temenni adına hiçbir şey kalmaz. Böylece iyice saflaşır/arınır ve o zaman sûfi adını alır. İşte o zaman el üstünde tutulur, kadr-u kıymeti bilinir. Nefsi eğitilmiştir; artık o, ilimlerin ve hikmetlerin

¹²² Uludağ, "Abdülkâdir-i Geylânî", DİA, I, 235.

membairdır, güven ve nur evidir, velilerin ve abdâl kulların sığınağı, sevinç kaynağı ve istirahat mekânıdır. Çünkü o gerdanlığın ucundaki altın, taçtaki inci ve nazargah-ı ilahidir.¹²³

Geylânî'ye göre tasavvufun temel gayesi, kalbin pâk olmasının sağlanmasıdır. Nefsin boş arzularını kesip atmaktır. Kişi halvetle, riyazetle, susmakla ve zikre devamla amellerini nura boğar. Bunları yaparken hiç kimse, iradesini kullanmamalıdır. İşe severek başlamalı; ihlasa, sahîh itikada sahip olmalıdır. Geçmişteki sâlih zatların, ashâb ve onlara uyanların, bildiği ile amel eden zatların işaret ettiği yolu takip etmelidir.¹²⁴

Geylânî tasavvufun sekiz temel üzerine kurulduğunu belirtir. Bu sekiz temel bazı peygamberlerde temayüz etmiştir. Sehâ (cömertlik, yumuşaklık), Hz. İbrahim'in; rıza, Hz. İshak'ın; sabır, Hz. Eyyûb'ın; işaret (maksadı konuşmadan anlama ve anlatma), Hz. Zekeriyâ'nın; gurbet Hz. Yahyâ'nın; sûf (giymek), Hz. Mûsâ'nın; seyahat, Hz. İsâ'nın; fakr ise Hz. Muhammed'in hasletidir.¹²⁵

Geylânî tasavvufî görüşlerini açıkladığı el-Ğunye'nin beşinci bölümünde, Kâdirîliğin yedi esas üzerine kurulu olduğunu belirtir. Bu yedi esas şunlardır:

1. *Mücâhede*: İnsanın nefsinin arzularına, kötü isteklerine ve şeytanın askerlerine karşı direnip savaşmasıdır. Bu savaşın silahı ibadetler, zikir, tesbih ve duadır.¹²⁶ Geylânî'ye göre mücahede dört şeyin bilinmesi ile kemâle erer: 1- Mârifetullah (Allah'ı bilmek), 2- Allahu Teâlâ'nın düşmanı İblîs'i tanımak, 3- Nefs-i emmâreyi tanımak, 4- Allah için yapılan ameli bilmek. Abdülkâdir Geylânî, mücahede, muhasebe ve ulü'l-azm ehlinin tecrübe ettikleri on hasletten bahseder ki, bunlar sağlam bir şekilde yerine getirildiğinde, Allah'ın izniyle yüksek menzillere ulaşılır. Bu on haslet sırasıyla şunlardır: 1- Gerek doğru, gerek yalan; gerek kasten, gerek yanlışlıkla Allah adına yemin etmemelidir. 2- Şaka veya ciddi her türlü yalandan kaçınmalıdır. 3- Birine söz verdiğinde güçlü bir mazereti olmayıp

¹²³ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 606.

¹²⁴ Geylânî, *Sırru'l-Esrâr ve Mazharü'l-Envâr fî mâ Yehtâcu İleyhi'l-Ebrâr* thk. Halid Muhammed Adnan-Muhammed Gassân Nasûh Azkûl, Darü's-Senâbil, 1993, s. 124-125.

¹²⁵ Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, s. 167.

¹²⁶ Yılmaz, H. Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 191.

yapabilecek durumda iken sözünü tutmamazlık etmemelidir. 4- Herhangi bir canlıya lanet veya eziyet etmekten uzak durmalıdır. 5- Kendisine haksızlık etmiş olsa dahi herhangi birine beddua etmekten uzak durmalıdır. 6- Kible ehlinde hiç kimse hakkında “müşrik, kâfir ve münafık” gibi nitelermelerde bulunmamalıdır. 7- Gizli veya açık hiçbir günaha bakmamalı, bunları kafasına takmamalı ve organlarını günahlara bulaştırmamalıdır. 8- İnsanlardan herhangi birine az ya da çok yük olmaktan sakınmalı ve ihtiyaç duyduğu veya duymadığı hiçbir konuda kimseye külfet çıkarmamalıdır. 9- İnsanlardan en ufak bir beklenti içinde olmamalı ve onların elinde bulunan hiçbir şeye sahip olma arzusu taşımamalıdır. 10- Tevazu sahibi olmalıdır; çünkü tevazu ile kulun makamı sağlamlaşır, derecesi yükselir; Allah ve insanlar katında izzet ve şeref onunla tamamlanır.¹²⁷

2. *Tevekkül*: Geylânî’ye göre tevekkülün aslı “Her kim Allah’a tevekkül ederse (bel bağlayıp güvenirse) Allah ona kâfi gelir”¹²⁸ ve “Gönülden inanıyorsanız bir tek Allah’a tevekkül ediniz”¹²⁹ ayetleridir. Hadiste de “Yetmiş bin kişi cennete hesapsız girer; onlar efsun, büyü, sihir, uğursuzluk, dövmecilik gibi şeylerle ilgilenmeden Rablerine tevekkül edenlerdir”¹³⁰ buyurulmuştur. Tevekkül, kişinin bütün işlerini Allah’a havale etmesidir, kendi tercihinden ve düşünüp taşınmasından arınması ve kendini takdir-i ilahinin ellerine bırakmasıdır. Tevekkül eden kul kesin olarak bilir ki kismetinde hiçbir değişiklik olmaz, kismetinde olan şey onu er ya da geç bulur; onun için takdir edilmeyen ise asla eline geçmez. Bu düşünce ile kalbi mutmain olur, Mevla’sına güvenir ve O, ne verirse onu alır. Geylânî, tevekkülün “tevekkül etmek”, “teslim olmak” ve “tefviz-i umûr etmek” şeklinde üç derecesi olduğunu düşünür. Ona göre tevekkül eden kişi Rabbinin vaadine güvenir, teslim olan O’nun bilgisiyile yetinir, tefviz-i umûr eden ise O’nun hükmüne razı olur.¹³¹

3. *Güzel Ahlak*: Geylânî’ye göre güzel ahlakın aslı “Hiç şüphe yok ki sen üstün bir karakter, yüce bir ahlak sahibisin.”¹³² ayeti ile Enes b. Malik’ten nakledilen “Ey Allah’ın Rasûlü! Müminlerin hangisi iman bakımından daha üstündür? diye

¹²⁷ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 644-645.

¹²⁸ Talâk, 65/3.

¹²⁹ Mâide, 5/23.

¹³⁰ Buhârî, *Tıb*, 17; Müslim, *İmân*, 374; Tirmizî, *Sıfatü'l-Kıyame*, 16.

¹³¹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 646.

¹³² Kalem, 68/4.

sorulunca O şöyle cevap vermiştir: “En güzel ahlaka sahip olanları.”¹³³ hadisidir. Ona göre güzel ahlak kulun sahip olabileceği en güzel haslettir. İnsanların hakikati onunla ortaya çıkar. İnsan bedeni ile örtülür; ahlakı ile ün salar.¹³⁴

4. *Şükür*: İnsanın elde ettiği nimetlerin Hak tarafından geldiğinin şuurunda olması ve kendisine verdiği nimetlerden dolayı Hakk’a teşekkür etmesi, şükran-ı nimet içerisinde bulunmasıdır. Allah’u Teâlâ “Eğer şükrederseniz size nimetimi artırırım”¹³⁵ buyurmuştur. Atâ’dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şükürün önemine işaret eder. Atâ şöyle der: “Bir gün Aişe’nin yanına gittim. Ona: Rasûlullah’tan (s.) gördüğün en acaip, en güzel şeyi bana anlatır mısın?” dedim. O ağladı, “Onun hangi işi acaip, hangi işi hoş değildi ki?” dedi ve devam etti: “Bir gece bana geldi. Benimle birlikte yatağa girdi. Hatta cildi cildime değdi. Sonra bana: “Ebû Bekir’in kızı bana izin ver de Rabbime ibadet edeyim” dedi. Ben: “Sana yakın olmak hoşuma gidiyor, ama sen bilirsin” dedim. Ona izin verdim. Bundan sonra Rasûlullah (s.) kalktı, bol suyla, bir güzel abdest aldı ve namaza durdu. Namazda ağlamaya başladı. Hatta gözyaşları göğsüne kadar aktı. Rükûa eğildi, yine ağladı. Secdeye vardı, yine ağladı. Secdeden başını kaldırdı, yine ağladı. Onun bu hali, Bilal’in gelip namazı haber vermesine kadar sürdü. Dedim ki: “Ya Rasûlullah! Allah senin geçmiş ve gelecek, bütün günahlarını affettiği halde seni ağlatan nedir?” O: “Şükreden bir kul olmayayım mı?”¹³⁶ ve neden ağlamayayım ki, Allah’u Teâlâ “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde ve sürelerin değişmesinde, insanların ticaret mallarını taşıyan gemilerin denizlerde yüzmesinde, Allah’ın gökten yağdırıp ölü toprağa hayat verdiği yağmurda, her türlü canlıyı yeryüzüne yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasında emre amade olan bulutları yönlendirmesinde Allah’ın kudret ve cömertliğine işaret eden nice deliller vardır”¹³⁷ ayetini indirmiş iken ben niye böyle yapmayayım ki? buyurdu.

Ehli hakikate göre şükürün özü, nimet verenin mazhar kıldığı nimetleri tek tek itiraf etmektir. Bu manada Allah, mecaz yoluyla kendisini dahi “şekûr/şükreden olarak nitelemiştir. Burada Allah’ın “şükreden” oluşu, şükreden kullarını

¹³³ Ebû Davûd, *Sünne*, 16; Tirmizî, *İmân*, 6; İbn Hanbel, *Müsned*, XII, 364 (no:7402).

¹³⁴ Geylânî, *a.g.e.*, s. 651.

¹³⁵ İbrahim, 14/7

¹³⁶ Müslim *Münafikîn*, 81; İbn Hanbel, *Müsned*, XXX, 176 (no:18243); İbn Hibbân, *es-Sahih*, II, 386 (no: 620).

¹³⁷ Bakara, 2/164.

mükâfatlandırmasıdır. Bundan dolayı şükre mükâfat vermeye de şükür adı verilmiştir. Nitekim Allah “Bir kötülüğün karşılığı ona denk gelen bir kötülüktür”¹³⁸ buyurmuştur.¹³⁹

5. *Sabır*: Geylânî, sabırla ilgili olarak “Ey iman edenler! Sabredin, kararlılıkla yarışın, düşmana karşı hazırlıklı olun (birbirinize dayanıp bağlanın), Allah’a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabileceğiniz”¹⁴⁰ ayetiyle Hz. Aîşe’den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber: “Sabır, musibetin acısının hissedildiği ilk anda olur”¹⁴¹ hadisinin bu konuda delil olduğunu belirtir. Ona göre hayata bakıldığında genel olarak insanların bela ve nimet yönünden iki gruba ayrıldığını; bir kısım insanlar hastalık, sakatlık, geçim zorluğu, darlık ve diğer sosyolojik ve psikolojik problemler sebebiyle sıkıntılar ile müpteladılar. Diğer bir kısmı da mal, makam, servet gibi dünya nimetlerine sahiptir ve refah içinde yaşar.¹⁴² Şu da muhakkak ki, bela ve musibetin çeşitleri, dereceleri, devamlı ya da geçici olanları vardır.

Geylânî’ye göre sabır üç türdür: Birincisi, Allah için sabretmektir ki bu onun emirlerini yapmak ve yasaklarından kaçmakla olur. İkincisi, Allah’la birlikte sabretmektir ki bu her türlü musibet ve sıkıntı anında Allah’ın kaza-kader ve filleri dâhilinde olduğunu bilmektir. Üçüncüsü ise, Allah yolunda sabır ki bu Allah’ın vaad ettiği rızık, kurtuluşu, yardımı ve ahirette vereceği sevabı ümit edip beklemekle olur.¹⁴³

6. *Rıza*: Geylânî’ye göre bu konuda delil, “Onlar Allah’tan Allah da onlardan razı olmuştur”¹⁴⁴ ve “Rableri onları kendi katından bir rahmet ve rıza ile müjdeler”¹⁴⁵ ayetleridir. İbn Abbas’tan Allah Rasûlü’nün şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Rab olarak Allah’tan razı olan kişi imanın tadını tatmış demektir.”¹⁴⁶ Geylânî’ye göre hiç kuşkusuz Allah’ın hükmü, kişinin kendisi hakkında vereceği hükümden daha hayırlıdır. Ey insanoğlu! Allah’ın senin sevmediğin konularda verdiği hükümler bile,

¹³⁸ Şûrâ, 42/4.

¹³⁹ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 653.

¹⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/200.

¹⁴¹ Buhârî, *Cenâiz*, 31; Müslim *Cenâiz*, 14; Tirmizî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyl*, 303; İbn Mâce, *Cenâiz*, 55.

¹⁴² Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, s. 106.

¹⁴³ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 657.

¹⁴⁴ Mâide, 5/119.

¹⁴⁵ Tevbe, 9/21.

¹⁴⁶ Müslim, *İmân*, 57; Tirmizî, *İmân*, 10; İbn Hanbel, *Müsned*, III, 299 (no: 1780).

sevdiğin konularda senin vereceğin hükümlerden daha hayırlıdır. Bundan dolayı Allah'tan kork ve kazasına/hükmüne rıza göster.¹⁴⁷

7. *Sıdk*: Geylânî sâdik kelimesinin, sıdk kökünden türediğini ve doğru sözlü anlamında kullanıldığını belirtir. Sıddîk kelimesi ise onun mübalağası olup doğru sözlülüğü âdet ve tabiat haline getiren kişi olarak açıklar. Sıdk, kişinin içiyle dışının bir olmasıdır. Sadık, sözlerinde doğru olan; sıddık ise sözlerinde ve hallerinde doğru olan; yani özü sözü bir olan demektir.¹⁴⁸ Bu konudaki delil, “Ey iman edenler, Allah'tan gereği gibi sakının ve doğrularla beraber olun”¹⁴⁹ ayetiyle Abdullah b. Mes'ûd'un Allah Rasûlü'nden naklettiği: “Bir kul doğru sözlü olur, her daim doğru sözlü olmaya gayret eder ve neticede Allah katında özü sözü doğru olan kullar (Sıddıklar) zümresine yazılır. Bir diğeri ise yalan söyler, yalan söylemek için fırsat kollar ve netice de Allah katında yalancılar zümresine yazılır.”¹⁵⁰

Yukarıda Kadiriiliğin esasları ile ilgili düşüncelerini izah ettiğimiz bölümde de görüldüğü gibi onun tasavvuf anlayışı sünni bir tasavvuf çizgisinde olduğu söylenebilir. Son olarak diyebiliriz ki Abdülkâdir Geylânî; Hâris el-Muhâsibî, Abdülkerim el-Kuşeyrî, Gazzâlî ve selefleri tarafından sınırları çizilen Sünni tasavvuf anlayışının yerleşmesinde ve devam etmesinde önemli rol oynamış sûfîlerden birisidir.¹⁵¹

Geylânî, tasavvufî görüşlerini açıkladığı beşinci bölümde, muhakkikin tahricine göre hadislerin 17'si sahih, 2'si hasen, 9'u zayıf, 2'si şiddetli zayıf, 1'i mevzu ve 1 tanesi de bulunamayan olmak üzere toplam 32 hadis kullanmaktadır. Kullandığı bu rivayetler genelde Kütüb-i sitte eksenlidir. Bu bölümde kullandığı hadislerden sadece 9'un zayıf, 1 tanesinin mevzu ve 1 tanenin hadis kaynaklarında bulunamaması oldukça dikkat çekicidir. Bu durum tasavvuf eserlerinde pek çok uydurma rivayetin yer aldığını iddia edenlere güzel bir cevap niteliğindedir. Bu da gösteriyor ki O, tasavvufunu sünni bir çizgi üzerinde oluşturmaya gayret göstermektedir.

¹⁴⁷ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 659.

¹⁴⁸ Geylânî, *a.g.e.*, s. 664.

¹⁴⁹ Tevbe, 9/119.

¹⁵⁰ Buhârî, *Edeb*, 69; Müslim *Birr ve's-Sıla ve'l-Adâb*, 103; Ebû Davûd, *Edeb*, 89; Tirmizî, *Birr ve's-Sıla*, 46.

¹⁵¹ Uludağ, “A. Geylânî”, *DİA*, I, 235.

3.3.1. Keşif

Keşif, perdenin açılmasıyla gizli olanın ortaya çıkması demektir.¹⁵² Gaybî hakikatlere yaşayarak ve temaşa suretiyle vâkîf ve muttali olmaktır. Mükâşefe beden ve his perdesinin kalkması, ruh âleminin seyredilmesidir. Maddi duygular âleminin tesiri ve kiri, kalbin gayb âlemini görmesine engel bir perde oluşturur. Riyâzât, mücâhede ve tasfiye bu perdeyi ortadan kaldırıncaya gayb âlemi görülmeye başlar. Gazzâli, kalbî bilgilere mükâşefe ilmi (tahakkuk) adını verirken, insan davranışlarını ibâdet, amel ve ahlak açısından anlatan ilme de muâmele (tahalluk) adını verir.¹⁵³

Geylânî'ye göre mükâşefe ve müşahede yüksek makamlardandır. Gerçek manada keşif, perdelerden sıyrılıp çıktıktan sonra gerçekleşir. Allah'a ermeyi diliyorsan dünyayı, ahireti ve arşın ferşe her şeyi terk et. Hz. Peygamber (s) haricinde yaratılanların hepsi arşın perdeleridir. Hz. Peygamber ise arşın kapısıdır. Allah "Peygamber size neyi veriyorsa onu alın, vermediği şeyi ise istemekten kaçının"¹⁵⁴ ona tabi olmak perde değil; aksine Allah'a ermek için bir sebeptir.¹⁵⁵

Hadis usûlüne ait eserlerde, teknik açıdan böyle bir konuya yer verilmemektedir. Çünkü bu konu, hadis ilimleri dışında kalan, daha çok tasavvufun ilgi alanına giren konulardandır. Ne var ki, İslamî ilimlerin iç içe olması, hadissiz tasavvuf ve tasavvufsuz hadis düşünülmediğinden bazı sûfî müellifler, hadis sahasına keşfi de dâhil etmişlerdir.¹⁵⁶

Keşfin hadis ilimlerinde ilk defa kimler tarafından gündeme getirildiği, hangi âlimlerin bu yolla edindikleri bilgilere eserlerinde yer verdikleri bir merak konusudur. Önceki dönem sûfîlerden Ebû Tâlib el-Mekkî (v. 386/998)'nin meşhur eseri *Kûtü'l-Kulûb*'da keşif kokusu olmakla birlikte keşfin hadis sahasına dâhil edilmesi, bazı hadislerin keşifle alınması bazılarının cerh ve tadil edilmesi İbn Arabî

¹⁵² İbn Manzûr, *a.g.e.*, V, 3883.

¹⁵³ Yılmaz, H. Kamil, *a.g.e.*, s. 222.

¹⁵⁴ Haşr, 59/7.

¹⁵⁵ Geylânî, *Cilâu'l-Hâtır min Kelâmi's-Şeyh Abdilkâdir fi'z-Zâhir ve'l-Bâtin*, thk. Halid Züraîf-Abdünnasır Sırrî, Dâru İbn Kayyim, Dımaşk, 1994, s. 69.

¹⁵⁶ Avcı, Seyit, *el-Fütühatü'l-Mekkiyye'de İbn Arabî'nin Hadis Anlayışı*, Ensar yay., Konya, 2005, s. 46.

(v. 638/1240) ile başlamış ve ondan sonra daha da belirginleşerek devam ettirilmiştir.¹⁵⁷

Abdülkâdir Geylânî İslamî ilimleri tahsil etmiş birisi olarak eserlerinde pek çok hadis kullanmıştır. Bu rivayetlerin bir kısmını senedli olarak zikretmektedir. Bu da gösteriyor ki senedin terk edildiği bir dönemde, onun senedli rivayet etmesi, hadis ilimlerinin, hadis usûlüne uygun, zahiri ve bilinen yollarla aktarılması gerektiğine dair düşüncesini ortaya koymaktadır. Eserlerinde kullandığı bu hadislerin hiçbirinde keşif veya keşfe dayalı herhangi bir rivayete rastlanmamıştır.

3.3.2. Rüya

Abdülkadir Geylânî, *Sırr'ul-Esrâr* isimli eserinin yirmi ikinci kısmında *Rüyalar* konusunu işlemektedir. Ona göre uykunun şekerleme ve tam uyku halinde görülen rüyalar gerçek olduğu gibi faydalıdır.¹⁵⁸ Şu ayetleri rüyanın gerçek olduğuna delil getirir:

“Allah gerçekten, peygamberini rüya ile doğruladı. İnşallah Mescid-i Harama emin olarak gireceksiniz.”¹⁵⁹ “Ben rüyada on bir yıldız gördüm...”¹⁶⁰ Rüyanın sıhhati ile ilgili Hz. Peygamber’in: “Nübüvvet bilgisinden, sadece mübeşşirât (müjdeleyiciler) kalmıştır” buyurunca, oradakiler “mübeşşirât nedir?” diye sormuşlar. Rasûlullah da: “Salih rüyadır” cevabını vermiştir.”¹⁶¹ Müminler rüyalarında bu mübeşşirâtı görür veya onlar müminlere görünür. “Rüyada beni gören gerçekten görmüş olur; çünkü şeytan benim şeklime giremez.”¹⁶² hadisleri rüyanın gerçekliğine delil olarak kullanır.¹⁶³

Geylânî'nin hayatında rüyalar önemli bir yer tutar. Eserlerinde bazen kendi gördüğü rüyalara, bazen de başkalarının gördüğü rüyalara yer verir. Rüyaları aktarırken onlardan dersler çıkarmaya yönelik açıklamalarda bulunur.

¹⁵⁷ Avcı, *Süfîlerin Hadis Anlayışı*, s. 144.

¹⁵⁸ Geylânî, *Sırru'l-Esrar*, s. 132.

¹⁵⁹ Fetih, 48/27.

¹⁶⁰ Yusuf, 12/4.

¹⁶¹ Buhârî, *Ta'bir*, 5

¹⁶² Buhârî, *Ta'bir*, 10.

¹⁶³ Geylânî, *a.g.e.*, s. 132-33.

Geylânî, “takva” konusunu işlerken rüyanın hakikatine dikkat çekerek İbrahim b. Edhem’in gördüğü şu rüyayı nakleder:

“Bir gece Beyt-i Mukaddes’te Kubbetü’s-Sahra’da geceledim. Gecenin bir vakti iki melek indi. Biri diğerine, “Buradaki kim?” diye sordu. Diğer, “İbrahim b. Edhem” dedi. Soruyu soran melek, “Allah’ın bir derece aşağı düşürdüğü kişi yani?” dedi. Diğer, “Niye düşürdü ki?” diye sordu. O, cevaben “ O Basra’da hurma satın alırken bakkalın hurmalarından biri onun hurmalarının içine düşmüştü. Onun için” dedi.

Bu konuşmaları duyunca Basra’ya döndüm. O adamdan yine hurma satın aldım ve hurmalarımdan birini alıp adamın hurmalarının içine koydum. Sonra Beyt-i Mukaddes’e dönerek Kubbetü’s-Sahra’da uyudum. Gecenin bir vakti aynı iki melek, gökyüzünden indiler. Biri diğerine, “Buradaki kim?” diye sordu. O, “İbrahim b. Edhem’dir” dedi. Bunun üzerine diğer, “Hurmayı yerine iade eden ve böylece bir derece yükselen kişi yani” dedi.¹⁶⁴

Geylânî, Hz. Hüseyin’in şehadeti ile ilgili olarak Hamza ez-Zeyyât’ın şu rüyasına yer verir: “Ben Hz. Muhammed ile Hz. İbrahim’i rüyamda gördüm. Hz. Hüseyin’in kabri başında onun cenaze namazını kılıyorlardı.¹⁶⁵ Bu ve buna benzer örneklerde görüldüğü üzere Geylânî, eserlerinde konunun daha iyi anlaşılması ve canlı tutulması için rüyalara yer vermektedir.

Geylânî’ye göre, Hz. Peygamber hayatta olsaydı, din ondan öğrenilirdi. Kendisinden başka kimseye ihtiyaç kalmazdı. Hz. Peygamber dâr-ı bekâya intikal ettikten sonra, soyut âleme geçiyor ve kendisi ile bağ kurulamıyor.¹⁶⁶

Bazı mutasavvıflar¹⁶⁷ tarafından kabul edilen rüyada hadis alımı hakkında Geylânî’nin eserlerinde böyle bir yaklaşıma rastlanmamıştır. Bilakis onun yukarıdaki ifadesinde Hz. Peygamberin vefatından sonra kendisinden herhangi bir şey

¹⁶⁴ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 259.

¹⁶⁵ Geylânî, *a.g.e.*, s. 428.

¹⁶⁶ Geylânî, *Sırru’l-Esrâr*, s. 137.

¹⁶⁷ Keşif ve rüya yoluyla hadis alımını kabul eden ve etmeyen sûfiler için bkz. Avcı, *Sûfilerin Hadis Anlayışı*, 124-170.

öğrenmenin mümkün olmadığı, dolayısıyla hadis almanın da mümkün olamayacağı sonucuna varılmıştır.

3.3.3. Zâhir-Bâtın Ayrımı

İslamda zâhir ve bâtin olmak üzere iki çeşit bilginin varlığı görüşü ilk defa Şiiiler tarafından ortaya atılmıştır. Hz. Ali henüz hayatta iken, çevresinde toplanan bazı kişiler onda başka kimsenin bilmediği, bir bâtin ilminin varlığından söz etmişlerdir. Gulât-ı Şiâ'dan Ebû Mansûr el-İcî, Hz. Peygamber'e tenzilin, kendisine de tevilin indirildiğini ileri sürmüş, tenzili zâhirî ilim, tevili de bâtinî ilim diye açıklamıştır. Şia'nın batını ilim anlayışı, şer'i hükümlerden çok imamet ve siyaset konusuyla sınırlı kalmasına karşılık, tasavvuf düşüncesinde konu bu iki alanın dışında tamamıyla farklı bir bağlamda ele alınmıştır. Zamanla yaygınlaşan bâtinî ilim, özellikle mutasavvıflar arasında benimsenerek şöhret bulmuştur.¹⁶⁸ Sûfiler, batın ilminin önem ve değeri konusunda görüş birliği içindedirler. Hemen hemen bütün tasavvufî eserlerde, bu husus önemle vurgulanır.¹⁶⁹

Geylânî'ye göre ilim, ikiye ayrılır. Biri dilde olur ki, bu Allah'ın kulları üzerindeki hüccetidir. Biri de kalpte var olan ilimdir ki; gayelerin husulü için, faydalı olan da budur. Ona göre insan önce şer'i bilgilere muhtaçtır. Bu ilimle; sıfatlar âleminden Allah'ın zatına ait bilgiler tahsil edilebilir. Bundan sonradır ki, batın ilmine sıra gelir. Bu ilimle de marifet âleminde Hakka irfanın tam kendisi elde edilir.¹⁷⁰ Ona göre zahirdeki ilim, geçici yağmur suyuna benzer. Bâtini ilme gelince, temeli olan bir hazinedir ki bu, zahir ilimden daha yararlıdır.¹⁷¹

Geylani'ye göre zahiri ilimler, sayı olarak on iki bölüme ayrılır. Aynı şekilde batını ilimler de on ikiye ayrılır. Bunlar; avâm ve hass kullar ile havâssul havass kullar arasında, herkesin kabiliyetine göre taksim edilmiştir. Geylânî, bu ilimleri dört başlık altında zikretmektedir. Birincisi, şeriatın zahirdeki emri, yasağı ve koymuş olduğu diğer hükümlerdir. İkincisi, o ahkâmın iç hükümleri ki, Geylânî ona bâtin

¹⁶⁸ Uludağ, Süleyman, "Bâtın İlmî", DİA, V, 188-189; Avcı, *Sûfilerin Hadis Anlayışı*, s. 97; Ayrıca bkz. Aslan, Recep, *İhvân-ı Safâ Risâlelerindeki Hadis Rivayetlerinin Hadis Metodolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, İlâhiyat yay. Ankara, 2014, s. 235-239.

¹⁶⁹ Avcı, *a.g.e.*, s. 97 vd.; Uludağ, *a.g.m.*, 188.

¹⁷⁰ Geylani, *Sırru'l-Esrâr*, s. 48.

¹⁷¹ Geylani, *a.g.e.*, s. 59.

ilmi ve tarikat ilmi ismini vermiştir. Üçüncüsü, batının bizzat kendisidir. Geylânî buna marifet ilmi ismini vermektedir. Dördüncüsü ise, bâtından daha bâtin. Geylânî buna da hakikat ilmi ismini vermektedir.¹⁷²

Abdülkâdir Geylânî'ye göre insana Rabbini tanıtan, ona yakınlaştıran ilim iki türdür. Birincisi ilm-i zâhirdir. İkincisi ise ilm-i bâttır. Bunlar için ilm-i hüküm ve ilm-i ledün tabirleri de kullanılır. Zâhirî ilim tabiriyle tefsir, hadis, fıkıh, kelim vs. İslâmî ilimler kastedilir. Bunlarla uğraşan âlimlere “zâhir ehli” “ehl-i rüsum” ya da ulema-i rüsum denir. Bâtını ilim tabiriyle de hakikat ve marifetle ilgili ilimler kastedilir. Buna tasavvufta “ledünnî ilim” de denmiştir. Bu ilimle uğraşanlara tasavvuf geleneğinde muhakkik ismi verilmiştir. Geylânî'ye göre bu iki ilim ne birbirine terstir, ne de birbirinden ayrıdır. Aksine bunlar birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Zâhirî ilim olmadan, bâtinî ilim olamaz; bâtinî ilim olmadan zâhirî ilim kemal bulamaz. “Evvela halktan ilim tahsil etmek gerekir ki, bu “hüküm ilmi”dir. Sonra da Halık'tan ilim tahsili yapılır ki, bu da “ledünnî ilim”dir. Ledünnî ilim kalplere has bir ilim, esrara ait bir sırdır.”¹⁷³

Geylânî, hemen hemen her eserinde gerek ayetlerin gerekse de hadislerin zâhirî manalarının yanında, anlayabildiği kadar bâtinî manalarından da söz etmeye çalışmıştır. Dikkat çeken hususlardan biri de Geylânî, bâtinî yorumlarda bulunurken fıkıh ve akâid gibi dinin temel esaslarından kabul edilen konularda bâtinî yorumlarda bulunmamış olmasıdır. Sadece mev'ize, ahlak ve adaba yönelik rivayetlerde bu yorumları kullanmaktadır. İleride *yorum örnekleri* başlığı altında bu hususa tekrar değinilecektir.

3.4. Abdülkâdir Geylânî'nin Hadisçiliği

İslami ilimlerin birçok dalında eğitim gören Geylani, hadis sahasında da pek çok kişiden eğitim almıştır. Geylânî'nin pek çok kişiden hadis eğitimi alması, eserleri ve vaazlarından derlenen kitaplarında kullandığı hadisler ve hadis ilimlerine dair kullandığı kavramlar, onun hadis ilmine olan ilgisini göstermektedir. Özellikle el-

¹⁷² Geylani, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁷³ Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, s. 182.

Ğunye başta olmak üzere eserlerinde senedli hadis kullanması oldukça dikkat çekicidir. Hadis ve sünnet anlayışının bilinmesi için aşağıda onun bu husustaki bazı düşüncelerine yer vermek istiyoruz.

3.4.1. Sünnet Anlayışı ve Sünnete Bağlılığı

Mutasavvıfların Hz. Peygamber 'e (s) olan bağlılıklarının diğer insanlara göre daha içten ve samimi olduğu söylenebilir. Çünkü onların sünnete sıkı sıkıya tabi olduklarını gösteren sözleri ve yaşantılarıyla ispat ettikleri hal ve hareketleri vardır.¹⁷⁴ Mutasavvıf ve vaiz kimliğiyle şöhret bulan Geylânî'nin Kur'an ve sünnete bağlılık ile ilgili detaylı açıklamaları bulunmaktadır. O Kur'an ve sünnet bütünlüğüne vurgu yapıp, Kur'an ve sünnet dışı kalan düşünceleri reddetmektedir.

Geylânî'ye göre müminin yapması gereken, Ehl-i Sünnet ve'l Cemaate uymasıdır. Ona göre Sünnet; Allah Rasûlü'nün âdet haline getirdiği, yaptığı ve yaptırdığı iş ve davranışlardır. Cemaat ise; Rasûlullah (s.) ve ashabının üzerinde ittifak ettiği hususlardır.¹⁷⁵

Ona göre akıllı müminin yapması gereken, Allah ve Rasûlü'nün emirlerine tabi olmak, bid'at yoluna sapmamaktır.¹⁷⁶ O, Kur'an ve Sünnete bağlılığın önemi konusunda şunları söylemektedir:¹⁷⁷

“Allah'ın ve Peygamber'in (s.) emirlerine uyun; şahsi arzularınıza uyarak ve hissiyatınıza mağlup olarak bidat yoluna sapmayın! İtaat edin; çeşitli ve bozuk yollara ayrılmayın.”¹⁷⁸

“Bir kimseye buğzettiğin zaman, onun işlerini Kur'an ve Sünnete arz et.”¹⁷⁹

“Tasavvuf âleminin içine dalınca, Allah'ın emirlerini bilmen gerek. Yasaklarına katiyen yakın olmamalısın. Eğer Peygamber'in (s.) yaptıklarının birini

¹⁷⁴ Avcı, Seyit, *Sûfîlerin Hadis Anlayışı (Bursevî Örneği)*, Ensar yay. Konya, 2004, s. 87.

¹⁷⁵ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 146.

¹⁷⁶ Geylânî, *a.g.e.*, s. 146.

¹⁷⁷ Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, s. 6.

¹⁷⁸ Geylânî, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁷⁹ Geylânî, *a.g.e.* s. 26, 75.

terk edersen, şeytana oyuncak olduğunu bil. Hemen ilahi emirlere koş. Şahsi arzulara düşme. Hangi iş Allah'ın ve Peygamberin emrine uymazsa o iş, sapıklıktır.”¹⁸⁰

“Allah ve Rasûlüne (s.) ve onların yolundan gidenlere bağlan; itaat et. Üzerindeki hakları öde; fazla bir şey isteme. Her halinde hakka duacı ol.”¹⁸¹

Geylânî, tarikata giren müridlerine ilk olarak Kur'an ve sünnete sınıksız sarılmalarını, onların emir ve nehiyelerini yerine getirmelerini, usûl ve fîruda Kur'an ve sünnete uymaları gerektiğini belirtmektedir. Geylânî'nin sadece sünnete vurgu bağlamında eserlerinden derlediğimiz bu bilgiler onun sünnete olan bağlılığını göstermektedir. Ayrıca çeşitli vesilelerle sünnete sarılmanın önemine vurgu yapmaktadır. Sünnete uymamanın kişiyi bidat ve sapıklığa götüreceğini ısrarla vurgulamaktadır.

3.4.2. Sahabe Hakkındaki Görüşleri

Abdülkâdir Geylânî, sahabe hakkındaki görüşlerini “akaid” bölümünde zikretmektedir. Ona göre Hz. Peygamberin ümmeti, bütün ümmetlerden üstündür. Bu ümmetin en faziletlisi ise, Peygamber'in zamanında yaşayan müminlerdir. Onlar; Peygamberi gören, O'na inanan, O'nu doğrulayan, O'na biat edip tabi olan, Onunla beraber savaşan, mallarını ve canlarını O'nun uğruna feda edenler, O'na hürmet edip emrini tutan ve her konuda O'na yardım edenlerdir.¹⁸²

Geylânî'ye göre, Allah, Kur'an'ın birçok ayetinde¹⁸³ sahabeyi anmış ve onları övmüştür. Hemen hepsi ilk muhacirlerden ve ensardan olup, iki kıbleye doğru da namaz kılmış kimselerdir. Onun için sahabe hakkında ileri geri konuşmak yersizdir. O, sahabe arasında meydana gelen hadiseler hakkında kişinin hüsnü zanda bulunması gerektiğine işaret etmektedir.

Geylânî, sahabe arasındaki çekişme, münazara, münaferet ve husumetler konusunda konuşmamayı tercih etmektedir. Ona göre sahabe arasında geçen meseleler hakkında dili tutmalı, onları kötüleyen hiçbir şey söylememeli, daima

¹⁸⁰ Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, s. 97.

¹⁸¹ Geylânî, *a.g.e.* s. 168. Benzer ifadeler için bkz. Geylânî, *el-Ğunye*, s. 240, 610 vd.

¹⁸² Geylânî, *el-Ğunye*, s. 138 vd.

¹⁸³ Ayetler için bkz. Hadîd, 57/10; Nûr, 24/55; Fetih, 48/29.

üstün ve güzel yönlerini ortaya çıkarmalıdır. Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr, Hz. Aişe ve Hz. Muaviye arasında geçen ihtilaflı işleri Allah'a havale etmelidir. Sahabe arasında gerçekleşen bu olayların kendilerine göre doğru ve haklı yorumları yapılabilir. Bu konuda bizim yapmamız gereken dilimizi tutmamızdır. Onların durumlarını Allah'a bırakmaktır. Allah hüküm verenlerin en iyi hüküm vereni, doğruyu ve yanlışı en güzel ayırandır. Ayrıca önemli olan insanın sahabenin ihtilafları ile uğraşmak yerine kendi noksanlarıyla meşgul olması, kalbini günahlardan temizlemesi, dışını da uygun olmayan işlerden arındırmasıdır.¹⁸⁴

Geylânî, sahabe hakkında düşüncelerini desteklemek maksadıyla Allah Rasûlü'nün şu sözlerine yer vermektedir:

“Ashabım anıldığı zaman, dilinizi tutunuz.”¹⁸⁵

“Ashabım arasında geçen meselelerde dikkatli olunuz. Sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın sadaka verse, onların bir ölçek, hatta daha az sadakasına yetişemez.”¹⁸⁶

“Beni görene ve beni göreni görenlere ne mutlu.”¹⁸⁷

“Ashabıma sövmeyiniz. Kim onlara söverse, Allah'ın laneti onun üzerine olsun.”¹⁸⁸

Enes'in rivayetine göre Allah Rasûlü (s): “Allah Teâlâ beni seçti, ashabımı da benim için seçti. Onları benim yardımcım ve akrabam eyledi. Ahir zamanda onları noksan sayan bir topluluk gelecek. Dikkat edin, onlarla yiyip içmeyin, onlarla evlilik yapmayın, onlara gidip gelmeyin, cenaze namazlarını kılmayın, onlar lanete

¹⁸⁴ Geylânî, *a.g.e.*, s. 142 vd.

¹⁸⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, X, 243 (no:10448); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, VII, 411 (no: 11850).

¹⁸⁶ Buhârî, *Fedailu's-Sahabe*, 5; Müslim, *Fedailu's-Sahabe*, 221; Ebû Davûd, *es-Sünne*, 11; Tirmizî, *Menâkib*, 58. (rivayetin başında yer alan وما شجر بين اصحابي lafzı, hadis kaynaklarında yer almamaktadır.

¹⁸⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXII, 20 (no: 29); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IX, 745, (no:16417-18)

¹⁸⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IX, 747 (no: 16429); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Tarık b. İvadullah-Abdülmuhsin b. İbrahim, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1415/1995, I, 144 (no: 456).

uğramışlardır.” İbn Arrâk, İbn Hibbân’dan naklettiğine göre bu haberin batıl ve aslının bulunmadığını belirtir.¹⁸⁹

Cabir’in rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “O ağacın altında biat edenler (Rıdvan Biati’nde bulunanlar) cehenneme girmeyecektir.”¹⁹⁰

Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre Rasûlullah şöyle buyurdu: “Allah Bedir Savaşı’na katılanlara baktı ve şöyle buyurdu: “Ey Bedir ehli! İstediginizi yapın, ben sizi bağışladım.”¹⁹¹

İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Ashabım yıldızlar gibidir, hangisinin sözünü tutarsanız doğru yolu bulursunuz.”¹⁹²

İbn Büreyde, babasından, o da Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Ashabımdan biri herhangi bir yerde ölürse, o yerin halkına şefaati olur.”¹⁹³

Geylânî, son olarak tebe-i tabiin ulemasından Süfyân b. Uyeyne (v. 198/814)’nin sahabe hakkındaki şu sözüyle konuyu kapatmaktadır: “Bir kimse Rasûlullah’ın ashâbı hakkında bir sözle bile konuşur, dil uzatırsa o bid’at ehlidir.”¹⁹⁴

Geylanî sahabe hakkındaki kötü düşüncelerin, sahabe hakkında dedikodu yapmanın Hz. Peygamber tarafından nehyedildiğini ifade etmek için bu rivayetlere yer vermiştir. O, sahabenin seçkin kimseler olduğunu ve Hz. Peygamber’i görme şerefine nail oldukları için üstün kişiler olduğuna vurgu yapmaktadır. Yine bu rivayetlerden anlaşıldığına göre, Geylânî, sahabe hakkında selefleri gibi düşünüp,

¹⁸⁹ İbn Arrâk, *Tenzîhu’s-Şerîa*, s. 24.

¹⁹⁰ Ebû Davûd, *Sünne*, 9; İbn Hanbel, *Müsned*, XXIII, 93 (no: 14778).

¹⁹¹ Buhârî, *Cihad ve’s-Siyer*, 141; Müslim, *Fedailu’s-Sahabe*, 161; Ebû Davûd, *Sünne*, 9;

¹⁹² Alî el-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfûa fi’l-Ahbâri’l-Mevdûa*, thk. Muhammed Sabbağ, el-Mektebü’l-İslamî, Beyrût, 1406/1986, s. 372; el-Elbânî, Muhammed Nâsirüddin (v. 1914/1999), *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daife ve’l-Mevdûa ve Eseruhe’s-Seyyü fi’l-Ümme*, Mektebetü’l-Maârif, Riyad, 1412/1992, I, 144.

¹⁹³ el-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905), *el-Bahru’z-Zehhâr* (el-müsned), thk. Adil b. Sa’d, Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Medine, 1424/2003, X, 308; Tirmizî de bu rivayete benzer bir hadis aktarır: “Ashabımdan herhangi bir kimse herhangi bir bölgede ölürse kıyamet günü onlar o ülke halkı için bir lider ve nur olarak mahşer yerine getirilirler.” Tirmizî, bu rivayetinin garib olduğunu belirtir. Abdullah b. Müslim Ebû Taybe, Ebû Büreyde’den o da Hz. Peygamber’den mürsel olarak naklettiğini ve bunun daha sahih olduğunu belirtir. (Tirmizî, *Menâkib*, 58).

¹⁹⁴ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 145.

onlar hakkında en küçük bir sözün bile bidat olduğuna vurgu yapmaktadır. Çünkü bütün peygamberlerin rehberlik ettikleri, onların yolunu takip eden ve vefat ettikten sonra onların yerini alan talebeleri vardır. Hz. Peygamber'in tedrisatından geçen sahabe hakkında kin, nefret ve husumet beslemenin mümkün olmadığı, zira bize bu dini ulaştıranların sahabe olduğu unutulmamalıdır.¹⁹⁵

3.5. İslam Âlimlerinin Abdülkâdir Geylânî Hakkındaki Düşünceleri

İlim ve zühd hayatını kendisine düstur edinen Geylânî, İslam âlimlerinin dikkatini çekmiş ve onların övgüsüne mazhar olmuştur. Âlimler onun ilmî ve tasavvufî yaşantısına vurgu yaparak onu hayırla zikretmişlerdir. Özellikle vaazlarında aktardığı öğütler, medresesinde yaptığı ilmi çalışmalar ve tasavvufî düşünceleri, onun belirgin özellikleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple burada çağdaşları ve kendisinden sonra gelen bazı İslâm âlimlerinin Geylânî hakkındaki bazı görüşlerine yer verilecektir.

Ebû Sa'd Abdülkerim es-Sem'anî (v. 562/1162) Geylânî'yi şu şekilde zikretmiştir: "Hanbelîlerin imamı ve asrındakilerin şeyhi, salih bir fakih, iyi bir dindar, çok zikreden, sürekli tefekkür eden biriydi. Ondan ilim yazdım. Babü'l-Ezc'de kendisi için bina edilen medreseye yerleşmişti. İnsanlar onu tam bir kabul ile karşılamış, vaazlarından faydalanırlardı. Ehl-i Sünnet onun zuhuru ile başarı kazanmıştır."¹⁹⁶

Muhibbuddîn Muhammed b. Neccâr (v. ?), Geylânî'yi şöyle anlatır: "Cîlân ehlinden Abdülkâdir b. Ebî Salih b. Cengidost; zahid, ilmi ile amil, Müslüman büyük âlimlerden ve kerametleri açık müçtehid bir velidir. İslamî ilimleri tahsil ettikten sonra vaazla iştiğal ettiği, daha sonra halvete çekildiği, nefisle mücadele etmek için çeşitli güçlülere göğüs gerdiği, çoğu zaman aç kaldığı, harabe evlerde oturduğu ve sahalarda vakit geçirdiği anlatılır. Riyazatını tamamladıktan sonra insanlar arasına

¹⁹⁵ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 614.

¹⁹⁶ *ez-Zehabî, Siyeru A'lâm*, XX, 441; İbn Receb el-Hanbelî, *ez-Zeyl âlâ Tabakâti'l-Hanâbile*, II, 190.

çıkıp vaaz vermeye devam etti. Halk büyük bir saygı ve sevgiyle onu kabul etti. 21 sene boyunca vaaz, ders ve fetva verdi. Usûl ve fûru alanında eserler telif etti.”¹⁹⁷

İbn Receb el-Hanbelî (v. 795/1393), Geylânî hakkında şöyle der: “Abdülkâdir b. Ebî Sâlih Cilanî idi. Sonra Bağdat’a yerleşti. O asrının şeyhi, devrinin allamesi, ariflerin piri, şeyhlerin sultanı, tarikat ehlinin efendisidir. Herkes tarafından hüsnü kabul görmüştür. Ehl-i sünnet onun zuhuru ile zafere kavuşmuş, bid’at ehli onun karşısında tutunamayıp eriyip gitmiştir. Göz alıcı tavrı, sözleri, kerametleri ve keşifleri kısa sürede her tarafa yayılmıştır. Uzak ülkelerden ona fetva sormaya gelmişlerdir. Krallar, vezirler, hâlifeler ondan çekinir olmuştur.”¹⁹⁸

İbn Kesîr (v. 774/1373) ise el-Bidâye’de şöyle demiştir: “Geylânî, hicrî 470 yılında doğdu. Bağdata geldi, orada hadis dinledi. Ebû Said el-Muharrimî el-Hanbelî’den fıkıh dersleri aldı. Ebû Said bir mederese yaptırdı ve oranın müderrisliğini Geylânî’ye verdi. Geylânî orada ders verir, vaizlik yapardı. İyiliği emredip kötülüğü yasaklama dışında konuşmazdı. Çok zahidane bir yaşantısı vardı. Salih halleri ve mûkaşefeleri vardı. Kendisine tabi olanlara öğütler verirdi. Bazı müridleri ona dair abartılı sözler ve fiiller naklederler. Kendisi salih ve takvalı biriydi. Özetle İbn Kesîr der ki kendisi meşayihin önde gelenlerindendi, doksan yaşında vefat etti ve medresesinin bahçesine defnedildi.”¹⁹⁹

İzzeddin b. Abdisselâm (v. 660/1262), onun hakkında şöyle der: “Şeyhlerden hiçbirinin kerametleri Geylânî’nin kerametleri gibi tevatürle nakledilmemiştir.”²⁰⁰

Görüldüğü gibi âlimler, Geylânî hakkında genel olarak olumlu yönde kanaatler bildirmiş ve övgüyle zikretmişlerdir. Geylani hakkındaki bu olumlu kanaatlerin yanında bazı âlimlerin abartılı ve uydurma kerametleri Geylani’ye nispet etmeleri dikkat çeken hususlardan biridir. Nitekim Zehebî’ye göre, meşayih büyüklerinden hiç kimsenin kerameti Geylânî’nin kerametleri kadar nakledilmemiştir. Zehebi, bunların birçoğunun sahih olmadığını, hatta bazılarının

¹⁹⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâm*, XX, 444;

¹⁹⁸ İbn Receb el-Hanbelî, *ez-Zeyl âlâ Tabakâti’l-Hanâbile*, II, 191-92.

¹⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, XVI, 420.

²⁰⁰ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, II, 192.

imkânsız olduğunu dile getirmiştir.²⁰¹ İbn Receb el-Hanbelî de bu konuda Zehebî'yle aynı görüşü paylaşmaktadır.²⁰² Geylânî'ye nisbet edilen hurafe ve batıl kerametlerin birçoğunun kendisinden sonra gelen müridleri tarafından uydurulduğu²⁰³ söylenebilir. Geylânî'nin menkıbelerini ele alan Şattanûfî²⁰⁴ (v. 713/1314), Geylânî hakkında yazdığı *Behcetü'l-Esrâr ve Ma'denü'l-Ebrâr fî Menâkib-i Bâzi'l-Eşheb* isimli eserde onu; ateş söndüren, suyun üstünde yürüyen, havada uçan, ölüleri diriltiren, insanların düşüncelerini okuyan, dağları un ufak eden, denizleri kurutan ve mucizevî bir biçimde aynı anda birkaç yerde bulunabilen bir keramet ehli gibi sunmaktadır. Bu eserde onu gerçek kişiliğinden çok farklı biri olarak takdim etmiştir. Bundan dolayı da Şattanuffî'nin eseri tenkide maruz kalmıştır.²⁰⁵

Değerlendirme

Abdülkâdir Geylânî'nin yaşadığı asır, ilim ve kültür hayatının gayet aktif bir şekilde yaşandığı ve pek çok ilmin ciddi mesafe kaydettiği bir dönemdir. Aynı zamanda birçok değerli âlimin yetiştiği velûd bir dönemdir. Bu dönemde İslamî ilimler gelişmelerini sürdürerek çeşitlenmiştir. Hadis ilmi de gelişerek devam eden başlıca önemli ilimler arasındaki yerini almıştır. Bu dönemde hadis ilmi nakil dönemini yaşadığı için hadisler verilirken senede ihtiyaç duyulmamıştır. Siyasi anlamda ise, Selçuklu sultanları ile Abbasî halifeleri arasında siyasi çekişmeler bulunmakla birlikte, Selçukluların Abbasî halifelerini himayeleri altına almalarına rağmen, hilafet günden güne zayıflıyordu. İslam âlemi bu gelişmeler karşısında tam bir kargaşa ve yönetim boşluğu içerisinde bulunuyordu.

²⁰¹ ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, XX, 450; a.mlf. *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, thk. Dr. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Dâru'l-Kitab el-Arabî, Beyrût, 1417/1996, XXXIX, 100.

²⁰² İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, II, 192.

²⁰³ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, II, 192.

²⁰⁴ Şattanûfî, hicrî 644 yılında Kahire'de doğdu. 713 yılında da Kahire'de vefat etti. Kıraat âlimi ve Şafîî fakihlerindedir. Geylânî'nin vefatından yüzyıl sonra yaşayan Şattanûfî, Geylânî'nin sıkı bir takipçisidir. (Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg (v. 764/1363), *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed Arnavûd-Türkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrût, 1420/2000, XXII, 220; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yani'l-Mieti's-Sâmine*, Dâru'l-Ciyl, Beyrût, 1414/1993, III, 146-47; Suyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât fî Tabakâtü'l-Lağviyyin ve'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikr, 1399/1979, II, 213).

²⁰⁵ ez-Zehabî, *Siyeru A'lâm*, XX, 450; İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, II, 192; İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 146-47.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS İLİMLERİ AÇISINDAN el-ĞUNYE Lİ-TÂLİBİ TARİKİ'L-HAK

1. EL-ĞUNYE'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Telif Amacı

Abdülkâdir Geylânî, eserinin mukaddimesinde eserin telif amacını ifade etmektedir. Buna göre öğrencilerinden birinin, -farzlar, rükünler ve sünnetler gibi-şer'î adabı bilmeye, Yaraticının varlık delillerini öğrenmeye, Kur'an'dan ve hadislerden öğüt almaya; -Allah yolundaki yolculuğuna ve emirlere uyup yasaklardan kaçınmasına bir nebze katkısı olsun diye eserin farklı konularına dağıttığı- “salih kulların ahlakını” öğrenmeye epeyce istekli gördüğünü ve isteğini kabul etmek hususunda gayb âleminden de bir işaret alarak bu kitabı telif etmeye başlamıştır. İsmi de *el-Ğunye li-Tâlibî Tarîki'l-Hak* (Hak yolun talipleri için yeterli olan kitap) olarak belirler.²⁰⁶ Geylânî eserinin mukaddimesinde vurguladığı üzere yukarıda ismi geçen konuları detaylı bir şekilde işleyerek kitabını yazmıştır.

1.2. Özellikleri

el-Ğunye, Abdülkâdir Geylânî'ye ait olan en önemli telif eseridir. Eserin yazım tarihi belli olmamakla birlikte zühd ve ibadet konularına ağırlık verildiği dikkate alındığında Abdülkâdir Geylânî'nin ilk eserlerinden olduğu söylenebilir.²⁰⁷

Eser, fıkıh, akaid, vaaz ve tasavvuf konularını ihtiva eden klasik bir ilmihal kitabı mahiyetinde olup beş bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler sırasıyla: fıkıh, akâid, sohbetler (Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerle vaazlar), amellerin faziletleri ve tasavvuftur. Klasik metodolojiyi takip eden Geylânî, söz konusu eseri bölümlere, bölümleri bablara, babları kitaplara, kitapları da fasıllara ayırarak tasnif etmiştir. Geylânî eserin birinci bölümünde; fıkıh, namaz zekat, oruç, hac, adâb, ve bazı zikirler gibi konuları işlemiştir. Bu bölümde ele aldığı fikhî konuları Hanbelî

²⁰⁶ Geylânî, *el-Ğunye* (mukaddime), s. 11-12.

²⁰⁷ Uludağ, Süleyman, “el-Gunye”, DİA, 1996, XIV, 196.

mezhebine göre açıklamıştır. İkinci bölümde; akâid, iman hükümleri, tevhid, nübüvvet, ahiret, bid'at ehli ve sapık fırkaları zikretmiştir. Akâidle ilgili konuları selefi akide çerçevesinde işlemiştir. Üçüncü bölümde; Kur'an-ı Kerim, tevbe, takva, cennet cehennem, bazı ay ve günlerin faziletleri konularını vaaz meclisleri başlığı altında zikretmiştir. Dördüncü bölümde; oruç, namaz, dua, gibi fikhî meselelere dair detaylı bilgiler vermektedir. Beşinci bölümde ise; tasavvuf, müridlerin edepi, sohbet adabı, haller ve makamlar gibi konuları işlemektedir. Bu bölümde tasavvufla alakalı mevzuları ise “*Adâbu'l-Mürîdîn*” başlığı altında işler. Müellif işlediği tüm konularda sık sık ayet ve hadislere, fıkıh ve hadis âlimlerinin fikirlerine, zâhid ve sûfîlerin söz ve menkıbelerine başvurur. Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (v. 386/996) *Kütü'l-Kulûb*'ünü andıran *el-Ğunye*'nin oldukça sade bir üslupla kaleme alındığı, konuları açık ve anlaşılır bir dille izah edildiği görülür.²⁰⁸

Geylânî, diğer eserlerinde bütün yaratıklara karşı hoşgörülü olmayı, sevgi ve şefkat beslemeyi tavsiye ederken bu eserinde oldukça müsamahasızdır. Eserde coşkulu ifadeler rastlanmaz. Tasavvuftan ziyade zühd ve takvâ ile ön plana çıkan *el-Ğunye*, bu özelliğinden dolayı Kâdiriyye tarikatı mensupları arasında bile onun diğer eserleri kadar rağbet görmemiştir. Müellif burada semâa²⁰⁹ taraftar olmadığı, hakikî semâi Kur'an ve hadis dinlemekten ibaret saydığı²¹⁰ halde, Kâdirîler semâa önem vermişleridir.²¹¹

Tasavvuf tarihiyle ilgili önemli çalışmaları bulunan Alexandar Knysh *el-Ğunye* hakkında şöyle der: “Abdülkâdir'in temel eseri olan *el-Ğunye li-Tâlibi Tariki'l-Hak* başlıklı eseri, sonraki dönemlerin hem sûfî hem de sûfî olmayan, Hanbeliler için gözde bir klavuz oldu. Sünnî Müslümanların gözetmeleri gereken ahlakî kurallarla ilgili standart bir eser olan *el-Ğunye*, “en aşırı softalar” dışındaki kişilerin reddedebilecekleri çok az şey içermektedir. Bazı Hanbelî âlimler, özellikle de İbn Teymiyye (v. 728/1328), *Ğunye* tarafından teşvik edilen nafil ibadetleri ve tasavvufî virdleri gerçekten de eleştirmiştir. Bu kişiler, ayrıca görüne bakılırsa

²⁰⁸ Uludağ, *a.g.m.*, XIV, 196.

²⁰⁹ Semâ, şiir ve ilahi dinlemek ve bu dinleme sırasında vecde gelip kendini tutamarak sağa-sola bir takım hareketler yapmaktır (Yılmaz, H. Kamil, *a.g.e.*, s. 187).

²¹⁰ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 633.

²¹¹ Uludağ, *a.g.m.*, s. 196.

oldukça haklı olarak, Abdülkâdir'in bunları kendisi için bir ilham kaynağı işlevi görmüş olan Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kûtü'l-Kulûb*'ünden iktibas ettiğine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte, Ebû Tâlib'in eserinden farklı olarak, *Ğunye*'de sapkınları ele alan ve "sapkın" Müslüman fırkalar hususunda tipik Hanbelî tavrını temsil eden bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümde, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin yakın irtibat içinde olduğu Basra kökenli Sâlimiyye'nin²¹² öğretilerine eleştirel bir değini de yer almaktadır"²¹³

Abdülkâdir Geylânî'nin biyografisini kaleme alan Zehebî (v. 748/1348), Yafî (v. 768/1367), İbn Kesîr (v. 774/1373)²¹⁴ ve İbn Receb el-Hanbelî (v. 795/1393)²¹⁵ gibi âlimler *el-Ğunye*'nin Geylânî'ye ait olduğunu ifade etmişlerdir. Onun diğer eserleri incelendiğinde, üslup ve muhtevalarının birbirine benzemesinden ötürü *el-Ğunye*'nin ona ait olduğu söylenebilir.

1.3. Kaynakları

Geylânî, eserinde konuları işlerken hangi kaynakları kullandığını belirtmemektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, müellif ve eseri ile birlikte zikredilen kaynaklar arasında sadece Ebû Bekir en-Nakkaş'ın (v. 351/962) *Tefsîru'l-Esmâ ve's-Sifât*'i²¹⁶ ile Kutebî'nin (v. 267) *Edebu'l-Kâtib*'i²¹⁷ bulunmaktadır.

Geylânî, eserinde dönemin ilmi anlayışı gereği genelde âlimlerin isimlerine yer vermiştir. Bu âlimlerin içerisinde müfessir, muhaddis, fakih, gramer ve mutasavvufçular vb. önde gelen isimleri zikredilmektedir.

Eserin hadis kaynaklarının bilinmesi konumuz açısından önem teşkil eder. Geylânî, *el-Ğunye*'de birçok hadis kaynağından hadis nakletmiştir. Zaman zaman

²¹² İbn Salim el-Basri (v. 297 /909) tarafından kurulan ve tasavvufî eğilimler taşıyan bir kelim fırkasıdır. Salimiyye'nin kelamla ilgili düşüncelerini ihtiva eden kitaplarından hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Bununla birlikte bazı görüşleri, muhalifleri olan Hanbeliler tarafından reddetmek gayesiyle tesbit edilmiştir. Abdülkâdir Geylânî *el-Ğunye*'de bunları on madde halinde zikretmiştir. (Geylânî, *el-Ğunye*, s. 172; Ayrıca bkz. Tunç, Cihat, "Sâlimiyye", DİA, İstanbul, 2009, XXXVI, 50-51).

²¹³ Alexandar Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, terc. İhsan Durdu, Ufuk yay., İstanbul, 2011, s. 175.

²¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XVI. 420.

²¹⁵ İbn Receb el-Hanbelî, *ez-Zeyl âlâ Tabakâti'l-Hanâbile*, II, 198-199.

²¹⁶ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 115.

²¹⁷ Geylânî, *a.g.e.*, s. 463.

naklettiği hadislerin kaynağı olarak Buhârî,²¹⁸ Müslim,²¹⁹ muttefekun aleyh²²⁰ Ebû Davûd,²²¹ Ahmed b. Hanbel'i²²² zikretse de, genelde hadis kaynaklarını zikretmemektedir. Verdiği kaynaklar arasında dikkat çeken en önemli kaynak Ahmed b. Hanbel'in *Müsnedi* ile Ebû Davûd'un *Süneni* görülmektedir. Bununla beraber kullandığı rivayetlerden anlaşıldığına göre o pek çok hadis mecmuasını kullanmıştır.

Kullanılan *el-Ğunye* nüshasında hadislerin sıhhat değerlerine ilişkin notlar ve kaynaklarına dair ekler muhakkik Yûsuf b. Mahmûd el-Hâcc tarafından ilave edilmiştir. Muhakkik Kütüb-i Tis'a'dan bolca kaynak göstermektedir.

2. EL-ĞUNYE'DE HADİS KULLANIMI

Geylânî'nin Kur'an ve sünnete bağlılık adına söylediklerini daha önce zikretmiştik. Tahmin edileceği gibi o bu hususu sık sık dile getirmiş, teorik anlamda Kur'an ve sünnet vurgularına yer vermiştir. Eserinde çok sayıda ayet ve hadise yer vermesi bile onun bu konudaki anlayışını ortaya koymaya yeterlidir. Klasik bir ilmihal gibi düşünüldüğünde eserin aktardığı fikhî, kelâmî, ahlakî ilke ve vaazların ayet ve hadislerden teşekkül ettiği tartışmasızdır. Hatta Geylânî'nin eserinde tespit edilen tekrarsız 1046 civarında rivayet kullanması, onun bu konularda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. *El-Ğunye*'de kullanılan hadis ilimlerine dair vereceğimiz bazı bilgilerin Geylânî'nin hadis bilgisini öğrenmemize katkı sunacağı muhakkaktır.

2.1. Hadis İstilahlarına Yer Vermesi

Geylânî, bilimsel bir eser yazma amacıyla olduğunu ifade etmemesine rağmen naklettiği rivayetlerde bazı hadis usûlü terimlerini kullanmıştır. Ancak kullandığı bu terimlerle alakalı herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Bu durum

²¹⁸ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 111, 326.

²¹⁹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 104.

²²⁰ Buhârî ve Müslim'in her ikisinin de el-Câmiu's-Sahîh isimli kitaplarına aldıkları hadistir. Âlimlerin cumhuru bununla senedi ve metni aynı olan hadisi kasederler. (Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2011, "Muttefak Aleyh" s. 238). Örnekler için bkz. Geylânî, *a.g.e.*, s. 484, 468, 537, 561.

²²¹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 46-48, 54, 56, 80.

²²² Geylânî, *a.g.e.*, s. 32, 37, 47, 104, 105, 116, 140, 353.

onun hadis ilimlerine olan vukufiyetini ve eserin bir hadis kitabı olmadığı düşüncesine sahip olduğunu hissettirmektedir. Rivayetlerde kullandığı bu kavramlar, örnekler içerisinde aşağıda verilmiştir.

Geylânî “etek tıraşı ve koltuk altı kıllarını alma” konusunda Enes b. Malik’ten nakledilen rivayete göre Enes şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.) bize kırk gün belirlemişti ve biz onu geçirmezdik. Bıyıkları kısaltır, tırnaklarımızı keser, koltuk altı kıllarını alır, etek tıraşı olurduk.”²²³

Geylânî, bu rivayetin sıhhati konusunda Ahmed b. Hanbel’den farklı görüşlerin olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel’den gelen bir rivayete göre bu hadis sahih değildir. Diğer bir rivayete göre ise, bu hadiste tayin edilen vakti, yani kırk günü geçirmemeyi delil olarak aldığı da olmuştur.²²⁴

Geylânî, “cennet ve cehennem ebediliği” konusunu anlatırken geçen “Ey cennet ehli! Artık sonsuzluk var, ölüm yok; Ey cehennem ehli! Sonsuzluk var, ölüm yok!”²²⁵ rivayetinden sonra, bu bilginin Hz. Peygamber’den sahih olarak geldiğini belirtmiştir.²²⁶

Geylânî, “Hz. Ebû Bekir’in hilafeti” konusunda kullandığı rivayetin sahih bir yolla kendilerine ulaştığını söyleyerek, “Hz. Ebû Bekir, kendisine biat edildikten sonra ayağa kalktı, halka dönerek üç kere şöyle dedi: “Ey insanlar! Bana biat ettiniz, bu biatten dönen veya hoş görmeyen var mıdır?” Bunun üzerine, Hz. Ali herkesten önce ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Hiçbir şekilde sana biatten dönmüyoruz ve ebedi olarak da dönmeyeceğiz. Seni Rasûlullah bizden öne çıkarmıştır, seni kim geri bırakabilir?”²²⁷ şeklinde rivayeti aktarır.²²⁸ Geylânî, devamında, bu hadisin sika ravilerden aktarıldığını dikkate alarak “Hz. Ali sahabelerden Hz. Ebû Bekir’in halifeliği konusunda en istekli olanıdır” değerlendirmesinde bulunur. Geylânî bu

²²³ Müslim, *Taharet*, 51; Ebû Davûd, *Tereccül*, 16; Tirmizî, *Edeb*, 15.

²²⁴ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 32.

²²⁵ Buhârî, *Tefsîru’l-Kurân* (Meryem suresi), 1; Müslim, *Cennet*, 40; Tirmizî, *Sıfatü’l-Cenne*, 20.

²²⁶ Geylânî, *a.g.e.*, s. 136.

²²⁷ İbn Batta Ebû Abdillâh Ubeydullâh b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî (v. 387/997), *el-İbânetü’l-Kübrâ*, thk. Rızâ Mu’tî v.dğr., Dârü’r-Râye, Riyad, 1426/2005, IX, 743, 746. (Heysemî, hadisin senesinde Asım b. Ebî’n-Nücûd yer aldığını, kendisi sika olmakla birlikte zabtında biraz zayıflığın bulunduğunu belirtir. (Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, V, 333 (no: 8936).

²²⁸ Geylânî, *a.g.e.*, s. 139.

rivayet için sahih demesine rağmen yapılan araştırmada bu rivayetin hasen olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²²⁹

Abdülkâdir Geylânî, “Recep ayının isimleri”ni anlattığı bölümde İbrahim en-Nehaî’nin şöyle dediğini aktarır: “Recep Allah’ın ayıdır. Allah o ayda Nuh’u gemiye bindirdi. Nuh gemide oruç tuttu. Yanındakilere de oruç tutmaları için emir verdi. Allah da onu ve yanındakileri tufandan emin kıldı. Yeryüzünü şirkten ve düşmanlardan temizledi.”

Geylânî bu sözün başka âlimler tarafından merfu olarak Hz. Peygambere dayandırıldığını söyleyerek ilgili rivayeti aktarır. Hibetullah, Ebî Hazım’a dayanan bir rivayette, o Sehl b. Said’den, o da Peygamber’den rivayet etmiştir ki, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Dikkat ediniz. Recep haram aylardandır. O ayda Allah Nuh’u gemiye bindirdi. Nuh gemide oruç tuttu. Yanındakilere de oruç tutmalarını emretti. Allah (c.c) da onları boğulmaktan kurtardı; Allah yeryüzünü de tufan sebebiyle küfür ve azgınlıktan temizledi.”²³⁰ Geylani her ne kadar bu rivayeti senetli ve merfu bir hadis olarak aktarmışsa da, hadis kaynaklarında böyle bir rivayete rastlanmamıştır.

Geylânî, Şaban ayının faziletini anlattığı bir hadiste senetli olarak şöyle rivayette bulunur: Şeyh Ebû Nasır Muhammed-babası Ebû Ali Hüseyin-Ebû Hüseyin Ali b. Ahmed b. Ömer b. Hafs Cafer Makarraî-Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah eş-Şafiî-İshak b. Hasan-Abdullah b. Seleme-Malik b. Enes-Ömer b. Abdullah’ın kölesi Ebû Nadr-Ebû Seleme b. Abdurrahman ve Peygamber’in zevcesi Hz. Aişe’den nakledilmiştir. Hz. Aişe şöyle dedi:

“Rasûlullah öyle oruç tutardı ki, biz artık hiç orucunu bırakmayacak derdik. Bazen de oruç tutmazdı. Biz bu defa da artık hiç oruç tutmayacak sanırdık. Ben ramazan orucu dışında Rasûlullah’ın hiçbir ayı tamamen oruçlu geçirdiğini görmedim. Ancak Şaban ayında tuttuğu kadar, diğer aylarda da oruç tuttuğunu görmedim.”²³¹ Geylânî, bu rivayeti hem senetli rivayet etmiş hem de hadis için

²²⁹ Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, V, 333 (no: 8936).

²³⁰ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 308.

²³¹ Buhârî, *Sıyam*, 52; Müslim *Sıyam*, 175.

“Buhârî’nin eserine aldığı sahih hadislerden biridir”, değerlendirmesinde bulunur.²³² Örneklerde görüldüğü gibi Geylânî Hibetullah ve Şeyh Ebû Nasır’dan naklettiği bu hadislerde hadis ıstılahlarına ait “merfu” ve “sahih” kavramlarını kullanmaktadır.

Geylânî, “Haccın Faziletleri”ni anlattığı bölümde de hadis usulüne dair mürsel kavramını kullanmaktadır. Şöyle ki: Dahhâk’ın Hz. Peygamber’den mürsel olarak rivayet ettiği bir hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: “Herhangi bir Müslüman, Allah yolunda cihad niyeti ile evinden çıkarsa ve savaşa katılmadan önce hayvanından düşerek veya haşerat ısırmasıyla ya da başka bir sebeple ölse şehid olur. Yine bir Müslüman Beytullah’ı ziyaret kastıyla evinden çıkarsa ve yolculuk esnasında ölse cennete girmeyi hak eder.”²³³ Geylânî, bu rivayetin mürsel olduğunu belirtmektedir. Fakat hadis kaynaklarında böyle bir rivayete rastlanmamıştır.

Geylânî, “gece evradı ve gece ibadetine teşvik” bölümünde hadis usulüne dair “muttefekun aleyh” ifadesini kullanmaktadır.²³⁴ Ona göre gece ibadetinin dayanağı, Buhârî ve Müslim’in sahihlerinde ve diğer hadis kaynaklarında ittifakla kabul edilmiş ve anlatılmıştır. Bunlardan biri Şakîk’in Abdullah’tan yaptığı rivayettir. Abdullah şöyle dedi: “Hz. Peygamber’in yanında bir adamdan bahsedildi, denildi ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Filan kişi sabaha kadar uyuyor, hiç namaz kılmıyor.” Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “O, şeytanın kulağına idrarını yaptığı bir adamdır.”²³⁵

Geylânî, “akşamla yatsı arası kılınan namazın fazileti” bölümünde bu konuda gelen bir rivayette senedin içerisinde yer alan hâfız²³⁶ ve imlâ²³⁷ kavramlarını kullanmaktadır.²³⁸

²³² Geylânî, *el-Ğunye*, s. 326.

²³³ Geylânî, *a.g.e.*, s. 383.

²³⁴ Geylânî, *a.g.e.*, s. 468.

²³⁵ Buhârî, *Teheccüd*, 13; Müslim, *Salatü'l-Müsafirîn*, 205.

²³⁶ Ta’dîlin, Irâkî’ye göre ikinci, Sehâvî’ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sigâ. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis delil olarak alınır. (Aydınlı, *a.g.e.*, “Hâfız”, s. 108).

²³⁷ Hocanın talebeye hadis yazdırması. Bu şekilde hocadan hadis alma, hadis öğreniminin en üstün şekli sayılır ve semâ’ içinde ele alınır. (Aydınlı, *a.g.e.* “İmlâ”, s. 136).

²³⁸ Geylânî, *a.g.e.*, s. 475.

Geylânî, yukarıda zikredilen hadis ıstılahlarının dışında başka kavramları da kullanmaktadır. Hadis, haber, eser, sahih, kutsi hadis, sünnet ve hafız gibi kavramlar bunlardan bazılarıdır. Eserin bir hadis kitabı olmadığı düşünüldüğünde rivayetler içerisinde bu tür kavramları kullanması normal görünmektedir. Geylânî, kullandığı bu kavramları hangi usûl kitaplarından aldığını belirtmemektedir. İslami ilimleri tahsil eden Geylânî, muhtemelen daha önce hadis hocalarından öğrendiği bilgileri kullanmaktadır. Örneklerde de görüldüğü gibi O, kavramlar hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamakla birlikte kullandığı kavramların hadis usulü kurallarına uygunluğu göze çarpmaktadır. Abdülkâdir Geylânî muhaddis olmamasına rağmen, kullandığı hadisler ve hadis ilimlerine ait kavramlar, onun düşüncelerinde hadisin nasıl yer ettiğini ortaya koymaktadır.

2.2. Hadis Edâ Siğalarının Kullanımı

Geylânî'nin, *el-Ğunye*'de kullandığı rivayetlerin lafızları genelde meşhur hadis kaynaklarında geçen lafızlara yakındır. Hadisleri eda ederken tabii olarak eda siğalarını da kullanır. Fakat bu siğaları hadisin sıhhatine paralel olarak zikretmemektedir. Çünkü o, bazen temriz siğasıyla sahih bir hadisi aktarırken, bazen de cezm siğasıyla mevzu bir haberi aktarmaktadır. Onun bu konuda hassas davranmadığı düşünülmektedir.

Kullandığı bazı eda siğalarına örnekler: ²³⁹(وقول النبي) ²⁴⁰(وفي رواية) ²⁴¹(ولقوله) ²⁴²(ان النبي صلى الله عليه وسلم قال) ²⁴³(وقد جاء في الحديث) ²⁴⁴(قال النبي) ²⁴⁵(كان صلى الله عليه وسلم يقول) ²⁴⁶(عليه وسلم قال) ²⁴⁷(قال رسول الله) ²⁴⁸(ورد في بعض الأحاديث) ²⁴⁹(و في الخبر) ²⁵⁰(صلى الله عليه وسلم

²³⁹ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 15, 41,

²⁴⁰ Geylânî, *a.g.e.*, s. 15

²⁴¹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 15, 26

²⁴² Geylânî, *a.g.e.*, s. 16, 531, 566.

²⁴³ Geylânî, *a.g.e.*, s. 20, 25, 30, 84, 142.

²⁴⁴ Geylânî, *a.g.e.*, s. 22, 30, 143, 207, 226, 250, 452.

²⁴⁵ Geylânî, *a.g.e.*, s. 24, 85.

²⁴⁶ Geylânî, *a.g.e.*, s. 26

²⁴⁷ Geylânî, *a.g.e.*, s. 31, 37, 154, 573.

²⁴⁸ Geylânî, *a.g.e.*, s. 292, 294, 295.

²⁴⁹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 39, 40, 83, 232.

²⁵⁰ Geylânî, *a.g.e.*, s. 68, 78, 87, 181.

²⁵¹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 220, 248, 266, 368, 468, 482.

Kutsi hadislerle ilgili olarak şu tür ifadelere yer verir: ²⁵² (روي في الخبر ان الله)²⁵³ (تعالى قال)²⁵⁴ (قال النبي صلى الله عليه وسلم انه قال فيما يذكر من رحمة ربه عز وجل ان الله تعالى قال)²⁵⁵ (قال النبي صلى الله عليه وسلم حاكيا عن الله تعالى)²⁵⁶ (كما جاء في الحديث قال الله عز وجل)

Geylânî, bunların dışında da pek çok eda siğası kullanmaktadır. Bunun nedeni onun bu siğaları kaynaklardan olduğu şekilde aktarması olabilir. Ya da zayıf hadisle amel noktasında İslam âlimlerinin terğib ve terhib konularında cevaz vermelerinden olabilir. Zira haklı bir üne sahip İslam âliminden bu tür hataları yapmaması beklenir.

Geylânî'nin el-Ğunye'de kullandığı eda siğalarından dikkat çeken bir husus da hadis, haber ve eser kavramlarının eş anlamlı olarak kullanılmasıdır. Çünkü bazen bir yerde hadis²⁵⁶ kullanılırken, diğer bir yerde ise haber²⁵⁷ veya eser²⁵⁸ kavramları kullanılmaktadır.

2.3. Rivayet Farklılıklarına Değini

Kur'an-ı Kerim bizzat Hz. Peygamber tarafından yazdırılıp ayrıca ilk muhataplarına ezberletilerek koruma altına alınmış, intikali de nesilden nesile tevatür yoluyla gerçekleşmiş iken, sünnet genel manada böyle bir imkâna sahip olamamıştır. Çünkü sünnet malzemesinin yazılı vesikaları olan hadisler, Kur'an-ı Kerim gibi bizatihi Hz. Peygamber tarafından dikte edilerek yazıya geçirilmiş değildir. Ayrıca sahabe, hadisleri bizzat duydukları mecliste yazmadıkları gibi onları Hz. Peygamber'e bizzat okuyarak tekrar etmiş de değillerdi. Üstelik Hz. Peygamber'den duyduklarını belki aylar veya yıllar sonra hatırlayıp rivayet etmişlerdir. Dolayısıyla sahabe, hadisleri bizatihi lafızları ile değil, belki de tamamına yakını sadece mana olarak ezberlemiş ve nakletmişlerdir. Hadisleri mana ile rivayetin doğal sonucu olarak da birtakım rivayet farklılıklarının meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Rivayetlerdeki farklılıklar, başlangıçta tek olan bir hadisin çeşitli nedenlerle farklı lafızlarla nakledilmesi veya bir konu hakkında değişik nedenlerle farklı söz veya uygulamaların varid olması şeklinde temelde iki gruba ayrılırlar. Bunların içerisinde

²⁵² Geylânî, *el-Ğunye*, s. 404.

²⁵³ Geylânî, *a.g.e.*, s. 505.

²⁵⁴ Geylânî, *a.g.e.*, s. 182, 604.

²⁵⁵ Geylânî, *a.g.e.*, s. 181, 641.

²⁵⁶ Geylânî, *a.g.e.*, s. 16, 531, 566.

²⁵⁷ Geylânî, *a.g.e.*, s. 220, 248, 266, 368, 435, 468 vd.

²⁵⁸ Geylânî, *a.g.e.*, s. 227.

Mes'ûd'dan, Ebu'd-Derdâ'dan, Abdullah b. Abbas'tan ve Hz. Aişe'den nakledilmiş olup, hepsi bu sözü Allah Rasûlü'nün söylediğini belirtmektedir.²⁶¹

Geylânî, yetmiş üç fırka hadisinin²⁶² açıklamasında şöyle der: “Hz. Peygamber'in sözünü ettiği bu bölünme, asr-ı saadet ve dört halife dönemlerinde henüz gerçekleşmemişti. Bu dönemin üzerinden yıllar geçti. Sahabe, tabiîn, “Medine fukahası” olarak bilinen yedi fakih ve başlıca İslâm merkezlerinde yaşayan fakihlerin sayısı gün geçtikçe azaldı. Bunun sonucunda ilim, küçük bir grup dışında, insanlardan çekilip alındı ve nihayet bölünme gerçekleşti. İşte kurtulacak olan fırka, bu küçük gruptur (fırka-i nâciye). Allah dinini onların eliyle korumuştur.”²⁶³ Nitekim Abdullah b. Ömer, Allah Rasûlü'nün (s) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: **ان الله تعالى لا ينزع العلم من صدور الرجال بعد ان يعطيهم ولكن يذهب بالعلماء فكلماً ذهب بعالمٍ ذهب بما معه من العلم حتى يبقى من لا يعلم فيضنون ويضنون** “Allah, insanlara ilim verdikten sonra onların gönüllerinden zorla çekip almaz. Onun bu konudaki âdeti şudur: Bir âlimin canını alınca onun sahip olduğu ilmi de almış olur. Zamanla geriye sadece bilmeyenler kalır. Onlar ise kendilerinin yoldan çıktığı yetmezmiş gibi başkalarını da yoldan çıkarırlar.”²⁶⁴ Geylânî, bu rivayetin Abdullah b. Ömer'den şu lafızla da nakledildiğini belirtir: **ان الله لا يقبض العلم انتزاعاً ينتزعه من الناس ولكن يقبض العلم بقبض العلماء حتى اذا لم يبق** “ان الله لا يقبض العلم انتزاعاً ينتزعه من الناس عالم اتخذ الناس رؤساء جهالاً فسئلوا فأفتوا بغير علم فضلوا وأضلوا” Allah Rasûlü'nün (s) şöyle buyurduğunu duydum: “Allah ilmi insanların gönlünden çekip almaz; âlimlerin canını almak suretiyle alır. Zamanla âlim olan hiç kimse kalmayınca insanlar, kimi cahilleri kendilerine önder edinerek kendilerine soru sorarlar, onlar da pervasızca fetva verir. Böylece kendileri yoldan çıktığı gibi, başkalarını da yoldan çıkarırlar.”²⁶⁵

Başka bir örnek de Cuma namazının anlatıldığı bölümde nakledilen hadislerdir. Geylânî bu konuda der ki: “Kişi camiye gelince, imam ve müezzin değilse insanların omzuna basa basa ön saflara doğru ilerlemez. Çünkü nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s) birinin böyle yaptığını görünce **يا فلان ما منعك**

²⁶¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VI, 159 (no:6079); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, X, 237 (no: 17250); krş. Geylânî, *el-Ğunye*, s. 106.

²⁶² Tirmizî, *İmân*, 18; İbn Mâce, *Fiten*, 17.

²⁶³ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 155.

²⁶⁴ Abdürrezzâk b. Hemmâm (v. 211/826), *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût, 1403/1983, XI, 257; Buhârî, *İ'tisâm bi's-Sünne*, 7; Müslim, *İlim*, 13; Tirmizî, *İlim*, 5; İbn Mâce, *Mukaddime*, 8; krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 155.

²⁶⁵ Buhârî, *İ'tisâm bi's-Sünne*, 7; krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 155.

“أن تصلي معنا الجمعة فقال اولم ترني يا رسول الله قال صلى الله عليه وسلم رأيتك تلبثت واذيت Cuma namazını bizimle birlikte kılmaktan seni alıkoyan sebep nedir?” buyurmuş, bunun üzerine adam “Ey Allah’ın Rasûlü! Görmedin mi ben camideydim” demiştir. O zaman Hz. Peygamber, “Gördüm görmesine de geç kaldığın yetmezmiş gibi camide bulunanlara da sıkıntı verdin” buyurmuştur. Geylânî, bu rivayetin farklı bir tarikini şu şekilde nakleder: Hz. Peygamber, “ما منعك اليوم ان تجمع قال يا نبي الله قد جمعت قال صلى الله عليه وسلم اولم أراك تتخطى رقاب الناس Bugün seni Cuma namazını kılmaktan alıkoyan neydi?” diye sorunca adam “Ey Allah’ın Rasûlü! Ben kıldım Cuma namazını” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “İnsanların omuzlarına basarken gördüğüm sen değil miydin?” buyurdu.²⁶⁶

Örneklerde görüldüğü üzere Geylânî, rivayetlerin anlaşılması için konu bütünlüğünü dikkate alarak hadislerin farklı metinlerini vermeye çaba göstermektedir. Bu anlamda farklı metinlerin verilmesinin hadis içerisinde anlaşılmayan bazı yerlerin anlaşılmasına katkı sağladığı görülmektedir.

2.4. Zayıf Hadisler Karşısındaki Tutumu

Merdud hadisler kısmından olan zayıf hadisle amel konusunda âlimlerin farklı görüşleri vardır:

1. Âlimlerin bir kısmı, şer’i hükümlerde olsun fedail’de olsun hiçbir konuda zayıf hadislerle amel edilemeyeceğini savunurlar. Yahyâ b. Main (v. 233/848), Buhârî (v. 256/869), Müslim (v. 261/874), İbn Hazm (v. 456/1064), Ebû Bekir b. el-Arabî (v. 543/1148) ve Celâlüddin ed-Devvânî (v. 908/1502) bunlardandır.²⁶⁷

2. Bir kısmı zayıf hadisle mutlak olarak (amellerin faziletleri ve şer’i hükümlerde) amel edilebileceğini söylemektedir. Bu görüş Ebû Davûd (v. 275/888)

²⁶⁶ Beyhakî, *Şuabü’l-Îmân*, IV, 416 (no: 2741). krş. Geylânî, *el-Ğunye*, s. 438; Rivayet farklılıkları ile ilgili diğer örnekler için bkz. Geylânî, *el-Ğunye*, s. 60, 83, 104, 106, 117, 133, 155, 223, 235, 423, 434, 438, 471 v.dğr.

²⁶⁷ el-Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn, *Kavâidü’l-Tahdîs min fünûni Mustalahi’l-Hadîs*, thk. Muhammed Behce el-Beytâr, Beyrût, Darü’n-Nefâis, 2010, s. 116-117; Itr, Nureddin, *Menhecü’n-Nakd fi Ulûmi’l-Hadîs*, Darü’l-Fikr, Beyrût, 1997, s. 290-294.

ve Ahmed b.Hanbel'e (v. 241/855) nispet edilmektedir. Onlara göre zayıf hadis, re'yden iyidir.²⁶⁸

3. Âlimlerin çoğu ise fedâil konusunda amel edilebileceğini söylemişlerdir. Bu görüşü savunan âlimlerin bazıları şunlardır: Süfyan es-Sevrî (v. 161/778), Abdurrahmân b. Mehdî (v. 198/813-814), Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), İbn Ebî Hâtim (v. 327/938), Sehâvî (v. 902/1497) ve Alî el-Kârî (1014/1605).²⁶⁹

İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1449), fedâil, terğib, terhib ve adab konularında zayıf hadisle amel edilebilmesi için bazı şartlar ileri sürmüştür:

1. Çok fazla zayıf olmayacak. Senesinde yalancı, yalanla itham edilmiş ve çok hata yapan ravîlerin bulunduğu hadislerin zayıflığı şiddetli kabul edilmiştir. Bu şart konusunda âlimlerin ittifakı vardır.

2. Sağlam kaynak ve delillerle ortaya konmuş bir hüküm veya kaidenin içine girecek, yeni bir hüküm koymayacak.

3. Bu hadislerle amel edilirken, Hz. Peygambere ait oluşu, ihtiyatla kabul edilecek.

Bu son iki şart İzz b. Abdisselâm (v. 660/1262) ve İbn Dakîk el-İyd (v. 702/1302) tarafından ilave edilmiştir.²⁷⁰

Bu görüşleri değerlendiren Leknevî'ye (v. 1886) göre zayıf hadisle ameli mutlak manada yasaklayan görüş zayıftır. Kayıtsız ve şartsız ameli uygun görenlerin görüşünde ise makul olmayan bir genişlik bulunmaktadır. Ona göre bazı şartlarla zayıf hadislerle amel etmeyi uygun gören görüş daha isabetlidir.²⁷¹

Abdülkâdir Geylânî *el-Ğunye* ile vaazlardan oluşan diğer eserlerinde çokça zayıf rivayet kullanmıştır. Onun zayıf hadisle amel noktasında pek titiz davrandığı söylenemez. Çünkü *el-Ğunye*'nin oluşturduğu beş bölümde de zayıf hadis kullanmıştır. Bu durumu örnekler içerisinde görebiliriz.

²⁶⁸ el-Kâsımî, *a.g.e.*, s. 116; İtr, *a.g.e.*, s. 291.

²⁶⁹ el-Kâsımî, *a.g.e.*, s. 117; İtr, *a.g.e.*, s. 292.

²⁷⁰ Sehâvî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman, *el-Kavlü'l-Bedi' fi's-Salâti ala'l-Habîb eş-Şefî' Dârü'r-Reyyân Li't-Turâs*, tsz. s. 255-56; el-Leknevî, *el-Ecvibe*, s.43-44.

²⁷¹ el-Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy el-Hindî, *el-Ecvibetü'l-Fadile*, ta'lik: Abdülfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbuâtü'l-İslamiyye, Beyrût, 1984, s. 53.

1- Geylânî'nin "güzel ahlakı" işlediği bölümde yer verdiği hadiste Hz. Peygamber ashâbına şöyle buyurmuştur: "Siz, mallarınızla insanları memnun edemezsiniz; bundan dolayı güler yüz ve güzel ahlakınızla memnun ediniz."²⁷²

Bu rivayet Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (v. 307/919)'nin *Müsned*'inde yer alıp, muhakkik Hüseyin Selim Esed, hadisin senedinde yer alan Abdullah b. Said el-Makberî'nin metruku'l-hadis olduğunu, Ahmed b. İmran el-Ahnesî'nin ise zayıf olduğunu belirtir. Heysemî senedde bulunan Abdullah b. Said el-Makberî'nin zayıf olduğunu belirtir. Dolayısıyla hadisin senedinde yer alan zayıf ravilerden dolayı hadis zayıf kabul edilmiştir.

2- Geylânî'nin "akaid bölümünde" naklettiği hadiste Abdullah b. Abbas Hz. Peygamber'in (s) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Allah buyuruyor ki: "İyiliği de, kötülüğü de yaratan benim. Eliyle iyilik yarattığım kimseye ne mutlu! Eliyle kötülük yarattığım kimseye de ne yazık!"²⁷³

Rivayet Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'inde yer almakta olup, Heysemî, rivayetin senedinde yer alan Malik b. Yahya en-Nukrî'nin zayıf olduğunu dolayısıyla hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁷⁴

3- Geylânî "demir ve pirinç yüzüğün kerahetini" anlattığı fıkıh bölümünde Ebû Dâvûd'un Abdullah b. Büreyde'den, onun da babasının şöyle dediğini nakletmiştir: Allah Rasûlü'nün yanına biri geldi. Parmağından pirinç bir yüzük vardı. Hz. Peygamber ona, "Ben niye senin üzerinde putların kokusunu alıyorum?" buyurdu. Bunun üzerine adam, yüzüğünü çıkarıp attı. Bir zaman sonra demir bir yüzük takınmış olarak geldi. Hz. Peygamber (s), "Ben niye senin üzerinde cehennemliklerin takısını görüyorum" buyurdu. Bunun üzerine o, "Ey Allah'ın Rasûlü! Ne tür yüzük takınalım" dedi. Hz. Peygamber (s), "Gümüş yüzük takının, ama bir miskali (yaklaşık 4 gr) geçmesin" buyurdu.²⁷⁵

²⁷² Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî (v. 307/919), *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dârü'l-Me'mûn Li't-Turâs, Dımaşk, 1404/1984, IX, 428 (no: 6550); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, VIII, 49 (no: 12675); krş. Geylânî, *el-Ğunye*, s. 651.

²⁷³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 173 (no: 12797); krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 120.

²⁷⁴ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, VIII, 350 (no: 13712).

²⁷⁵ Ebû Dâvûd, *Hâtem*, 4; Tirmizî, *Libâs*, 43; Nesâî, *Ziyet*, 50; İbn Hibbân, *es-Sahih*, XII, 299 (no: 5488).

Şuayb Arnavûd rivayetinin senedinde bulunan Abdullah b. Müslim es-Sülemî el-Mervezî'nin zayıf olduğunu belirttikten sonra hadisin zayıf olduğunu ifade eder.²⁷⁶

Mutasavvıfların delil olarak kullandıkları hadisler arasında, hadis ilminin kriterlerine göre zayıf, hatta mevzu olan birçok rivayetinin bulunduğu bilinen bir husustur.²⁷⁷ Bu eser için de, aynı durum geçerlidir. Örneklerde görüldüğü gibi Geylânî, *el-Ğunye*'nin farklı bölümlerinde zayıf hadis kullanmıştır. Muhakkikin verdiği bilgilere *el-Ğunye*'de kullanılan hadislerin 178'i zayıf ve 61 tanesi de şiddetli zayıf olmak üzere toplam 239 zayıf hadis kullanılmıştır. Bu oran eser için oldukça fazladır. Bu hadislerin bir kısmı halk dilinde şöhret bulmuştur. Bu yüzden tasavvuf ve vaaz alanlarında yazılan eserlerden faydalanırken hadis olarak verilen yerlerde son derece dikkatli olunmalı ve tahkikli nüshalardan faydalanılmalıdır. Ayrıca bu tür eserlerdeki hadisler kullanılırken hadis kaynaklarına müracaat edilmelidir.

2.5. Mevzû Rivayetlere Yaklaşımı

Geylânî'nin birçok vaiz ve mutasavvıf gibi hadis aktarırken pek titiz davrandığı söylenemez. Zira o, *el-Ğunye*'nin üçüncü ve dördüncü bölümleri olan mecâlis ve fedâilul a'mâl bölümlerinde hadislerin sıhhat derecelerine dikkat etmeden hadis aktarmıştır. Pek çok konuda uydurma haberlere yer vermiştir. Öyle ki kullandığı bazı rivayetlerde bu durum çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Açıkçası Geylânî gibi bir şahsiyetin uydurma rivayetlere yer vermesi ve onları eserlerinde kullanması yadırganacak bir durumdur. Çünkü Geylânî, halk nazarında hüsnü kabulle karşılanmıştır. Örneğin, o “cennet ve cehennem ile ehlinin hallerine” yönelik pek çok uydurma haber kullanmaktadır. O, eserinde kullandığı bu rivayetlerin bir kısmını kendisi gibi sûfî âlimlerin eserlerinden almıştır. Muhtemelen hadis aldığı kişilere güvendiğinden dolayı hadisleri tetkik etme ihtiyacı hissetmemiş olabilir.

Geylânî, yetmiş üç fırka hadisinde Salimiyye fırkasını anlatırken onların belirgin özelliklerine yer vererek batıl fırka olduklarını açıklamıştır. Salimiyye

²⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Hâtem*, 4 (1 nolu dipnot).

²⁷⁷ Geylânî, *Sırru'l-Esrâr* (Sırların Sırrı), terc. Mehmet Eren, Gelenek yay. İstanbul, 2015, (mütercimnin önsözü s. 13).

fırkasının arasında anlatılan bir hikâyeye göre: “Allah, Hz. Mûsâ ile konuşunca Mûsâ gurura kapılmış. Onun bu halini gören Allah, “Gurura kapıldın öyle mi Mûsâ! Gözünü uzat da bir bakıver” buyurmuş. Musa bakınca ne görsün! Yüz Tur dağı ve her Tur’un üzerinde bir Musa daha var!”²⁷⁸

Geylânî bu rivayetin hadisçilere göre uydurma olduğunu, Hz. Peygamber’in kendisine yalan yere bir söz isnat edenleri tehdit ederek şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Her kim, bile bile benim söylemediğim bir sözü bana isnad ederse cehennem için şimdiden hazırlığını yapsın.”²⁷⁹

Geylânî, el-Ğunye’yi kolay bir üslup ile kaleme almış olup, fıkıh, akaid ve edep ile ilgili pek çok önemli hususa değinmiştir. Önemli gördüğü bu hususları ayet ve hadislerle delillendirerek eserini sağlam bir kaynak olacak şekilde kaleme almıştır. Ancak eser içerisinde bid’at namazlar, uydurma dua ve zikirlerle yer verir. Geylânî, cennet ve cehennem, Recep, Regâib ve diğer gecelerle ilgili pek çok zayıf ve uydurma rivayetlere yer verir. Kullandığı bu rivayetleri vaaz üslubu ile zikreder. Öyle ki bu rivayetlerin onun sözleri mi yoksa hadis mi olduğu anlaşılmamaktadır. Eğer bu zayıf ve uydurma rivayetler olmasaydı, şüphesiz eser daha faydalı olurdu. Geylânî, eserin beş bölümünde de zayıf ve uydurma rivayetlere yer vermekle birlikte, eserin daha çok 3. ve 4. bölümlerinde, yani “meclisler” ve “faziletli ameller” kısmında bu tür rivayetlere çokça yer verir. Muhtemelen bunun sebebi terhib ve terhib konularında zayıf hatta uydurma rivayetlerle ilgili müsamahakâr davranması veya kendisinden önce telif edilen eserlerdir. Bundan olsa gerek ki İbn Kesîr (v. 774/1373), Geylânî’nin el-Ğunye ile Fütuhul-Gayb isimli eserlerinin güzel şeyler içerdiğini, ancak hadisle alakalı konularda bu eserlerin zayıf ve uydurma rivayetler barındırdığını dile getirerek tenkit etmektedir.²⁸⁰

²⁷⁸ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 172.

²⁷⁹ Buhârî, *İlim*, 38; Müslim, *Mukaddime*, 3; Ebû Dâvûd, *İlim*, 4; Tirmizî, *İlim*, 8; krş. Geylânî, *el-Ğunye*, s. 173.

²⁸⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, XVI, 419-420.

3. HADİSLERİ YORUMLAMA ve DEĞERLENDİRME METODU

3.1. Rivayetlerin Senedi ile İlgili Usûlü

3.1.1. Hadisleri Senedleriyle Zikretmesi

Abdülkâdir Geylânî el-Ğunye’de işlediği konulara uygun bol bol rivayet kullanmıştır. Kullandığı bu rivayetlerin tamamı olmasa da pek çoğunu senetleriyle birlikte vermiştir. Bu dönemde telif edilen hadis kitaplarında bile sened terkedilmesine rağmen, Geylânî’nin senetli rivayetleri nakletmesi oldukça anlamlıdır. Bu durum onun İslamî ilimlerde “hadisçi tavrı”nın devamından yana olduğunu göstermektedir.²⁸¹

Hadisçilerin bile hadis kitapları telifinde senetleri hazfettikleri bir dönemde, hicrî VI. asırda yaşamış bir sûfiden, üstelik tasavvuf ve vaaz üslubuyla yazılmış bir eserde, hadis kullanımında senetleri sevketmesi şüphesiz beklenmezdi. Ancak Geylânî el-Ğunye’de rivayetlerin tamamını olmasa da pek çok rivayeti senetleriyle sevketmiştir. Ancak dönemin şartları gereği yine de bazı hadisleri sadece sahabe ravilerinden veya direk Hz. Peygamber’den nakletmiştir. Naklettiği bazı rivayetlerde senetlere yer veren Geylânî, ravilerin durumları hakkında pek bilgi vermemiş, cerh ve ta’dil metoduna hiç başvurmamıştır. Bunun sebebi muhtemelen eserinin halka yönelik olması ve vaaz edebiyatı özelliği taşımasıdır. Büyük çoğunluğunu sadece sahabe isimleriyle sevkettiği hadislerde ise sahabenin belirgin özelliklerine değinmemiştir.

Örneğin Geylânî, zilhicce ayının faziletini anlattığı bölümde senetli hadislere yer verir. O hadislerden biri şudur: Şeyh Ebu’l-Berekât-Fadl b. Muhammed Kassâr Isfahanî-Ebû Said Hasan b. Ali b. Sehlân- Abdullah b. Verrâk- Ebû Bekir Bezzâr- Ebû Kâmil Fazl b. Hüseyin Cahderî-Ebû Asım b. Hilâl- Eyyub- İbn Zübeyr- Cabir’den şöyle nakledilmiştir: Allah Rasûlü (s): “Dünya günlerinin en üstünü zilhicce ayının ilk on günüdür” buyurunca “Allah yolunda onun gibisi hiç yok mudur?” diye soruldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s) “Hayır, Allah yolunda onun

²⁸¹ Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Ensar yay. İstanbul, 2012, s. 263.

gibisi hiç yoktur, yüzünü toprağa bulayan (yani savaşta şehid olan) kişi hariç” buyurdu.²⁸²

Geylânî, arefe günü ve gecesinin üstünlüğü bölümünde de senetli hadislere yer verir. O hadislerden birine örnek şudur: Hibetullâh b. Mübarek tarikiyle şu raviler yoluyla rivayet edilmiştir: Ebû Ali Hasan b. Ahmed-Ali b. Muhammed b. Abdullah Ma'del-Ebû Ali b. Savvâf-Abdullah b. Muhammed b. Naciye-Ömer b. Hafî Ebû Amr- Muhammed b. Mervan- Hişam Destevâî-Ebu Zübeyr- Cabir b. Abdullah'tan Allah Rasûlü'nün (s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: Arefe gününden daha faziletli bir gün yoktur. Allah o gün, gökyüzündeki meleklerle yeryüzü halkı ile övünür ve ‘görüyor musunuz kullarım toz toprak içinde kalmak pahasına dünyanın bir yanından bana geldiler, rahmetimi umuyor, azabımdan korkuyorlar’ der. İnsanların cehennemden en çok azâd edildiği gün arefe günüdür.”²⁸³

Geylânî, el-Ğunye'nin 1, 2 ve 5. bölümlerinde senetli hadis kullanmamıştır. O, 3 ve 4. bölümlerde ise çok fazla senetli hadis kullanmıştır. Hadis hocalarının tespit edildiği rivayetler el-Ğunye'de yer almamaktadır. O, genelde kullandığı rivayetlerin büyük bir kısmında sadece sahabe ravileri zikrederek, senetlerin diğer kısmını vermeden aktarmaktadır. Bu durum rivayet döneminden nakil dönemine geçildiği, artık rivayetlerin hadis kitaplarından öğrenildiği dönemde olmasından kaynaklanmış olabilir.

Örneğin Geylânî, “yüzük takmak” bölümünde Ebû Davud'un Enes b. Malik'ten şöyle rivayet ettiğini belirtmiştir: Allah Rasûlü (s), bazı yabancılara mektup yazacağı zaman, kendisine şöyle denildi: “Onlar mühürsüz mektup okumazlar.” Bunun üzerine gümüşten bir yüzük ve üzerinde “Muhammedün Rasûlullâh”

²⁸² Suyûtî, *el-Câmiû's-Sağîr*, I, 82 (no: 1301); Heysemî, rivayetin Bezzâr tarafından nakledildiğini, ricalinin sika ve hadisin hasen olduğunu belirtir. (Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 8 (no: 5933).

²⁸³ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IV, 69-70 (no: 2090); İbn Hibbân, *es-Sahih*, IX, 164 (no: 3853) (Şuayb Arnavûd hadisin sahih olduğunu, ancak senette yer alan Muhammed b. Mervan'ın durumunun tartışmalı olduğunu belirtir.); Heysemî ise hadisin Ebû Ya'lâ tarafından rivayet edildiğini, senesinde bulunan Muhammed b. Mervan'ın hakkında farklı görüşler bulunduğunu diğer ravilerin ise sika olduklarını belirtir. (Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, III, 562 (no: 5553). El-Ğunye'nin muhakkiki hadisin zayıf olduğunu belirtir. (Bkz. Geylânî, *el-Ğunye*, s. 391.)

mührünü yazdırdı.²⁸⁴ Yine Enes b. Malik'in şöyle dediği nakledilmiştir: “Allah Rasûlü'nün yüzüğünün tamamı gümüşlendi. Yüzüğünün taşı da siyah akiktendi.”²⁸⁵

Başka bir örnekte Geylânî, “Kur'an” konusunu işlerken Buhârî'nin Abdullah b. Üneys'ten naklettiği rivayete yer verir: Allah Rasûlü'nü şöyle buyururken işittim: “Allah, bütün insanları bir meydana toplayacak ve onlara, yakında ve uzakta olan herkesin duyabileceği bir sesle ‘Hesap ve ceza gününün tek hâkimi benim! Bugün sadece benim hükmüm geçer’ diye seslenir.”²⁸⁶

Geylânî bazen de rivayetleri kullanırken sahabe tabakasını düşürerek “Kâle Rasûlullah” diyerek direk Hz. Peygamberden rivayeti nakletmiştir.

Örneğin ölümü hatırlama konusunun işlendiği yerde Geylânî şöyle der: Ölümü hatırlamak müstehabdır. Çünkü Hz. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur: “Hayatın bütün tadını tuzunu yok eden ölümü çokça hatırlayınız.”²⁸⁷

Geylânî, aynı konunun devamında yine hadisin senedini zikretmeksizin Hz. Peygamber'den nakletmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Varlıklı bir kişinin, vasiyeti yazılı olmadan üstüste iki gece geçirmesi doğru değildir.”²⁸⁸

Geylânî'nin eserinde kullandığı hadislerin senetlerini zikretmemesi onun hadislere bir hadisçi gözüyle bakmadığını, sadece hadisin mesajına dikkat çekmek isteğini göstermektedir. Ayrıca kendisinden önce hadislerin tedvin işinin bitmiş olması ve hadislerin kitaplarda yazılı olması, onu böyle bir uygulamaya sevk etmiş olabilir. Kullandığı bazı hadislerde görülen lafız farklılıkları da onun daha çok muhtevayı önemseydiğini göstermektedir.

²⁸⁴ Ebû Dâvûd, *Hâtem*, 1; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, VIII, 351 (no: 5927); krş. Geylânî, *el-Ğunye*, s. 47.

²⁸⁵ Ebû Dâvûd, *Hâtem*, 1; Nesâî, *Ziyet*, 51; İbn Mâce, *Libâs*, 39; İbn Hanbel, *Müsned*, XXI, 67 (no: 13358); krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 47.

²⁸⁶ Buhârî, *Tevhid*, 32; krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 111.

²⁸⁷ Tirmizî, *Sıfatü'l-Kiyame*, 26; Nesâî, *Cenâiz*, 3; İbn Mâce, *Zühd*, 31; İbn Hibbân, *es-Sahih*, VII, 259 (no: 2992); İbn Hanbel, *Müsned*, XIII, 301 (no: 7925); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, X, 556 (no: 18213); krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 565.

²⁸⁸ Buhârî, *Vasâyâ*, 1; Müslim, *Vasiyyet*, 1; Ebû Dâvûd, *Vasâyâ*, 1; Nesâî, *Vasâyâ*, 1; krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 565.

Abdülkâdir Geylânî hakkında araştırmalarda bulunan Seyfullah Erdoğmuş, *el-Ğunye*'de senetli rivayet edilen hadislerde dikkat çeken iki ravi hakkında şu bilgilere yer vermektedir:

1- Ebu'l-Berekat Hibetullah b. Mübarek el-Bağdâdî es-Sekâtî: Hafız muhaddis. Tarih, siyer ve lügat konusunda geniş bilgi sahibidir. Kendisi sika kabul edilmemiştir. Kadı Ebû Ya'la İbnü'l-Ferrâ, Muhammed b. Ahmed en-Nersî, Ahmed b. Muhammed en-Nakur ve başkalarından rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Tâhir es-Silefî ve başkaları rivayet etmiştir. şucâ ez-Zuhelî ve hafız Ebu'l-Fadl b. Nasır onun hadiste zayıf olduğunu, yalanının ortaya çıktığını belirtmişlerdir. El-Mübârek b. Kâmil el-Haffâf da onun rivayetlerinde çok gevşek olduğunu söylemiştir. İsnadlar uydurduğu, görmediği kimselerden işitmiş gibi rivayetlerde bulunduğu tespit edilmiştir.²⁸⁹ İbn Hacer el-Askalanî (v.852/1449), *Tebyinu'l-Aceb bimâ verade fi şehri Receb* adlı eserinde, Hibetullâh es-Sakatî'nin hadis uydurduğunu, Recep ayının faziletleri hakkındaki rivayetleri uydurduğunu belirtmiştir.²⁹⁰ *el-Ğunye*'de Hibetullah'tan naklen 39 rivayet yer almıştır.

2- Ebû Nasr Muhammed b. Ebû Ali Hüseyin el-Benna: Kaynaklarda Abdülkâdir Geylânî'nin ilim aldığı hocaları arasında bulunmamasına rağmen *el-Ğunye*'de kendisinden 62 rivayet aktarılmış olup, büyük çoğunluğu münker, munkatı, zayıf ve uydurma rivayetlerdir. Kimliğine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.²⁹¹ Tabakat kitaplarında kendisiyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılmamasına rağmen Yafiû (v. 768/1366)²⁹² onu Geylânî'nin hadis hocaları arasında zikretmektedir.

Abdülkâdir Geylânî'nin gerek Recep ayında ve gerek diğer aylarda yaptığı sohbet meclisleri, *Fethu'r-Rabbânî*, *Cilâu'l-Hâtır* ve *Fütûhu'l-Gayb* isimli eserlerinde tarihleriyle kayıt altına alınmasına rağmen, vefatına yakın yaptığı bu sohbetlerde Recep ayının, Regâib gecesinin veya Miraç gecesinin faziletleri

²⁸⁹ İbn Receb el-Hanbelî, *ez-Zeyl âla Tabakâti'l-Hanâbile*, I, 265-268.

²⁹⁰ İbn Hacer, *Tebyînu'l-Aceb bimâ Verade fi şehri Receb*, thk. Tarık b. İvadullah, Müessesetü Kurtuba, tsz. s. 37-47.

²⁹¹ Erdoğmuş, Seyfullah, *Abdülkâdir Geylânî'nin Kendi İsnadıyla Rivayet Ettiği Hadisler*, Mercan Kitap, 2008, s. 24-25

²⁹² el-Yâfiû, *Mirâtü'l-Cinân*, III, 266.

hakkında uydurulan rivayetlerden hiçbiri zikredilmemiştir. Bu da iki ihtimali gündeme getirir.

1- Hibetullah es-Sakatî'nin naklettiği rivayetler Geylânî'nin ismi kullanılarak rağbeti ettirilmesi için kitaba sonradan eklenmiştir. Geylânî'nin *el-Ğunye* dışında diğer eserlerinde Hibetullah senediyle rivayet ettiği bir hadis bulunmamaktadır.²⁹³

2- Abdülkâdir Geylânî, es-Sekatî'nin durumunu öğrenmiş ve artık ondan rivayet etmekten vazgeçmiştir. Nitekim ilim ehlerinden hiç kimse Geylânî'den bu uydurma rivayetleri bir isnad ile *el-Ğunye*'ye nispet ederek nakletmemiştir. Regaib namazı gibi uydurma namazları eleştiren ilim ehli de, Gazzâlî ve Ebû Tâlib el-Mekkî'nin kitaplarına atıfta bulunmuş,²⁹⁴ Geylânî'ye nisbet etmemişlerdir.²⁹⁵

Böyle bir iddia karşısında tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Hacer el-Askalânî²⁹⁶ ve Yafîî'nin (v. 768/1366)²⁹⁷ açıklamalarına göre Abdülkâdir Geylânî Sakatî'den rivayetlerde bulunmuştur. *El-Ğunye*'de es-Sakatî'den nakledilen rivayetlerin zayıf veya mevzu olması, Geylânî'nin ondan hadis almadığı veya sonradan eklendiği düşüncesini yansıtmamaktadır. Ayrıca Geylânî'nin es-Sakatî'den hadis almaktan vazgeçtiğine dair bir bilgi bulunamamıştır. Erdoğan'ın tespitleri ihtimal dâhilinde olduğu ve kaynaklarda böyle bir bilginin bulunmayışı bizleri bu konuda temkinli davranmaya sevketmektedir.

3.1.3. Hadislerin Sıhhatine Yönelik Açıklamaları

Abdülkâdir Geylânî kullandığı bazı rivayetlerin sıhhati hakkında kısa bilgiler verir. Örneğin cennet ve cehennemi anlattığı bölümde naklettiği: “Allah, ölümü güzel bir koç suretinde huzuruna çağırarak cennetle cehennem arasındaki bir noktada boğazlayacak ve tam o sırada şöyle bir nida yükselecektir: “Ey cennet halkı! Bundan sonrası sonsuzluktur. Artık ölüm diye bir şey yoktur. Ey cehennem halkı! Bundan

²⁹³ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 25

²⁹⁴ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *Fetavâ'l-İmam en-Nevevî el-Müsemma bi'l-Mesâilî'l-Mensûra*, thk. Muhammed Haccâr, Darü'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrût, 1996, s. 31.

²⁹⁵ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 25-26

²⁹⁶ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, haz. Abdülfettâh Ebû Ğudde, *Mektebetü'l-Matbuâti'l-İslamiyye*, Beyrût, ts. VIII. 326.

²⁹⁷ el-Yâfiî, *Mirâtü'l-Cinân*, III, 266.

sonrası sonsuzluktur, artık ölüm diye bir şey yoktur.”²⁹⁸ hadisinin sahih bir şekilde Hz. Peygamber’den nakledildiğini belirtmiştir.²⁹⁹

Diğer bir örnekte Hz. Peygamber’in kefenlenmesi konusunda Hz. Aişe’nin naklettiği “Allah Rasûlü (s.) Sehûliyye denilen pamuklu üç parça beyaz yemen bezi ile kefenlendi ve bu bezler arasında gömlek ve sarık yoktu”³⁰⁰ hadisinin Ahmed b. Hanbel tarafından sahih kabul edildiğini ifade ederek, kendisinin de bu görüşü kabul ettiğini hissettirmektedir.³⁰¹ Burada da Ahmed b. Hanbel’in hükmünü genellikle olduğu gibi kabul etmektedir.

Görüldüğü gibi Geylânî, nadir de olsa rivayetlerin sıhhat derecelerine dikkat çekmektedir. Ahmed b. Hanbel’in hadisler hakkında verdiği hükümleri olduğu gibi kabul etmektedir.

3.2. Rivayetlerin Metni ile İlgili Usûlü

3.2.1. Garib Kelimeleri Açıklaması

Geylânî, rivayet metinlerinde geçen garip kelimeleri açıklamaya özen gösterir. O özellikle anlaşılması güç kelimelerin sözlük anlamlarının yanında Arap dilindeki kullanımlarıyla ilgili açıklamalara da yer verir. Bazı kelimeleri detaylı açıklamaya çalışmasına rağmen, bazılarında kısa açıklamalarla yetinir.

Örneğin Geylânî, “saçların boyanmasını” anlattığı bölümde örnekler vererek konuyu pekiştirmeye çalışmaktadır. Hz. Ebû Bekir, Mekke’nin fethedildiği gün babası Ebû Kuhâfe’yi Hz. Peygambere getirmişti. Hz. Peygamber Ebû Bekir’e: “İhtiyarı evde oturtsaydın. Hiç kuşkusuz biz Ebû Bekir’e verdiğimiz değerden dolayı onun evine gelirdik” buyurdu. Bunun üzerine babası Müslüman oldu. Saçı ve sakalı bembeyaz bir çiçek gibi ağarmıştı. Hz. Peygamber (s.): “Onun saçını ve sakalını değiştirin; ama siyaha boyamayın” buyurdu. Geylânî, bembeyaz çiçek diye tercüme ettiğimiz “الثغامة” “seğame” kelimesi hakkında şu açıklamayı yapmıştır: “Ebû Ubeyd şöyle demiştir: “seğame”, beyaz çiçekli ve meyveli bir bitkidir. Saç ve sakaldaki

²⁹⁸ Buhârî, *Tefsîru 'l-Kurân* (Meryem suresi), 1; Müslim, *Cennet*, 40; Tirmizî, *Sıfatü 'l-Cenne*, 20.

²⁹⁹ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 136

³⁰⁰ Buhârî, *Cenâiz*, 23; Müslim *Cenâiz*, 45; Ebû Davûd, *Cenâiz*, 34. Tirmizî, *Cenâiz*, 20; İbn Hanbel, *Müsned*, XLII, 198 (no:25323); krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 570.

³⁰¹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 570. Benzer örnekler için bkz. Geylânî, *a.g.e.*, s. 139, 326, 656.

aklık bu çiçeğe benzetilir.” İbnü’l-A’rabî ise şöyle demiştir: “Seğame”, “kar gibi ağaran bir ağacın adıdır.”³⁰²Geylânî burada her ne kadar kelimeyi kendisi izah etmemiş olsa da açıklayan âlimlerin açıklamalarına yer vermiştir.

Başka bir yerde “أنه كره السراويل المخرفجة” “Hz. Peygamber’in ayakların üstüne degecek kadar uzun ve geniş olan şalvarı beğenmediği nakledilmiştir”³⁰³ Geylânî, bu rivayette geçen “المخرفجة” “*muharfece*” kelimesini, ayakların üstüne degecek kadar uzun ve geniş olan şalvar, olarak açıklamıştır. Bu kelimenin sözlük anlamı bolluk demektir. Denilir ki “عيش مخرفج” “*ayşun muharfec*” bolluk olduğu zaman söylenir.³⁰⁴

Geylânî, “Ramazan ayını” anlattığı bölümde naklettiği hadiste Abdullah b. Ömer Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Biz ümmî bir ümmetiz, hesap kitap bilmeyiz. (İki elinin on parmağını göstererek) ay, şu kadar, şu kadar ve şu kadardır.”³⁰⁵ Geylânî’ye göre, bu rivayette yer alan “الشهر” “*şehr*”(ay) kelimesine Arapça’da şehr denilmesinin sebebi meşhur olması ve herkesçe bilinmesidir. Şehr kelimesi, beyaz anlamına gelen şöhret kelimesinden türemiştir. Bir kimse kılıcı kınından çekip çıkarınca “شهرت السيف” “*şehertü’s-seyf*” der; yine hilal doğunca “شهر الهلال” “*şehera’l-hilal*” denir.³⁰⁶

Kurban konusunun anlatıldığı bölümde Geylânî, Hz. Aişe’den nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber boynuzlu ve alaca renkte iki koç kurban etti. Her defasında besmele çekiyor ve hayvanın hareket etmesini engelleyerek onu boğazlıyordu.³⁰⁷ Alaca diye tercüme edilen “الملح” kelimesi için Ebû Ubeyde siyah-beyaz bir koç idi, ama siyahı daha fazlaydı,” şeklinde açıklar.³⁰⁸ Bu rivayetin devamında Hz. Aişe’den nakledilen başka bir hadise göre, Hz. Peygamber: “Kurban siyaha basmalı, siyaha bakmalı, siyaha yatmalı” Hz. Peygamber’in istediği gibi bir

³⁰² Geylânî, *el-Ğunye*, s. 37.

³⁰³ Rivayeti hadis kaynaklarında bulamadık.

³⁰⁴ Geylânî, *a.g.e.*, s. 55.

³⁰⁵ Buhârî, *Savm*, 13; Müslim *Siyam*, 15; Ebû Davûd, *Siyam*, 4; Nesâî, *Siyam*, 8.

³⁰⁶ Geylânî, *a.g.e.*, s. 341.

³⁰⁷ Müslim, *Edâhî*, 17; Ebû Davûd, *Dahâyâ*, 4; İbn Mâce, *Edâhî*, 1; İbn Hanbel, *Müsned*, XIX, 193 (no: 12147).

³⁰⁸ Geylânî, *a.g.e.*, s. 413.

kurbanlık getirildi, onu kurban etti. Yatırdı ve şöyle diyerek kesti: “Bismillah. Allahım! Bu kurbanı benim, ümmetim ve ailem adına kabul buyur.”³⁰⁹

Hadis âlimleri, hadiste geçen “يطأ في سواد وينظر في سواد” “Siyaha basmalı, siyaha bakmalı” diye tercüme ettiğimiz bu kısma şu manayı verdiler: “Eti ve yağının çokluğundan böyle denmiştir. Öyle ki, eti ve yağının çokluğu sebebiyle kendi kendine yeter kendi gölgesinde kalır. Kendi kendine bakar.” Burada geçen “sevâd” kelimesini kimi dilciler, “ön ayakları, gözleri ve diz kapakları kara” olarak açıklamışlardır.³¹⁰ Dilcilerin açıkladığı anlamın daha isabetli olduğunu düşünüyoruz.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Geylânî, kitabında rivayetlerde geçen garip kelimeleri açıklamakta ve manalarının tahlilini yapmaktadır. Hadis rivayetlerindeki bazı metinlerin anlaşılmasına yönelik bu açıklamaları yapmaktadır. Geylânî, garip kelimeleri açıklamakla birlikte, hadislerin ayetler ve hadislerle açıklanmasına da önem vermektedir.

3.2.2. Ayetlerle İstişadı

Geylânî, hadis yorumlarını zenginleştirmek ve hadislerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla hemen hemen şerh ettiği tüm hadisleri zengin bir şekilde ayet ile desteklemektedir. Geylânî, hadisin içerisindeki garip kelimelerle ilgili ayetleri zikrederken, hadislerden fikhî hükümleri açıklamada yine ayetlere yer vermektedir. En çok başvurduğu yöntem ise hadisin içerisindeki ifadelerin ayetlerdeki anlam benzerliğine dikkat çekerek yorumlarını ayetlerle desteklemektedir. Ayet ve hadis muhtevalarının uyumuna vurgu yapmaktadır.

Örneğin “ana babaya iyilik” bölümünde nakledilen “Allah Teâlâ’ya isyan olan yerde (kula) itaat yoktur. İtaat ancak meşru olanda gerekir”³¹¹ hadisinden sonra konuyla alakalı olarak “Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü

³⁰⁹ Müslim, *Edâhî*, 19; Ebû Davûd, *Dahâyâ*, 4; İbn Hibbân, *es-Sahih*, XIII, 236 (no:5915); İbn Hanbel, *Müsned*, XLI, 39 (no: 24491).

³¹⁰ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 413.

³¹¹ Tirmizî, *Cihâd*, 29; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 333 (no: 1095); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, IV, 181 (no: 3917).

körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme”³¹² ayetine yer verilmektedir. Geylânî, bu ayet ve hadisin Allah’a isyan etme anlamı taşıyan bütün konuları kapsamadığını, böyle bir emrin tutulmayacağını ifade ederek, ayet ve hadisteki muhtevanın benzerliğine dikkat çekmektedir.³¹³

Cabir b. Abdullah, Allah Rasûlü’nün (s) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Kıyamet gününde şehitlerin efendisi Abdülmuttalib oğlu Hamza’dır; bir de zalim bir idareci önünde doğrulup iyiliği emreden ve kötülüğü yasaklayan ve bunun sonucunda öldürülen kimsedir.” Geylânî’ye göre, Allah, yaptığı kötülükten men edildiğinde izzet damarını tutarak geri adım atmayan kimseden söz ederek şöyle buyurmuştur: “Ona, ‘Allah’tan kork da kendine gel’ denilse hemen anlamsız bir gurura kapılır ve bu tavrı onu daha fazla günaha sürükler.”³¹⁴

Görüldüğü gibi Geylânî, hadislerin ayetlerle açıklanmasına gayret göstermiştir. Özellikle vurgulamak istediği ve ehemmiyetli gördüğü konularda hadislerden sonra direk ayete geçmektedir.

3.2.3. Hadislerle İstişadı

Geylânî’nin eserinde hadislerin anlaşılması için kullandığı bir metot da hadislerin hadislerle açıklanmasıdır. Geylânî, hadisin içerisinde geçen garip kelimeleri bir başka hadiste geçen fakat daha açık ve anlaşılır bir ifade ile aktarılan rivayetleri zikreder. Bunun yanında bazen hadisin manasına destek maksadıyla farklı bir rivayeti zikreder, ayrıca hadisten çıkardığı fikhî hükümleri başka hadislerle, bazen de aynı anlama gelen farklı metinleri de zikreder. Böylece hadisin anlaşılmasına büyük oranda yardımcı olmaktadır.

Örneğin, düğün yemeği konusunda Geylânî şöyle der: “Düğün yemeğine icabet etmek güzeldir; isterse yer, isterse dua ederek ayrılır. Çünkü Câbir b. Abdullah Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Davet edilen, -yiyecek de yemeyecek de- olsa davete icabet etsin.”³¹⁵ Geylânî bu rivayeti aşağıdaki hadisle

³¹² Lokmân, 31/15.

³¹³ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 69.

³¹⁴ Bakara, 2/206; krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 97.

³¹⁵ Müslim, *Nikâh*, 105; Ebû Dâvûd, *Et’ime*, 1; İbn Mâce, *Sıyâm*, 47; Nesâî, *Velîme*, 7; İbn Hanbel, *el-Müsned*, XXIII, 386 (no: 15219).

açıklamaktadır: Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Çağrıldığı davete icabet etmeyen Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelmiş olur. Davet edilmediği ziyafete gidense hırsız olarak girmiş, yağmacı olarak çıkmış olur."³¹⁶

Geylânî, öldürülmesi caiz olan ve olmayan hayvanlar konusunda naklettiği bir hadisi farklı hadislerle açıklamaya çalışmaktadır. Evde görülen yılanlara ne yapılması gerektiği kendisine sorulunca Hz. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur: "Evlerinizde bunlardan birini gördüğünüzde ona 'Nuh'un ve Süleyman'ın sizden aldığı sözü hatırlatıyorum ve bize zarar vermemenizi istiyorum'deyin. Geri dönerlerse ne ala, yoksa onları öldürün."³¹⁷ Geylânî bu hadisi benzer manalara gelen şu rivayetlerle açıklamaktadır: Abdullah b. Mes'ûd Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Bütün yılanları öldürün, her kim onların öç alacağından korkarsa benden değildir."³¹⁸ Diğer bir rivayet de şu şekildedir: Salim, babası Abdullah b. Ömer kanalıyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Sırtında beyaz iki çizgi bulunan yılanları ve ebter yılanlarını öldürün. Çünkü onlar gözü kör eder, gebeye düşük yaptırır."³¹⁹ Görüldüğü gibi Geylânî konuyla ilgili rivayetleri naklederek konunun anlaşılmasına önem verdiğini hissettirmektedir.

3.2.4. Arap Şiirleriyle İstişhadı

Geylânî, hadisleri yorumlarken hadisin muhtevasına uygun şiirler aktarır. Örneğin Ebû Hureyre'nin rivayetine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Allah kendisinden istemeyen kuluna öfkelenir."³²⁰ Geylânî, bu rivayeti aktardıktan hemen sonra konuya benzerlik açısından aşağıdaki şiire yer verir.

³¹⁶ Ebû Dâvûd, *Et'ime*, 1; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, XII, 152 (no: 9200); İbn Hanbel rivayetin "Çağrıldığı davete icabet etmeyen Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelmiş olur" kısmını nakleder. Şuayb Arnâvûd, rivayetin zayıf olduğunu belirtir. (İbn Hanbel, *el-Müsned*, IX, 202 (no:5263); krş. Geylânî, *el-Ğunye*, s. 42.

³¹⁷ Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 177; Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyl*, 272; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VII, 92 (no: 6429)

³¹⁸ Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 177; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IX, 410 (no: 9747); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 68 (no: 6119).

³¹⁹ Buhârî, *Bedü'l-Halk*, 14; Müslim, *Selâm*, 124; Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 177;

³²⁰ İbn Hanbel, *el-Müsned*, XV, 438 (no: 9701); Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, II, 360 (no: 1065).

وَبَنِي آدَمَ حِينَ يَسْأَلُ يَغْضَبُ اللهُ يَغْضَبُ إِنْ تَرَكْتَ سُؤْلَهُ
bulunmadığı zaman kızar; insanoğlu ise istendiği zaman kızar.³²¹

Geylânî, zulüm konusunda şöyle der: “Aklı olan kişi, işlediği günahları, yaptığı haksızlıkları ve mazlumun duasını hafife almamalıdır. Çünkü Hz. Peygamber: “Zulüm kıyamet gününde kat kat karanlık olacaktır”³²² buyurmaktadır. Duanın önemini anlattığı bölümde ise Hz. Peygamber’in “Kul, elini açarak Allah’a dua edince, Allah onun elini boş çevirmekten utanır. İstedliğini ya dünyada hemen verir ya da kıyamet gününe bırakır.”³²³ Geylânî rivayete muhteva açısından benzemesi sebebiyle şu şiire yer verir:

تَبِينُ فَيْكَ مَا صَنَعَ الدَّعَاءُ أَتَسْمَعُ بِالدَّعَاءِ فَتَزْدِرِيهِ
لَهَا أَمْدٌ وَلِلْأَمْدِ انْقِضَاءُ وَلَكِنْ سَهَامُ الْيَلِّ لَا تَخْطِيهِ

“Demek duanın nasıl tesirli olduğunu bilmeden onunla alay edip onu küçümsüyorsun ha! İyi bil ki gece okları (yani geceleyin yapılan dualar) hedefi hiç şaşırılmaz; ama kabulü için bir zaman vardır ve o zaman er ya da geç gelecektir.”³²⁴

Geylânî, iyiliği emir ve kötülükten alıkoyma konusunu işlerken, Enes b. Malik’ten nakledilen hadise yer verir. Buna göre Hz. Peygamber (s), şöyle buyurmuştur: “İsrâ gecesinde dudakları makaslarla kesilen kimseler gördüm. ‘Allah aşkına, ey Cibrîl! Bunlar kimlerdir?’ dedim. ‘Bunlar, ümmetinin hatipleridir. Onlar, Kitabı okuyup insanlara iyiliği emrediyorlar; ama kendilerini unutuyorlardı’ dedi.”³²⁵ Rivayetine yer vererek bu rivayeti şairin şu sözü ile bitirmektedir. Şair der ki:

لَا تَنْتَهَ عَنْ خَلْقٍ وَتَأْتِي مِثْلَهُ عَارٌ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمَ

“İnsanlara bir davranışı yasaklarken sen benzerini yapma. Şayet yaparsan bu, senin için çok büyük ayıptır.”³²⁶

³²¹ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 207.

³²² Buhârî, *Mezâlim*, 8; Müslim *Birr ve’s-Sıla*, 56; Tirmizî, *Birr ve’s-Sıla*, 83.

³²³ Ebû Dâvûd, *Salât*, 358; İbn Mâce, *Dua*, 18.

³²⁴ Geylânî, *a.g.e.*, s. 325.

³²⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, XXI, 104, 158 (no: 13421, 13515); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, I, 131 (no: 511); Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, VII, 38 (no:4611).

³²⁶ Geylânî, *a.g.e.*, s. 95.

Geylânî, hadisleri şerh ederken genelde muhteva benzerliği olan şiirlere yer vermiştir. O, hadislerin verdikleri mesajları şiirlerle süslemiştir. Bu durum hadislerin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir.

3.2.5. Sahabe Sözlerini Kullanması

Sosyal ortam göz önüne alındığında rivayetleri en iyi anlayanların sahabe oldukları muhakkaktır. Bunun içindir ki birçok rivayet metinlerinde sahabe idraclarına şahit olunmuştur. Dolayısıyla hadislerin anlaşılmasında sahabilerin sözleri ve uygulamaları bizim için önemlidir. Geylânî, bu hususun farkında olarak, hadisleri yorumlarken sahabilerin söz ve uygulamalarına sıkça yer vermiştir.

Örneğin cenaze kabre konduğunda Hz. Peygamber'den nakledilen “بِسْمِ اللَّهِ “وَعَلَىٰ مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ”³²⁷ Allah’ın adıyla ve Allah Rasûlü’nün ümmeti zümresinde”³²⁷ denir. Kabre toprak atınca şöyle denir: “إِيمَانًا بِكَ وَتَصَدِيقًا بِرَسُولِكَ وَإِيمَانًا بِبِعْتِكَ هَذَا مَا وَعَدَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ”³²⁸ “Allah’ım! Sana inanarak, Rasûlü’nü doğrularak ve bizi yeniden dirilteceğine inanarak (gömdük). Bu Allah’ın ve Rasûlü’nün vaad ettiği şeydir ve elbette Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir”³²⁸ diye dua edin”. Geylânî, Hz. Ali’den nakledilen bu rivayetin devamında Hz. Ali’nin şu sözüne yer verir: “Her kim böyle yaparsa, ölünün üzerine atılan toprak tanesi kadar ona sevap yazılır.”³²⁹

Geylânî, “vera/takva” konusunu işlerken Numan b. Beşir’den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu belirtir: “Helal da açıktır, haram da. İkisi arasında ise çoklarının bilmediği şüpheli konular vardır. Her kim bu şüpheli konulardan kaçınırsa dinini ve namusunu korumuş olur. Kaçınmayan ise harama düşer. Şüpheli şeyler karşısında kalan kişi, hayvanlarını bir koruluk etrafında otlatan çobana benzer. Bu hayvanların koruluğa girmesi an meselesidir. Her hükümdarın bir koruluğu vardır. Şunu iyi bilin ki Allah’ın koruluğu haramlarıdır. Şunu da bilin ki bedende bir et parçası vardır. O, sağlıklı olunca bütün beden sağlıklı olur; o sağlığını kaybedince bütün beden sağlığını kaybeder. İşte o et parçası kalptir.”³³⁰

³²⁷ İbn Mâce, *Cenâiz*, 38; İbn Hanbel, *Müsned*, IX, 42 (no: 4990).

³²⁸ Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, III, 538 (no: 5470); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, V, 338 (no: 5486).

³²⁹ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 77.

³³⁰ Buhârî, *İmân*, 39; Müslim, *Müsakât*, 107; Ebû Dâvûd, *Büyû’*, 3; krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 234.

Geylânî bu rivayeti Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin şu sözüyle açıklamaktadır: “Her şeyin bir sınırı vardır. Müslümanlığın sınırları da takva, tevazu, sabır ve şükürdür. Takva her işi ayakta tutan şeydir; sabır cehennemden kurtuluş; şükür ise cenneti kazanmaktır.”³³¹

Başka bir örnekte de Geylânî sahabenin uygulamasına yer vermiştir. Ebû Saîd el-Hudrî'den şöyle nakledilmiştir: Allah Rasûlü'ne (s) cihadın en üstününün ne olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: “Zalim bir idarecinin huzurunda hakkı söylemektir.”³³² Ebû Saîd bunu söylerken gözleri yaşardı.

Örneklere de görüldüğü gibi Geylânî sahabenin pek çok söz ve fiillerine yer vermiştir. Özellikle ayet ve hadislerin yorumlanmasında sahabeden çokça istifade etmiştir.

3.3. Hadisleri Yorumlama Örnekleri

Geylânî, rivayetleri kullandıktan sonra bazen genel değerlendirmelere yer vermektedir. O, bu şekilde rivayet ile alakalı özet ve genel hükümlere dikkat çekmeye çalışmaktadır. Hadisten anlaşılması ve çıkarılması gereken hususları dile getirmiştir. Çıkarılan bu sonuçları özet bir şekilde sunmuştur. Özellikle de rivayetlerin vurgulamak istediği ana konulara vurgu yapmıştır. Aşağıda Geylânî'nin bazı hadis yorumlarına ait örneklere yer verilecektir. Burada yorumladığı hadislerde, hadislere hangi açıdan yaklaştığını bilmemize katkı sunacaktır.

Geylânî, “Muâviye'nin halifeliğini” anlattığı bölümde naklettiği “تدور رحى الاسلام خمسا” “و ثلاثين سنة أو ستا وثلاثين أو سبعا وثلاثين” “İslam'ın değirmeni otuz beş-veya ‘otuz altı’ ya da ‘otuz yedi’- yıl dönecektir”³³³ hadisini şu şekilde değerlendirmiştir: “Hadiste geçen “رحى” “değirmen” ifadesiyle dinin gücü kastedilmiştir. Otuz beş yılın otuzu aşan kısmı Muâviye'nin on dokuz yıl ve birkaç ay süren halifelik döneminin bir bölümüdür. Çünkü otuz yıl, Hz. Ali'nin halifelik dönemi ile tamamlanmıştır.”³³⁴

³³¹ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 234.

³³² Ebû Dâvûd, *Melâhim*, 17; Tirmizî, *Fiten*, 13; İbn Mâce, *Fiten*, 21;

³³³ Ebû Dâvûd, *Fiten ve'l- Melâhim*, 1; İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 238 (no: 3707); İbn Hibbân, *Sahih*, XV, 46 (no: 6664); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XV, 425 (no: 5009); krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 143.

³³⁴ Geylânî, *a.g.e.*, s. 143.

Geylânî, Muâviye'nin hilafetini kabul ettiği gibi, Hz. Peygamber sonrasında İslam dininin kuvvetli olduğu dönemleri zikretmiştir.

Diğer bir örnekte de Geylânî, tasavvufi konulardan sayılan “şeytanla mücadele” konusuna değinirken konu ile alakalı tasavvufçuların sıkça kullandığı rivayeti verir: Hz. Peygamber Tebuk gazvesinden dönünce şöyle buyurmuştur: “رجعنا من الجهاد الأصغر الى الجهاد الأكبر” “Küçük cihattan büyük cihada döndük.”³³⁵ Geylânî, bu rivayetin şerhinde şöyle der: “Burada Hz. Peygamber, büyük cihattan nefisle; küçük cihattan da şeytan ve yersiz arzularla savaşmayı kastetmiştir. Çünkü bunlar devamlıdır. Bırakmaya gelmez. Bunlarla savaşmayı bırakmak son nefeste kötü bir şekilde ruhu teslim etmeye sebep olabilir.”³³⁶

Geylânî “takva” konusunu işlerken mutasavvıfların da çokça kullandığı şu rivayete yer verir: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “إن حب الدنيا رأس كل خطيئة وما تقرب المتقربون الى الله بشيء أفضل من أداء ما افترض الله عليك” “Dünya sevgisi her hatanın başıdır.”³³⁷ Allah’a yaklaşanlar, kendilerine farz kıldığı şeyleri yapmaktan daha üstün bir yolla yaklaşmamışlardır.”³³⁸ Yine şöyle buyurmuştur: “منذ خلقها الله تعالى ما نظر اليها” “Allah, dünyayı yarattığından bu yana ona hiç dönüp bakmamıştır.”³³⁹ Geylânî, bu rivayeti açıklarken Hasan-ı Basrî'nin yorumuna yer vermiştir. Hasan Basrî şöyle der: “Allah, dünyaya olan öfkesinden dolayı ona rahmet nazarıyla hiç bakmamıştır. Şu halde dünya büyük bir perdedir. Saf olanla kusurlu olan onunla ortaya çıkar. Üzerinde dünyadan bazı kalıntıların bulunduğu kişi, Allah’a yakarışın tadına

³³⁵ Irâkî, bu rivayetin zayıf bir senetle nakledildiğini belirtir. (Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân (v. 806/1404), *el-Muğni an Hamli'l-Esfâr, fi'l-Esfâri fi Tahrîci mâ fi'l-İhyâi mine'l-Ahbâr*, thk, Eşref Abdülmaksud, Mektebetü Taberiyye, Riyad, 1415/1995, II, 709); İbn Hacer ise, bu sözün halk arasında hadis diye meşhur olduğunu, ancak bu sözün İbrahim b. Ebî Able'ye ait olduğunu belirtmiştir (Alî el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 211); Ayrıca bkz. el-Fettenî, *Tezkiretü'l-Mevzûât*, s. 191.

³³⁶ Geylânî, *el-Ğunye*, s. s. 190.

³³⁷ İbn Teymiyye, rivayetin ilk kısmı olan “Dünya sevgisi her hatanın başıdır” için uydurma olduğunu ve bu sözün Cündüb el-Becelî'ye ait olduğunu belirtir. (Alî el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 188); Irâkî, *el-Muğni*, II, 874; el-Fettenî, *Tezkiretü'l-Mevzûât*, s. 173.

³³⁸ Buhârî, *Rikâk*, 38; İbn Hanbel, *Müsned*, XLIII, 261 (no: 26193).

³³⁹ Irâkî rivayetin zayıf olduğunu belirtir. (Irâkî, *el-Muğni*, II, 876; Süyûtî, *el-Câmiû's-Sağîr fi Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1425/2004, I, 111 (no: 1780).

varamaz. Çünkü dünya, Allah ile ve Allah'ın sevdiği şeylerle bağdaşmayan bir şeydir.”³⁴⁰

Geylânî, bazı konularda düşüncelerini aktardıktan sonra bunları desteklemek amacıyla hadislere yer vermiştir. Bir nevi hadisleri önceden şerh etmiş gibi bir üslup kullanmıştır.

Örneğin O, “vera/günahlardan kaçınmak konusunda titizlik” başlığı altında şöyle der: “Bir kişi yaptığı haksızlıkların günahından kurtulup kendini Allah’a ibadete adayınca, vera/takvâ yoluna girmiş olur. Çünkü kul, her iki cihanda ancak bu yolla kulların elinden ve Allah’ın azabından kurtulur; kıyamet gününde hesabı ancak bu yolla kolaylaştırılır. Çünkü kıyamet gününde kişi, ancak kul haklarından ve dünyada iken dinin tasvip etmediği şeyleri yapmasından dolayı hesaba çekilir. Daha dünyada iken kendi hesabını görüp insanlardan sadece kendisine ait olanları alan, kendisine ait olmayanları elinin tersiyle iten ve kıyamet gününde uzun uzadıya hesaba çekilmekten endişe eden bir kişi, hangi sebeple hesaba çekilsin ki!”³⁴¹

Geylani, yukarıdaki düşüncelerini aktardıktan sonra aşağıdaki rivayetleri toplu bir şekilde sunarak konuyu bitirir.

Bir haberde şöyle denilmiştir: “إن الله تعالى يستحي أن يحاسب الورعين في يوم القيامة” “Allah, kıyamet gününde takva sahiplerini hesaba çekmekten hayâ eder.”³⁴² Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “حاسبوا انفسكم قبل أن تحاسبوا وزنوها قبل أن توزنوا” “Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin; tartıya çıkarılmadan önce amellerinizi kendiniz tartın.”³⁴³ Başka bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “من حسن إسلام المرء تركه ما لا يعنيه” “Üstüne lazım olmayan şeylerle ilgilenmemesi, kişinin güzel bir Müslüman oluşundan kaynaklanır.”³⁴⁴ Geylânî bu rivayeti şu şekilde açıklamaktadır: “Hz. Peygamberin bu sözü, her işte ihtiyatlı

³⁴⁰ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 261.

³⁴¹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 232.

³⁴² Rivayeti hadis kaynaklarında bulamadık.

³⁴³ Rivayetin merfu olarak bir aslı bulunmamaktadır. Tirmizî, bu rivayeti Hz. Ömer’in sözü olarak nakletmektedir (Tirmizî, *Sıfatü'l-Kiyame*, 25); İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (v. 235/849) *el-Kitâb el-Musannefî'l-Ehâdîs ve'l-Asâr*, thk. Muhammed Avvâme, Dârü'l-Kible, Beyrût, 1427/2006, XIX, 143 (no: 35600).

³⁴⁴ Tirmizî, *Zühd*, 11; İbn Mâce, *Fiten*, 12; Mâlik, İbn Enes (v. 179/795), *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dârü İhyâi't-Turâs el-Arabî, Beyrût, 1406/1985, *Hüsnü'l-Huluk*, 3.

davranmak ve dinin izni olmadan hiçbir işe atılmamak gerektiğine işarettir. Kişi, yapılmasında dinen bir sakınca bulunmayan şeyleri yapmalı; değilse vazgeçip başka bir şeye yönelmelidir. Nitekim Hz. Peygamber şu buyruğu ile buna işaret etmiştir: “دع ما يريك إلى ما لا يريك” “Seni kuşkuya düşüren şeyi bırak, kuşkuya düşürmeyen şeyi bak.”³⁴⁵

H. Peygamber şöyle buyurmuştur: “المؤمن وقاف والمنافق لقاتف” “Mümin, bir şeyi yapmadan önce biraz duraksar; münafık ise her gördüğüne atlar.”³⁴⁶

Bir başka hadiste ise şöyle buyrulur: “المؤمن فتاش” “Mümin, (bir şeyi yapmadan önce) ince eleyip sık dokur.”³⁴⁷

Bir diğer hadiste ise şöyle buyrulur: “لو صليتم حتى تكونوا كالحنايا وصمتم حتى تكونوا كالأوتار فما ينفعكم إلا الورع الشافي” “Namaz kıla kıla beliniz yay gibi bükülse; oruç tuta tuta tığ gibi incelseniz bile eksiksiz bir takvaya erişmediğiniz sürece bunların size hiçbir faydası olmaz.”³⁴⁸

H. Peygamber şöyle buyurur: “من لم يبال من أين مطعمه ومشربه لم يبال الله تعالى من” “Bir kimse, yediğinin, içtiğinin nereden geldiğine aldıriş etmezse, Allah da hiç aldıriş etmeden herhangi bir kapıdan onu cehenneme sokar.”³⁴⁹

Cabir b. Abdullah, H. Peygamber’in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “أيها الناس إن أحدكم لن يموت حتى يستكمل رزقه فلا تسبقوا الرزق واتقوا الله وأجملوا في الطلب وخذوا ما حل لكم وذروا ما حرم عليكم” “Ey insanlar! Hiçbiriniz (yazgınızda sizin payınıza ayrılan) rızkınızı tamamlamadan ölmezsiniz. İyisi mi birbirinizle rızık yarısına girmeyin, Allah’tan korkun ve rızkınızı güzel yollarla arayın. Size helal olan şeyleri alın, haram kılınanları ise bırakın.”³⁵⁰

³⁴⁵ Tirmizî, *Sıfatü'l-Kiyame*, 60; Nesâî, *Eşribe*, 51; İbn Hanbel, *Müsned*, III, 252 (no:1727).

³⁴⁶ Rivayeti hadis kaynaklarında bulamadık.

³⁴⁷ Rivayeti hadis kaynaklarında bulamadık.

³⁴⁸ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerîa*, s. 311; el-Fettenî, Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Alî (v. 986/1578), *Tezkiretü'l-Mevzûât, İdaretü't-Tibâati'l-Müniriyye*, Kahire, 1343, s. 192.

³⁴⁹ Irâkî, bu rivayetin İbn Ömer tarikiyle *Müsnedü'l-Firdevs*'te yer aldığını, İbnü'l-Arabî, rivayetin uydurma olduğunu açıklamıştır. (Irâkî, *el-Muğnî*, I, 437).

³⁵⁰ İbn Mâce, *Ticârât*, 2; el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1424/2003, V, 435.

İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakleder: “ لا يكتسب العبد مالا من الحرام ويتصدق به فيؤجر عليه ولا ينفق منه شيئا فيبارك له فيه ولا يتركه خلف ظهره إلا كان زاده إلى النار ” “Kazancını haram yoldan elde eden kişi, onu sadaka olarak dağıtsa sevap almaz; harcasa hayrını görmez; miras olarak bıraktıkları ise ancak onun cehennem azığı olur.”³⁵¹

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “ إن الله لا يمحو الشر بالشر ولكن يمحو الشر بالخير ” “Allah kötülüğü başka bir kötülükle silmez; kötülüğü yapacağı iyilikle siler.”³⁵²

İmran b. Husayn, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakleder: “ إن الله تعالى يقول عبدي أدد ما إفترضت عليك تكن من أعبد الناس و أنته عما نهيتك عنه تكن من أروع الناس واقنع بما رزقتك تكن من أغنى الناس ” “Allah şöyle buyuruyor: Ey kulum! Sana yüklediğim yükümlülükleri yerine getir ki, insanların en âbidlerinden olasın; sana yasakladığım şeylerden kaçın ki, insanların takvası en çok olanlarından olasın; sana verdiğim rızıkla yetin ki, insanların en zenginlerinden olasın.”³⁵³

Hz. Peygamber Ebû Hureyre'ye şöyle buyurmuştur: “ كن ورعاً تكن أعبد الناس ” “Takva/vera sahibi ol ki, insanların en âbidlerinden olasın.”³⁵⁴

Geylânî, yukarıda da görüldüğü gibi takva konusu ile ilgili hakkında kısaca yorumlarda bulunduktan sonra sadece hadislere yer vererek konuyu işlemektedir. Bu durum incelediğimiz eserin içinde çokça yapılmaktadır. Özellikle *el-Ğunye*'nin üçüncü bölümü olan “vaazlar” kısmındaki sıklık dikkat çekicidir. Vaazlardan oluşan bu bölümde amellerin fazileti, rekaik ve nasihatlar konusunda pek çok rivayete yer verildiği tespit edilmiştir.

Geylânî, genelde işlediği konular hakkında düşüncelerini açıkladıktan sonra bunlara uygun hadisler zikrederek konunun pekişmesine katkı sağlamaya çalışmaktadır.

³⁵¹ İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 189; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 213 (no: 164).

³⁵² İbn Hanbel, *a.g.e.*, VI, 189; Heysemî, *a.g.e.*, I, 213 (no: 164).

³⁵³ Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, I, 377. (Hadisin merfu olarak Hz. Peygamber'e nisbet edilmesi hatadır. İbn Mesud'un mevkuf rivayetidir (İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhîye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1403, II, 807).

³⁵⁴ İbn Mâce, *Zühed*, 24; krş. Geylânî, *el-Ğunye*, s. 232-233.

Geylânî “nikâh adabı”nı işlediği bölümde evlenilecek kadının dindar ve akıllı olmasının yerinde olacağını belirtir. Bu manadaki hadis Ebû Hureyre’den rivayet edilmiştir.” Hz. Peygamber buyurmuştur ki: “تنكح المرأة لأربع لمالها ولحسبها ولجمالها ولدينها فاظفر بذات الدين تربت يداك” “Kadın dört şey için nikâhlanır: Malı, soyu, güzelliği, dini. Sen dindar olanı seç ki bereket bulasın”³⁵⁵ hadisinin yorumunda Hz. Peygamber’in dindar olan kadını almayı tavsiye etmiştir. Çünkü dindar kadın kocasına geçiminde yardımcı olur, onun işini kolaylaştırır ve ona kanaat eder. Hâlbuki diğer kadınlar kocasını günaha sokar. Böyle bir koca, ancak Allah korursa günaha girmez, aksi takdirde günaha girer.³⁵⁶

Geylânî “Kur’an’ı” anlattığı bölümde ise kullandığı “إن فضل القرآن على سائر إن الكلام كفضل الله على سائر خلقه” “Kur’an’ın diğer sözlere göre üstünlüğü, Allah’ın mahlûkata olan üstünlüğü gibidir”³⁵⁷ rivayetinin yorumunda şöyle der: “Bu Kur’an Allah Teâla’dan çıkmış ve yine O’na dönecektir. Bu şu manaya gelir: Kur’an’ın inişi ve ortaya çıkışı O’ndan olmuştur. Hükmü de O’na varacaktır. Ona hüküm olarak dönecek olan ise, ibadetler, emirlere uymak ve yasaklardan kaçınmaktır. Emirler O’nun rızası için yapılır, yasaklar da O’nun rızası için terkedilir. Kısaca bu manada tüm hükümler Allah’a aittir.”³⁵⁸

Yine aynı bölümde Muaviye b. Hakem’den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s), “إن صلاتنا هذه لا يصلح فيها شيء من كلام الأدميين إنما هي القراءة والتسبيح والتهليل” “Kıldığımız namazlarda, insan sözünü ağza almak uygun olmaz. Namaz, kıraat, tesbih (‘Sübhânallah’ demek), tehlil (‘Lâ İlâhe İllâllah’ demek) ve Kur’an okumaktan ibaret olan bir zikirdir” buyurarak Kur’an tilavetinin de “Kur’an” olduğunu bildirmiştir.³⁵⁹ Geylânî bu rivayetin yorumunda şöyle der: “Demek oluyor ki okumak, okunan şeyin kendisidir. Allah ve Rasûlü inananlara, namazda okumayı

³⁵⁵ Buhârî, *Nikâh*, 15; Müslim, *Radâ’*, 53; Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 2; İbn Hanbel, *Müsned*, XVIII, 288 (no: 11776)

³⁵⁶ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 80.

³⁵⁷ Rivayet zayıftır. (Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, III, 393 (no: 1860); Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, III, s. 114 (no: 7634); krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 107.

³⁵⁸ Geylânî, *a.g.e.*, s. 107-108.

³⁵⁹ Müslim, *Mesâcid*, 33; Nesâî, *Salat*, 100; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, I, 435.

emretmiş, konuşmayı ise yasaklamıştır. Şayet okumamız Allah'ın sözü değil de bizim sözumüz olsaydı namazdaki bu yasağı çiğnemiş olurduk.”³⁶⁰

Geylânî, “orucun edepleri” bölümünde kullandığı “رب صائم ليس له من صيامه إلا “Oruç tutan öyleleri vardır ki oruçlarından kendilerine açlık ve susuzluktan başka bir şey kalmaz. Geceleri namaz kılan öyleleri vardır ki ellerine uykusuz kalmaktan başka hiçbir şey geçmez.”³⁶¹ Hz. Peygamber: “Bundan dolayı Arş titrer, Rab ona gazap eder”³⁶² buyurmuş ve bu sözüyle Allah rızası için değil de insanları memnun etmek, onların gözüne girmek için yapılan ibadetleri kast etmiştir, şeklinde yorumlamaktadır.³⁶³

Geylânî “cuma namazı”nı anlattığı bölümde Ali b. Ebû Talib’in şöyle dediğini nakleder: “Cuma günü gelince şeytanlar ellerinde sancaklar, çarşı pazarlara koştururlar. Melekler de mescit kapılarına çıkarlar ve insanları mescide geliş sırasına göre kaydederler. Bu kayıt işlemi imam hutbeye çıkıncaya dek sürer. İmama yakın bir yere oturup hiç lakırdı etmeden dikkatli bir şekilde onu dinleyenler iki kat ecir alırlar. İmama yakın olup lakırdı eden ve onu dikkatli bir şekilde dinlemeyenler iki kat günah kazanırlar. İmamın uzağında kalıp lakırdı eden ve dikkatlice onu dinlemeyenler ise bir günah kazanırlar. Yanındakine “sus” diyen kişi konuşmuş sayılır ve konuşanın Cuma namazı yoktur.”³⁶⁴ Hz. Ali bunları söyledikten sonra “Ben Peygamberiniz Hz. Muhammed’den işte böyle duydum” demiştir.

Geylânî, bu sözdeki “فلا جمعة له” “Cuma namazı yoktur” ifadesinin “kıldığı namazın ecir ve sevabı eksiktir” anlamında olduğunu belirtmiştir.³⁶⁵

Geylânî’nin “cuma namazını” anlattığı bölümdeki bir hadisi açıklaması dikkate değerdir. O, Ebû Hureyre’den Hz. Peygamber’in (s.) şöyle buyurduğunu nakleder: “من إغتسل يوم الجمعة ثم راح في الساعة الأولى فكأنما قرَّب بدنة ومن راح في الساعة الثانية فكأنما قرَّب بقرة ومن راح في الساعة الثالثة فكأنما قرَّب كبشا أقرن ومن راح في الساعة الرابعة فكأنما قرَّب دجاجة ومن راح في الساعة الخامسة فكأنما قرَّب بيضة فإذا خرج الإمام حضرت الملائكة يستمعون الذكر

³⁶⁰ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 110.

³⁶¹ İbn Mâce, *Sıyâm*, 21; Nesâî, *Sıyâm*, 93;

³⁶² Rivayetin devamında aktarılan bu ifadeyi hadis kaynaklarında bulamadık.

³⁶³ Geylânî, *a.g.e.*, s. 321-322.

³⁶⁴ Ebû Dâvûd, *Salât*, 209; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 125 (no: 719); Geylânî, *a.g.e.*, s. 433.

³⁶⁵ Geylânî, *a.g.e.*, s. 433.

“Her kim Cuma günü boy abdesti alıp camiye birinci saatte giderse deve kurban etmiş gibi sevap alır; ikinci saatte giden sığır kurban etmiş gibi sevap alır; üçüncü saatte giden boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi sevap alır; dördüncü saatte giden tavuk kurban etmiş gibi sevap alır; beşinci saatte giden ise bir yumurtayı sadaka vermiş gibi sevap alır. İmam hutbeye çıkınca melekler de zikri dinlemek için caminin içine girerler.”³⁶⁶

Geylânî’ye göre hadiste sözü edilen ilk saat, sabah namazı sonrasındır; ikinci saat güneş yükseldikten sonradır; üçüncü saat güneş iyice tepeye yaklaştığı zaman olup kuşluk vaktinin sonlarıdır ve bu vakitte ayaklar yere basınca güneşin toprağı ısıtması dolayısıyla yanar. Dördüncü saat zeval vakti öncesidir. Beşinci saat ise zeval vaktidir; yani güneşin tam tepede olduğu andır.³⁶⁷

Cabir, Allah Rasûlü’nün şöyle buyurduğunu nakleder: “**إن في الليل ساعة لا يوافقها**” “Gecede öyle bir zaman dilimi var ki bir kul ona rastlar da Rabbinden bir şey isterse Rabbi onu mutlaka verir. Bu, her gece böyledir.”³⁶⁸ Geylânî, bu rivayeti şöyle açıklamaktadır: “Demişlerdir ki: Cuma günündeki zaman dilimi ve Ramazan ayının son on günündeki Kadir gecesi gibi, bu vaktin de tam olarak ne zaman olduğu belli değildir.”³⁶⁹

Geylânî, “müridliğin adabı” bölümünde aktardığı bir hadiste Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu nakleder: “**حبك الشيء يعمي ويصم**” “Bir şeye olan sevgin seni kör ve sağır eder.”³⁷⁰ Bu rivayeti şu şekilde açıklamıştır: “Yani kişi bir şeyi sevdiğinde bütün varlığı ile ona yöneldiği için ondan başka hiçbir şeyi görmez ve duymaz olur. Bir şeye istek olmadıkça onu sevemezsin. İradeden soyunmadıkça da bir şey isteyemezsin.”³⁷¹

³⁶⁶ Buhârî, *Cuma*, 4; Müslim, *Cuma*, 10; Ebû Dâvûd, *Taharet*, 129; Tirmizî, *Salât*, 241.

³⁶⁷ Geylânî, *el-Ğunye*, s. 436.

³⁶⁸ Müslim, *Salât*, 167; İbn Hanbel, *Müsned*, XXII, 255 (no: 14355); Süyûtî, *el-Câmiü’s-Sağîr*, I, 141 (no: 2331).

³⁶⁹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 471.

³⁷⁰ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 127; İbn Hanbel, *Müsned*, XXXVI, 24-26 (no: 21694); Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, II, 13 (no: 407); krş. Geylânî, *a.g.e.*, s. 603.

³⁷¹ Geylânî, *a.g.e.*, s. 603.

SONUÇ

Abdülkâdir Geylânî mutasavvıf ve vaiz kimliği ile ön plana çıkan bir islam âlimidir. Ömrünün büyük bir kısmını Abbasi hilafeti döneminde geçirmiştir. Onun yaşadığı zamanda pek çok âlimin yetişmesi ve İslamî ilimlerin her alanda canlılık göstermesi Geylânî'nin farklı ilim dallarında yetişmesine katkı sağlamıştır. Geylânî sadece tasavvuf alanında değil, Kur'an ilimleri, hadis, fıkıh ve edebiyat alanlarında da söz sahibidir.

Mutasavvıfların geneli tasavvufu, Kur'an ve Hz. Peygamber'in hadisleriyle amel edip, sünneti yaşama ve yaşatma gayreti olarak açıklamaktadır. Tasavvufun tarikatlar dönemine geçmeye başladığı bir dönemde, Abdülkâdir Geylânî, selefleri gibi zühd, rekaik, ahlak gibi temalara sıkça vurgu yapmaktadır. Geylânî'nin eserleri incelendiğinde vaaz türüne ait örnekler bulunmaktadır. O, inceleme konusu yapılan *el-Ğunye* isimli eserinde, dönemde ihtiyaç duyulan alanlarda muhtelif bilgilere yer vermektedir. Bu eser; fıkıh, akâid, ahlak, vaaz, faziletli amel ve tasavvuf gibi konuları içermektedir. Geylânî *el-Ğunye*'yi yazarken Kur'an'dan, hadislerden, sahabe ve tabiîn sözlerinden ve kendisinden önceki mutasavvıfların görüşlerinden faydalanmaktadır.

İnsanlara doğru yolu göstermek adına cami ve diğer mekânlarda yapılan vaazların rolü büyüktür. Abdülkâdir Geylânî de eğitim ve tasavvufî olgunluğunu tamamladıktan sonra insanları irşad etmek için medresesinde vaaz vermeye başlamıştır. Eserlerinde işlediği konularda görüşlerine dayanak teşkil etmesi için hadis kullanımına önem vermiştir. O, eserleri ile vaaz ve tasavvuf literatürüne katkı sağlamıştır.

Geylânî, *el-Ğunye* isimli eserinde, dönemde tartışmalı konulara yer vererek o dönemin ilmî çevreleri hakkında bilgi verir. Bu mevzudaki değerlendirmelerinden Geylânî'nin de söz konusu tartışmalara katıldığı anlaşılmaktadır. Geylânî, fikhî meselelere ilişkin tartışmalarda Hanbelî Mezhebini esas alarak görüşlerini savunmaya çalışmaktadır.

Geylânî'nin, *el-Ğunye*'de ilmî düşüncelerine uygun pek çok rivayet kullandığı görülmüştür. Geylânî, akaid alanında ahad haberlerle amel etmektedir. Kur'an ve hadis sohbetleri ile faziletli ameller başlıkları altında birçok zayıf hatta mevzu haber kullanmakta herhangi bir sakınca görmemektedir. O, eserinde farklı disiplinlerden kavramlar kullanmaktadır. Bunlardan biri de hadis ilmidir. O, hadis ilimlerine dair bazı usûl kavramlarını kullanmakla birlikte, bunlara dair herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Hadislerin teknik konularından ziyade kendisine hadis diye ulaşan malzemenin muhtevasına önem vermiştir. Eserinde kaynak verirken dönemin ilmi anlayışı gereği sadece müellif ismi vererek kaynak göstermektedir. Kaynak olarak atıfta bulunduğu isimler arasında müfessir, muhaddis, mutasavvıf gibi alanlarında önde gelen isimler yer almaktadır.

İlk dönemlerde örneklerine sıkça rastlanmasa da İbn Arabî ile ortaya çıkıp ve kendisinden sonra da sistemleşmeye başlayan keşif ve rüyada hadis alımı, Abdülkâdir Geylânî'de görülmemektedir. Bununla birlikte O, hadislerin bilinen zâhirî ve hadis usulü kaidelerine uygun olmasına riayet etmektedir.

El-Ğunye'de Şeyh Hibetullah ve Ebû Nasır'dan senetli hadisler nakletmektedir. Bu iki kişiden naklettiği hadislerin büyük çoğunluğu zayıf, munkatı veya mevzudur. Kaynaklarda Şeyh Hibetullah'tan hadis aldığına dair bilgiler bulunmakla birlikte, Ebu Nasır'ın Geylânî'nin hadis hocası olduğuna dair bilgi ise sadece Yafî'nin (v. 768/1366) *Mirâtü'l-Cinân* isimli eserinde bulunmaktadır. Ebû Nasır'ın kimliği hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Buna rağmen bazılarının iddia ettikleri gibi bu tür rivayetlerin tasavvufî eserlere sonradan eklendiğine dair görüşlere katılmak mümkün görülmemektedir. Çünkü elimizdeki tahkikli nüshalarda bu tür rivayetler olduğu gibi nakledilmektedir.

Geylânî, hadisleri lafzın delalet ettiği dil ve mantık kuralları çerçevesinde anlamakta ve hükümlerini buna göre oluşturmaktadır. Tasavvufçu ve vaiz kimliği ile ön plana çıkan ve kendine has sayılabilecek görüşlere sahip olan Geylânî'nin, hadis ilmiyle ilgili olarak önemli bir birikime sahip olduğu söylenebilir. O, hadisleri, muhaddislerin takip ettikleri metot ve usullere riayet ederek hadisleri ele almakta ve

pek çok hadisi senetleriyle birlikte nakletmektedir. Buna rağmen eserlerinde pek çok zayıf hatta mevzu sayılabilecek haberleri kullandığı görülmektedir.

Son olarak hadis ilimleri açısından incelenen bu eserden hareketle Geylânî'nin hadis alanında önemli bir birikime sahip olduğu söylenebilir. Geylânî'nin, *el-Ğunye*'de fıkıh, itikâd ve tasavvufa dair mevzularda sahih hadis kullanımına özen gösterdiği tespit edilirken; vaaz ve fedâil konularında ise mütesahil davrandığı görülmüştür.

Eserin incelenmesinde muhakkik'in tahrucine göre Abdülkâdir Geylânî'nin kullandığı rivayetlerin sıhhat durumları bölümlere göre şöyledir: Birinci bölüm olan fıkıh kısmında; 119 sahih, 25 hasen, 48 zayıf, 14 şiddetli zayıf, 10 mevzu, 9 tane de hadis kaynaklarında bulunamayan olmak üzere toplam 225 hadis kullanmıştır. İkinci bölüm olan Akâid kısmında; 74 sahih, 11 hasen, 8 zayıf, 6 şiddetli zayıf, 7 mevzu ve 2 tane de bulunamayan olmak üzere toplamda 108 rivayet kullanmıştır. Üçüncü bölüm olan vaazlarda; 116 sahih, 41 hasen, 74 zayıf, 23 şiddetli zayıf, 89 mevzu ve 44 tane de bulunamayan olmak üzere toplam 387 hadis kullanmıştır. Dördüncü bölüm olan faziletli amellerde; 152 sahih, 21 hasen, 39 zayıf, 16 şiddetli zayıf, 44 mevzu ve 22 tane de bulunamayan olmak üzere toplam 294 hadis kullanmıştır. Beşinci bölüm olan tasavvufta ise; 17 sahih, 2 hasen, 9 zayıf, 2 şiddetli zayıf, 1 mevzu ve 1 tane de bulunamayan olmak üzere toplam 32 rivayet kullanmıştır. Buna göre toplamda 478 sahih, 100 hasen, 178 zayıf, 61 şiddetli zayıf, 151 mevzu, 78 tane de bulunamayan olmak üzere tekrarsız toplam 1046 hadis kullanmıştır. Bu durum aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo1: Kullanılan Hadislerin Sıhhat Değeri ve Yüzdelik Oranları

Hadislerin Kullanıldıkları Bölümler							
	Sahih	Hasen	Zayıf	Şiddetli Zayıf	Mevzu	Bulunamayan	Toplam
Fıkıh	119 %52,8	25 %11,1	48 %21,3	14 %6,2	10 %4,4	9 %4	225 %21,5
Akaid	74 %68,5	11 %10,1	8 %7,4	6 %5,5	7 %6,4	2 %1,8	108 %10,3
Mecâlis (Vaazlar)	116 %29,9	41 %10,5	74 %19,1	23 %5,9	89 %22,9	44 %11,3	387 %36,9
Faziletli Ameller	152 %51,7	21 %7,1	39 %13,2	16 %5,4	44 %14,9	22 %7,4	294 %28,1
Adâbu'l- Mürîdîn (Tasavvuf)	17 %53,1	2 %6,2	9 %28,1	2 %6,2	1 %3,1	1 %3,1	32 %3,1
Toplam	478 %45,6	100 %9,5	178 %17	61 %5,8	151 %14,4	78 %7,4	1046 %100

KAYNAKÇA

Abdülkâdir Geylânî, Muhyiddîn Ebû Muhammed (v. 561/1165-66), *el-Ğunye li-Tâlibî Tarîki'l-Hak*, thk. eş-Şeyh Yusûf b. Mahmûd el-Hacc Ahmed, Mektebetü İlmi'l-Hadis, Dımaşk, 1421/2001.

----- *el-Ğunye li-Tâlibî Tarîki'l-Hak*, terc. Osman Güman, Gelenek yay. İstanbul, 2013.

----- *Cilâu'l-Hâtır min Kelâmi's-Şeyh Abdilkâdir fi'z-Zâhir ve'l-Bâtın*, thk. Halid Züraî-Abdünnasır Sırrî, Dâru İbn Kayyım, Dımaşk, 1994.

----- *el-Fethu'r-Rabbânî ve'-Feyzu'r-Rahmânî*, thk. Eş-Şeyh Enes Mühüra, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

----- *Fütûhu'l-Gayb*, Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır, 1973.

----- *Sırru'l-Esrâr* (Sırların Sırrı), terc. Mehmet Eren, Gelenek yay. İstanbul, 2015.

----- *Sırru'l-Esrâr ve Mazharü'l-Envâr fimâ yehtâcu ileyhi'l-ebrâr*, thk. Halid Muhammed Adnan-Muhammed Gassân Nasûh Azkûl, Darü's-Senâbil, 1993.

Abdürrezzâk b. Hemmâm (v. 211/826), *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût, 1403/1983, 2. bsk. I-XI.

Ağırman, Cemal, "Rivayet Farklılıkları ve Hadislerin Anlaşılmasında Rivayet Farklılıklarının Rolü" Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyumu, 29-30 Mayıs, 2004, Bursa, 117-139.

Alexandar Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, terc. İhsan Durdu, Ufuk yay., İstanbul, 2011.

Alî el-Kârî (v. 1014/1605), *el-Masnû fi Marifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû*, thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, tsz.

- *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa*, thk. Muhammed Sabbağ, el-Mektebü'l-İslamî, Beyrût, 1406/1986.
- Aslan, Recep, *İhvân-ı Safâ Risâlelerindeki Hadis Rivayetlerinin Hadis Metodolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, İlâhiyat yay. Ankara, 2014.
- Avcı, Seyit, *el-Fütühatü'l-Mekkiyye'de İbn Arabî'nin Hadis Anlayışı*, Ensar yay. Konya, 2005.
- *Sûfîlerin Hadis Anlayışı (Bursevî Örneği)*, Ensar yay. Konya, 2004.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2011.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1424/2003.
- *Şuabü'l-Îmân*, thk. Dr. Abdülaliyy Abdülhamid Hamid, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1423/2003.
- el-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905), *el-Bahru'z-Zehhâr (el-müsned)*, thk. Adil b. Sa'd, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1424/2003.
- el-Buhârî, Muhamed b. İsmâîl (v. 256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki-Muhiddin el-Hatib, el-Mektebetü's-Selefiyye, Kahire, 1400/1980.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, M.Ü.İ.F. yay. İstanbul, 2012.
- ed-Deylemî, Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye (ö. 558/1163), *Firdevsü'l-Ahbâr bi-Me'sûri'l-Hitâb*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1407/1987.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), *Sünen*, thk. Şuayb Arnavûd-Muhammed Kamil, Dârü'r-Risale el-Alemiyye, Beyrût, 1430/2009.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî (v. 307/919), *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dârü'l-Me'mûn Li't-Turâs, Dımaşk, 1404/1984

- el-Elbânî, Muhammed Nâsırüddîn (v. 1914/1999), *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdûa ve Eseruha's-Seyyü fi'l-Ümme*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1412/1992.
- Erdoğan, Seyfullah, *Abdülkâdir Geylânî Kendi İsnadıyla Rivayet Ettiği Hadisler*, Mercan Kitap, 2008.
- el-Fettenî, Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Alî (v. 986/1578), *Tezkiretü'l-Mevzûât, İdaretü't-Tibâati'l-Müniriyye*, Kahire, 1343.
- Gürer, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan yay. İstanbul, 2014.
- el-Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbü'rî (v. 405/1014), *el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1411/1990.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (v. 807/1405), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1414/1994.
- el-İrâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân (v. 806/1404), *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr, fi'l-Esfâri fi Tahrîci mâ fi'l-İhyâi mine'l-Ahbâr*, thk, Eşref Abdülmaksud, Mektebetü Taberiyye, Riyad, 1415/1995
- İtr, Nureddin, *Menhecü'n-Nakd fi Ulûmi'l-Hadîs*, Darü'l-Fikr, Beyrût, 1997.
- İbn Arrâk, Ali b. Muhammed el-Kinânî (v. 963/1556) *Tenzîhu's-Şerîati'l-Merfûa ani'l-Ahbâri's-Şenîati'l-Mevzûa*, thk. Abdulvehhâb Abdullatif-Abdullah Muhammed es-Siddîk, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz.
- İbn Batta Ebû Abdillâh Ubeydullâh b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî (v. 387/997), *el-İbânetü'l-Kübrâ*, thk. Rızâ Mu'tî v.dğr., Dâru'r-Râye, Riyad, 1426/2005.

- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (v. 235/849) *el-Kitâb el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Asâr*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible, Beyrût, 1427/2006.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihabüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî (v. 852/1448), *Ğibtatu'n-Nâzir fi Tercemeti eş-Şeyh Abdülkâdir el-Geylânî*, Calcutta, 1903.
- *Lisânu'l-Mîzân*, haz. Abdülfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbuâtî'l-İslamiyye, Beyrût, tsz.
- *Tebyînü'l-Aceb bimâ Verade fi Şehri Receb*, thk. Tarık b. İvadullah, Müessesetü Kurtuba, tsz.
- *ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yani'l-Mieti's-Sâmine*, Dâru'l-Ciyl, Beyrût, 1414/1993.
- İbn Hanbel, Ahmed (v. 241/855), *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavûd v.dğr., Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1421/2001.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim el-Bustî (v. 354/965), *es-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Meârif, Mısır, tsz.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk (v. 311/923), *es-Sahîh*, thk. M. Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslamî, Beyrût, 1424/2003.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr el-Hanbelî (v.751/1253), *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîhi ve'd-Daîf*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî, Dâru'l-Âsime, Riyad, 1416/1997.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâduddîn İsmâîl (v. 774/1372) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 1419/1998.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (v. 273/886), *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavûd v.dğr., Dâru'r-Risâle el-Alemiyye, Beyrût, 1430/2009.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem (v. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr v.dğr., Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, tsz.

- İbn Receb el-Hanbelî (v. 795/1392), *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, thk. Abdurrahmân b. Süleymân, Mektebetü'l-Abîkân, Riyad, 1425/2005.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (v. 597/1201), *el-Muntazam fî Târihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir A'ta-Mustafa Abdülkâdir A'ta, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1412/1992.
- *el-İlelü'l-Mütenâhiye fî'l-Ehâdîsi'l-Vâhîye*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1403.
- *Kitabu'l-Mevzûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1386/1966.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebû's-Saâdât el-Cezerî (v. 606/1209), *el-Kâmil fî Tarih*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2007.
- el-Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn (v. 1332/1913), *Kavâidü't-Tahdîs min Fünûni Mustalahi'l-Hadîs*, thk. Muhammed Behce el-Beytâr, Beyrût, Darü'n-Nefâis, 2010.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halîfe, Mustafa b. Abdillâh (v. 1067/1656), *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrût, tsz.
- Kobak, Saliha, *Günyetü't-Tâlibinde Delil Olarak Kullanılan Hadislerin Tahric ve Değerlendirilmesi (Edeb Bölümü Bağlamında)*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), SDÜ, SBE, Isparta, 2013.
- el-Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy el-Hindî (v. 1304/1886) *el-Ecvibetü'l-Fadile*, ta'lik: Abdülfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbuâtî'l-İslamiyye, Beyrût, 1984.
- *er-Ref ve't-tekmîl fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, nşr. Abdülfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, tsz.
- Mâlik, İbn Enes (v. 179/795), *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrût, 1406/1985.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (v. 261/874), *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrût, tsz.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali (v. 303/915), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, takdim: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müesesetü'r-Risâle, Beyrût, 1421/2001.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref (v. 676/1277), *Fetavâ'l-İmam en-Nevevî el-Müsemma bi'l-Mesâili'l-Mensûra*, thk. Muhammed Haccâr, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrût, 1996.

Özen, Şükrü, "el-Hallâl", DİA, İstanbul, 1997, XV, 382-83.

es-Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg (v. 764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed Arnavûd-Türkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrût, 1420/2000.

Sehâvî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman (v. 902/1497), *el-Kavlü'l-Bedi' fi's-Salâti ala'l-Habîb eş-Şefi' Dâru'r-Reyyân Li't-Turâs*, tsz.

Suyûtî, Abdullah b. Ebî Bekr (v.911/1505), *Câmiu'l-Ehâdîs*, tertib: Abbâs Ahmed Sakar-Ahmed Abdülcevvâd, Dâru'l-Fikr, 1414/1994.

----- *el-Câmiû's-Sağîr fi Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1425/2004.

----- *el-Leâliu'l-Masnûa fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzua*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.

----- *Buğyetü'l-Vu'ât fi Tabakâtü'l-Lağviyyin ve'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

Şattanûfî, Ali b. Yûsuf, (v. 713/1314) *Behcetü'l-Esrâr ve Ma'denü'l-Ebrâr fi Menâkibi Bâzi'l-Eşheb*, thk. Cemâlüddin el-Fâlih el-Keylânî, Fas, 2013.

Şengül, İdris, "Kıssa", DİA, İstanbul, 2002, XXV, 498-501.

et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Beyrût, tsz.

----- *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Tarık b. İvadullah-Abdülmuhsin b. İbrahim, Dârü'l-Harameyn, Kahire 1415/1995.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed (v. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh (Sünen)*, thk. Ahmed Muhammed Şakir v.dğr., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1398/1978.

Tunç, Cihat, "Sâlimiyye", DİA, İstanbul, 2009, XXXVI, 50-51.

Uludağ, Süleyman, "Abdülkâdir-i Geylânî", DİA, İstanbul, 1988, XIV, 234-239.

----- "Bâtın İlmi", DİA, İstanbul, 1992, V, 188-189.

----- "el-Gunye", DİA, İstanbul, 1996, XIV, 196-197.

Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Ensar yay. İstanbul, 2012.

Yâfî, Afifeddîn Abdullah b. Es'ad (v.768/1366), *Mirâtü'l-Cinân ve İbratü'l-Yakzân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1417/1997.

Yardı, Ali, *Hadis II*, Dokuz Eylül Üni. Yay. İzmir, 1984.

Yeşil, Mahmut, *Va'z Edebiyatında Kullanılan Hadisler ve Değerleri*, SÜ, SBE, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 1996.

Yılmaz, H. Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar yay. İstanbul, 2015.

Yiğit, İsmail, "Ribât" DİA, İstanbul, 2008, XXXV, 76-79.

Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İFAV Yay. İstanbul, 2014.

ez-Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (v. 748/1347), *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvûd-Muhammed Nuaym el-Araksûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1405/1985.

----- *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, thk. Dr. Ömer Abdüsselam
Tedmurî, Dâru'l-Kitâb el-Arabî, Beyrût, 1417/1996.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

08.08.1988 yılında Şırnak'ın Cizre ilçesinde doğdu. İlköğrenimi Nusaybin Cumhuriyet İlköğretim okulunda okudu (2002). Ortaöğrenimi İstanbul Zeytinburnu İmam Hatip Lisesinde tamamladı (2005). Lisans eğitimini Atatürk Üniversitesinde tamamladı (2012). Diyanette imam-hatiplik görevinde bulundu (2007-2014 arası). Konya Necmettin Erbakan Üniversitesinde yüksek lisans eğitimine başladı (2012). 2014'ten itibaren Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hadis Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

Abdullah DOĞAN

Muş-2016